

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE - Filozofická fakulta

Ústav pro klasickou archeologii

Diplomová práce

Šperk kušánskej Strednej Ázie

Vedoucí diplomové práce
PhDr. Ladislav Stančo, PhD.

Petra Belaňová
klasická archeologie

Vyhlasujem, že som diplomovú prácu napísala samostatne s využitím uvedených prameňov
a literatúry

September 2007

Praha

Podpis

Pod'akovanie patrí PhDr. Ladislavovi Stančovi, PhD. za to, že sa ujal vedenia práce a tiež za pomoc pri jej písaní

OBSAH

Úvod.....	1
Šperk a ozdoby širších vrstiev.....	4
Šperk hlavy.....	8
Pokrývky hlavy a ich ozdoby.....	8
Ihlice.....	9
Náušnice.....	24
Záušnice.....	31
Šperk nosený na krku a hrudi, ozdoby odevu.....	33
Náhrdelníky.....	34
Korálky.....	34
Závesky.....	43
Spony a terčíky.....	49
Pracky a pásové ozdobné doštičky.....	50
Nášivky.....	51
Šperk nosený na rukách a nohách.....	53
Náramky.....	53
Nánožníky a náramenníky.....	65
Prstene.....	65
Kostené kolieska.....	69
Honosný šperk kušánskeho obdobia.....	72
Dalverzintepe.....	73
Tillja Tepe.....	76
Šperk hlavy.....	77
Šperk náhrudný a nosený na odevu.....	80
Šperk nosený na rukách a nohách.....	85
Záver.....	89
Katalóg.....	93
Skratky.....	126
Zoznam literatúry.....	126
Zoznam vyobrazení, obrazová príloha	

Úvod

Pri výskume lokality Džandavláttepa¹, ktorá sa nachádza v južnom Uzbekistane, teda starovekej Severnej Baktrii, bolo v rokoch 2002 – 2006 získané množstvo nálezov, z ktorých sa vyčleňuje skupina šperkov a ozdôb. Spracovanie uvedených predmetov dekoratívneho charakteru, vytvorenie ich katalógu a následné začlenenie do komplexu materiálnej kultúry Baktrie predstavuje hlavnú úlohu predloženej diplomovej práce „Šperk kušánskej Strednej Ázie“.

Práca je rozdelená do troch základných kapitol. Tou východiskovou je katalóg nálezov. Bol vytvorený ako prvá časť celej práce a v podstate určil smer ďalšieho skúmania. Katalóg zahŕňa viac ako 110 predmetov, ktoré sú zoskupené primárne podľa funkcie (ihlice, korálky, prstene, krúžky, náušnice a pod.) a materiálu výroby. Vychádzajúc z poznatkov zistených pri jeho tvorbe a snahy o nájdenie paralel k popisovaným nálezom, vznikla najviac obsiahla, teoretická časť práce „Šperk a ozdoby širších vrstiev obyvateľstva“. Kapitola delí šperk do troch skupín, podľa miesta jeho nosenia na tele²: šperk hlavy, šperk nosený na krku a hrudi (s podskupinou venovanou odevným ozdobám) a šperk nosený na rukách a nohách. Skupiny sú ďalej rozčlenené, k druhom šperkov sú priradené publikované nálezy z iných lokalít spolu s nálezmi z Džandavláttepa. Záverečným zhrnutím u jednotlivých častí je na základe charakteru vymenovaných predmetov doplnená alebo poopravená prípadná existujúca typológia. K stručnému prehľadu o nálezoch honosného šperku, ktorého hlbšia štylistická analýza nie je zámerom práce, slúži tretia kapitola.

Rozlišovanie medzi šperkom honosným a šperkom širších vrstiev obyvateľstva je založené na kombinácii viacerých faktorov: použitých materiáloch, kvalite a náročnosti prevedenej práce, prípadne nálezových okolnostiach. Nedá sa tajiť, že u niektorých konkrétnych predmetov je zaradenie do jednej či druhej skupiny diskutabilné, ale v zásade sa mi javí ako správne. K poznaniu šperku Strednej Ázie existujú pramene ikonografické a priame materiálne. Z ikonografických vynikajú figurálne terakoty, skulptúra a v neposlednom rade nástenné maľby. V prípade menších terakot je šperk zobrazený veľmi schématicky a pôsobí

¹ Výskum vznikol v roku 2001 ako spoločný projekt Archeologického Ústavu AV Uzbeckej Republiky v Samarkande a Ústavu pro klasickú archeológiu FF UK, podrobnejšie napríklad v: **Abdullaev, K., Stančo, L.:** Djandavlattepa – sectors 7 and 20. Preliminary report of the 2004 excavation season// Studia Hercynia IX. Prague, 2005. P. 273-275. **Abdullaev, K., Stančo, L.:** Djandavlattepa 2005. Preliminary excavation report//Studia Hercynia X. Prague, 2006. P. 167-171.

² Podobné delenie použila V. Luneva v: **Лунева, В.:** Ювелирное искусство Северной Бактрии. Ташкент 2005.

masívne, u väčších sochárskych diel je jeho stvárnenie detailnejšie a šperk početný. Môžeme predpokladať, že uvedené diela predstavujú slávnostne odené osoby alebo božstvá, zobrazované so šperkom, ktorý by paralely mal nájsť skôr v honosnej skupine. K analýze ozdôb širších vrstiev obyvateľstva sa ikonografické pramene zdajú byť použiteľné v menšej miere. Preto v práci vychádzam hlavne z priamych nálezov.

Z historicko- geografického hľadiska je ťažiskom práce predovšetkým územie starovekej Baktrie, dnes približne južná časť bývalých sovietskych republík Uzbekistanu a Tadžikistanu a územie severného Afganistanu. Jedným z dôvodov pre zaostrenie pozornosti práve na baktrijské náleziská je samotná poloha lokality Džandavláttepa, ktorá poskytla nálezy k spracovaniu. Ako ďalší dôvod slúži fakt, že z pohľadu archeologických výskumov mala oblasť Baktrie medzi regiónmi Strednej Ázie vždy výsadné postavenie a miera publikovanej literatúry je teda vyššia ako u iných, s ňou susediacich oblastí. Do práce sú ale zaradené i paralely pochádzajúce z iných regiónov, poukazujúce na vzájomné kultúrne kontakty.

Časové vymedzenie tvorí približne obdobie 1.- 4. stor. n. l., zahrňujúce dobu kušánsku a kušáno- sasánovskú.

Stručný prehľad literatúry:

Oblasť Strednej Ázie sa stala vzhľadom k politickej situácii až do 90. rokov minulého storočia doménou hlavne sovietskych archeológov. Preto bola aj väčšina relevantnej literatúry písaná v ruskom jazyku a obtiažne prístupná pre vedcov zo Západu. Napriek nespornému prínosu sovietskych výskumov sa nedajú nespomenúť ich určité nedostatky, ktoré následne viedli k informačne aj vizuálne nie príliš kvalitným publikáciám. Konkrétne šperkárstvu z tohto obdobia sa venuje niekoľko článkov v archeologických zborníkoch (Sovetskaja archeologija, Archeologičeskij sbornik a iné), prípadne časť monografie u zvlášť bohatých nálezových celkov. K lokalite Dalverzintepe je to rovnomenná kniha „*Dalverzintepe- Kušanskij gorod na jube Uzbekistana*“ od dvojice Pugačenkova – Rtveldadze. Okrem zlatých predmetov sa medzi nálezmi objavujú jednoduchšie šperky. Nekropola Tillja Tepe je najpodrobnejšie predstavená v publikácii „*Bactrian Gold*“ od V. Sarianidiho (1985).

Dôležité informácie k baktrijským nálezom šperku z hrobových kontextov poskytujú dve diela: „*Pamjatniki kočevnikov kušanskogo vremeni v Severnoj Baktrii*“ z roku 1975 od A. Mandelštama a „*Kuľty i ritualy kušanskoj Baktrii*“ od autorov Litvinského a Sedova (1984). V prvej z kníh M. Mandelštam popisuje hlavne dve nekropoly, nachádzajúce sa na území južného Tadžikistanu- Babašovské a Aruktanské pohrebisko. Medzi charakteristikou nálezov venoval určitý priestor nájdenému šperku a ozdobám. Druhé z diel, od dvojice Litvinsky –

Sedov, venuje časť priestoru nálezom šperku z pohrebiska Tup – Chona. Ešte aj dnes je často citovanou kniha „*Ukrašenija iz mogil'nikov Zapadnoj Fergany*“ od B. Litvinského z roku 1973, ktorá sa pri hľadaní paralel neobmedzuje len na oblasť uvedenú v titule, ale prehľadovo uvádza i nálezy z iných regiónov Strednej Ázie.

Dnes sa problematike šperku danej oblasti venuje Dr. V. Luneva z Taškentskej Univerzity, so zameraním predovšetkým na technologickú stránku jeho produkcie. V roku 2005 vydala knihu „*Juvelirnoe iskusstvo Severnoj Baktrii*“. Súborná práca zameraná primárne na umelecké tradície a štylistický rozbor stredoázijského šperkárstva v období staroveku zatiaľ neexistuje. Spomenuté knihy tvorili základ literatúry použitej pri písaní práce. Podrobnejší prehľad ostatných článkov a publikácií je uvedený v záverečnom zozname literatúry.

ŠPERK A OZDOBY ŠIRŠÍCH VRSTIEV

Skupine šperkov a ozdôb, ktorá sa dá podľa materiálu výroby a početnejšieho výskytu medzi nálezmi označiť ako bežná medzi širšími vrstvami obyvateľstva, je venovaná hlavná časť diplomovej práce. Je rozdelená na tri väčšie podskupiny, vytvorené na základe umiestnenia šperku na tele: šperk hlavy, šperk nosený na krku a hrudi (s časťou venovanou ozdobám odevu) a šperk nosený na rukách a nohách. Charakteru predmetov, ktoré k nej patria, v hlavných rysoch zodpovedajú nálezy získané pri výskume lokality Džandavlattepa, preto som sa snažila včleniť ich na príslušné miesta v zostavenom rozdelení šperku.

Ako sa ukázalo, počtom pre nás relevantných nálezov vyniká v oblasti Baktrie niekoľko lokalít (sídel a pohrebísk), ktorých stručný popis je uvedený nižšie. Z oblasti južného Uzbekistanu sú to okrem Džandavlattepa Jalangtuš Tepe, Kampyrtepa a Zartepa. Väčší počet baktrijských pohrebísk sa nachádza v oblasti južného Tadžikistanu, menovite Aruktanské a Babašovské pohrebisko, Biškentské pohrebiská, Tup – chona a nekropola pri sídle Tepai – Šach (Tab. I/ 1.-2.).

Džandavlattepa

Lokalita leží v oblasti Surchandarje a s plochou 7 ha je najväčším opevneným sídlom Šerabádskej oázy. V sezónach 2002-2006 tu prebehla prvá fáza výskumu česko-uzbeckej expedície³, ktorá sa sústredila na prácu vo viacerých častiach mesta: na citadele (sektor 20) a šachristane (stratigrafický rez – 2A, priestor brány – sektor 4, priestor vnútri mesta- sektory 6, 7, 8).

Jalangtuš Tepe⁴

Lokalita sa nachádza v oblasti Surchandarje, v blízkosti Bandichanu. Z dôvodu početných nálezov ozdôb je pre prácu zaujímavé hlavne pohrebisko, ktoré je situované v severnej časti rozsiahleho opevneného sídla Jalangtuš Tepe. Pohrebisko rozkladajúce sa na ploche väčšej ako 10 ha pozostáva z niekoľkých pôvodne povrchových konštrukcií, postavených

³ podrobnejšie napríklad v: **Abdullaev, K., Stančo, L.:** Djandavlattepa – sectors 7 and 20. Preliminary report of the 2004 excavation season// Studia Hercynia IX. Prague, 2005. P. 273-275. **Abdullaev, K., Stančo, L.:** Djandavlattepa 2005. Preliminary excavation report// Studia Hercynia X. Prague, 2006. P. 167-171. Predtým, v roku 1993, otvorila na lokalite niekoľko skúšobných sond nemecko-uzbecká expedícia, viac informácií v: **Huff, D.:** Deutsch-Uzbek Ausgrabungen auf dem Djandavlattepe und in Džarkutan, Süduzbekistan, 1993-1995// Mitteilungen der Berliner Gesellschaft für Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte 18. Berlin, 1997. S. 83-95.

⁴ **Ртвеладзе, Э. В.:** Могильник кушанского времени у Ялангтуш-Тепе// СА 2. Москва, 1983. С. 125-143.

z nepálených tehliel na miernych prirodzených vyvýšeninách. Počas výskumu bolo otvorených dvanásť konštrukcií, označovaných ako „nausy“. Ich pôdorys zvykne byť obdĺžnikový (7,3 x 4,8 m) alebo takmer čtvercový (6,4 x 5,9), orientácia stavieb je zo severozápadu na juhovýchod, vstupy sa nepodarilo identifikovať. Zvyčajne sa skladajú z dvoch miestností oddelených stenou. V miestnostiach sa našli na menších kôpkach zoskupené kosti okrem lebiek, ktoré boli rozmiestnené pozdĺž stien. Zaujímavý je fakt, že počet kostí zvyčajne nesúhlasí s počtom lebiek, čo takmer s istotou znamená, že sem kosti boli prenesené až po zbavení mäsa. Vo výborne dochovaných konštrukciách sa podarilo objaviť veľké množstvo predmetov: keramiku (hlavne dvojuché nádoby a lampy), ozdoby, predmety dennej potreby a mince (Sotér Megas, Vima Kadfíses, Kaniška a Huviška). Mince spolu s keramickým materiálom datujú pohrebisko do obdobia medzi 2. – 1. pol. 3. stor. n. l.

Кампыртепа⁵

Staroveké sídlo datované do 3./2. stor. pred n. l. – 2. stor. n. l. leží v oblasti Surchandarje, asi 30 km západne od Termezu, na brehu Amudarje. Opevnená časť lokality zaberá plochu približne 4 ha. Celkovo mesto pozostáva z troch častí- citadely na južnej strane, vlastného mesta chráneného 5 m širokými hradbami s pravouhlými vežami a predmestia, ktoré sa nachádza mimo opevnenú časť. Budovy na citadele boli kompletne odkryté, pozostávajú z viac ako 100 miestností rôznych rozmerov, ktoré sú zoskupené do štyroch blokov oddelených koridormi. Výskum prebiehal rokoch 1979-1992, v roku 2000 bol obnovený a trvá až dodnes. Z lokality pochádza množstvo nálezov ozdôb a šperku, ktoré sú ako jedny z mála nálezových celkov pomerne dobre publikované.

Зартепа⁶

Lokalita sa nachádza 14 km severozápadne od Starého Termezu. Svojou rozlohou 16,9 ha je jedným z najväčších sídel z obdobia okolo prelomu letopočtov v oblasti Surchandarje. Pôdorys je takmer štvorcový, lokalita bola chránená hradbou s polkruhovými vežami, vzdialenými vzájomne od seba 35 m a z troch strán obklopená valom a priekopou. V severovýchodnej časti mesta bola situovaná citadela (120 x 120 m), menšia opevnená štruktúra (60 x 60 m) stála aj v juhovýchodnej časti. V blízkosti oboch komplexov sa nachádzajú po dve vstupné brány do mesta. Vznik lokality sa datuje do 1. stor. pred n. l. – 1. stor. n. l., najväčší rozkvet spadá do obdobia Veľkých Kušánov (2.- pol. 3. stor. n. l.). Neskôr bolo mesto okupované Sasánovcami. V poslednej fáze osídlenia (kon. 4.- pol. 5. stor. n. l.)

⁵ stručný popis lokality z: Культура и искусство древнего Узбекистана - каталог выставки/книга 1. Москва, 1991. С. 113.

⁶ ibidem, книга 1(С.148) и 2(С. 17).

vládli mestu Kidariti. Mesto bolo úplne opustené v 6. stor. n. l. Z hľadiska písanej práce je významným množstvo nálezov kostených vlasových ihlíc.

Pohrebisko Aruktanské a Babašovské, Biškentské pohrebiská IV-VII⁷

Veľké pohrebiská Baktrie sú situované hlavne v Biškentskej doline, v povodí rieky Kafirnigan. A. M. Mandelštam skúmal 219 kurganov z celkového množstva 384 na Tulcharskom pohrebisku a 11 z 286 kurganov Aruktanského pohrebiska. Expedícia pod vedením B. Litvinského pokračovala s výskumom v oblasti na Biškentských pohrebiskách IV – VII. Pohrebisko IV sa nachádza 6 km severne od Tulcharu (skúmaných 30 z 250 kurganov), ďalšie pohrebisko V je situované len 600 m od Tulcharu (skúmaných 75 zo 150 kurganov). Biškentské pohrebisko VI sa takisto nachádza v blízkosti Tulcharského (6 km severne) a expedícia preskúmala 28 z 60 kurganov, posledné z Biškentských pohrebísk, VII, leží neďaleko od predošlého VI a skúmalo sa na ňom 12 kurganov z celkového množstva 70. Západne od Biškentskej doliny, v ohybe Amudarje, sa nachádza Babašovské pohrebisko, výskum prebehol na 150 z jeho 345 kurganov. Datovanie baktrijských pohrebísk uvádzané u I. Gorbunovej je zhrutím informácií o charaktere nájdených predmetov (pracky, náušnice). Tulchar a Biškentské pohrebiská V, VI, VII by mali patriť do storočí tesne pred prelomom letopočtov (2.- 1. stor. pred n. l.). Aruktanské a Babašovské pohrebisko spolu s Biškentským IV sú datované do 1- 2. (3.) stor. n. l.

Тепай – Šach⁸

Lokalita leží v juhozápadnej časti dnešného Tadžikistanu, v oblasti Kobadian. Oáza Šach sa nachádza východne od sútoku Amudarje s Kafirniganom. Archeologický výskum tu prebiehal v roku 1972 pod vedením B. Litvinského. Lokalita pozostáva z opevneného centra Тепай – Šach a jeho nekropoly. Sídlo je podľa nálezov (hlavne mince a keramický materiál) datované do pol. 2.- 4. stor. n. l. Pohrebisko, vzdialené 350 m západne, pozostávalo zo štyroch nadzemných konštrukcií z nepálených tehliel, „*nausov*“, v rôznom stave zachovania. Nekropola je podľa nálezov datovaná do 1.- 4./5. stor. n. l.

Туп – Chona⁹

Jedno z najlepšie preskúmaných baktrijských pohrebísk leží na sprašovom pahorku juhozápadne od Dušanbe, v blízkosti sídla Hissar. Dodnes sa na lokalite skúmalo viac ako 250

⁷ Горбунова, Н. Г.: Скотоводы Бактриии, Согда и Центральных Кызылкумов// АСГЭ. Издательство Эрмитажа, 2001. С. 130.

⁸ z monografie k lokalite: Литвинский, Б. А., Седов, А. В.: Тепай – шах, Культура и связи кушанской Бактрии. Москва, 1983.

⁹ stručný popis lokality podľa: Oxus - Katalog der Ausstellung// Museum Rietberg Zürich, 1989. S. 55-36. podrobnejšie v: Литвинский, Б. А., Седов, А. В.: Культы и ритуалы кушанской Бактрии. Москва, 1984.

kurganov, z toho okolo 200 z nich patrí do obdobia príchodu Jüe- č a vlády Kušánov. Konštrukcia hrobov zvykne byť vytvorená z nepálených tehliel, mŕtvi sú v hrobe uložení vo vystretej polohe, s orientáciou na sever až severovýchod. K priloženým darom patria keramické nádoby, často situované k hlave mŕtveho, u žien doplnené jednoduchými šperkmi, v mužských hroboch zbraňami. V niektorých hroboch sa objavujú mince (v dlani, na hrudi, ojedinele v ústach).

ŠPERK HLAVY

Do skupiny šperku hlavy bežného obyvateľstva patria tak ako k honosnému štyri základné skupiny predmetov: pokrývky hlavy a ich ozdoby, ihlice, náušnice a záušnice. Priestor je venovaný hlavne ihliciam a náušniciam, ktoré oproti ostatným dvom skupinám predstavujú ľahšie identifikovateľné a hlavne častejšie artefakty medzi nálezmi zo stredoázijských lokalít. U pokrývok hlavy a záušníc, vzhľadom k takmer žiadnym publikovaným informáciám, sa preto obmedzím skôr na úvahu o ich charaktere a používaných materiáloch, prípadne spomením niekoľko jasne interpretovaných predmetov. U ihlíc je dodržané rozdelenie podľa materiálu na tri kategórie¹⁰: kostené, železné a neželezné kovové ihlice. Potom nasleduje ich klasifikácia podľa podoby hlavice. U kostených ihlíc sa snažím doplniť a zjednodušiť existujúcu typológiu¹¹, kovové patria k menej preskúmaným a preto z ich výskytu na jednotlivých lokalitách v závere určujem ich najviac rozšírené typy. V prípade náušníc postupujem podobným spôsobom ako u kovových ihlíc – podľa lokalít, porovnaním nálezov z nich a určením najčastejšie sa vyskytujúcich typov.

Miestami, z ktorých pochádza väčšina nálezov, sú pohrebiská. Stručná historická charakteristika a geografická poloha je v prípade tých dôležitejších uvedená vyššie v úvodnej časti ku skupine šperku širších vrstiev.

Pokrývky hlavy a ich ozdoby

Táto významná súčasť šperku hlavy je viac výrazná u honosných nálezov. Ako tomu bolo v mnohých kultúrach, aj v oblasti Strednej Ázie pokrývka hlavy doplnená vhodnými šperkami upozorňovala na sociálne postavenie svojho nositeľa či nositeľky¹². Jednoduchý páskový diadém je znakom panovníka na mnohých helenistických minciach, z baktrijských lokalít poznáme terakoty, zobrazujúce mužské aj ženské postavy, ktoré majú rôzne zdobené pokrývky hlavy a vlasy. U mužov sú častejšie klobúky a „čiapky“ širšieho tvarového spektra, pošívané kovovými plieškami¹³, u zobrazení žien sú obľúbené vysoké zdobené diadémy,

¹⁰ Лулева, В.: Ювелирное искусство Северной Бактрии. Ташкент, 2005. С. 54 - 65.

¹¹ Забьялов, В. А.: Костяные предметы туалета из памятников Средней Азии кушанского и посткушанского времени // НМКУз, вып. 209. Москва, 1993. С. 31-41.

¹² Лулева, В.: Ювелирное искусство Северной Бактрии. Ташкент, 2005. С. 50.

¹³ наприклад Пугаченкова, Г. А., Ртвеладзе, Э. В.: Дальверзинтепе- кушанский город на юге Узбекистана. Ташкент, 1978. Рис. 152.

prípadne čelenka zo skrúteného pásu látky pošitá kovovými plieškami a drahými kameňmi¹⁴. Uvádzané príklady by však patrili skôr k honosnému šperku, ako aj bohaté zlaté koruny, ktoré poznáme ako hmotné nálezy¹⁵. U bežného obyvateľstva sa ale takisto dá predpokladať tradícia pokrývok hlavy, vzhľadom k podnebiu a miestnym a nomádkym tradíciám. Materiály k ich výrobe boli pravdepodobne málo trvanlivé, látky, prípadne kože alebo zvieracia srst'. Výraznejšou mohla byť pokrývka hlavy u žien, kde by dvojice ihlíc nachádzané v ženských hrobách slúžili k upevneniu väčšieho kusu látky ku vlasom. Ten sa doplnil ozdobným pruhom - čelenkou, znova z látky, prípadne z kože, ktorá niesla výzdobu vo forme výšivky, našitých perličiek, koráliek, mušlí, kovových plieškov alebo zvončekov a záušnice. Uvedené ozdoby mohli byť našité i priamo na šatku pokrývajúcu vlasy. Nášivné pliešky sú vo forme rozetiek, koliesok a figúriek vtákov, v literatúre sa často kladie dôraz na solárnu symboliku, ktorú by mala niesť pokrývka hlavy a jej magickú funkciu¹⁶. Pri nosení totiž ozdoby vydávali zvuky údajne chrániace pred „zlými duchmi“. Dá sa predpokladať aj rozdiel medzi pokrývkou hlavy u vydatých a slobodných žien. Z priamych archeologických nálezov mi však žiadna čelenka ani pokrývka hlavy pochádzajúca z menej bohatého hrobu nie je známa.

Ihlice

Ako spínadlo odevu, v prostredí Strednej Ázie skôr ako vlasová ozdoba, sú ihlice častým nálezom v dvoch historických etapách¹⁷: dobe bronzovej (17. – 10. stor. pr. n. l.) a dobe kušánskej (1. pol. 5. stor. n. l.). Neprítomnosť nálezov v čase oddeľujúcom dané obdobia môže súvisieť so zatiaľ nedostatočným archeologickým preskúmaním.

Doba bronzová:

Ihlice sú jedným z charakteristických šperkov pre dobu bronzovú a nachádzajú sa často v ženských hrobách dôležitých lokalít Sapallitepe a Džarkutan. Materiálom je výlučne bronz. Ihlice sú pomerne dlhé a ťažké, pravdepodobne teda prispôsobené k zaisteniu komplikovanej a bohatej pokrývky hlavy. O tom, že predstavujú naozaj vlasové ihlice, svedčí ich umiestnenie v hrobách najmä v blízkosti lebky¹⁸. Podľa podoby dekoratívnej hlavice je možné rozlíšiť niekoľko skupín týchto ihlíc. Do prvej, „**pečatnej**“, skupiny patria ihlice s plochou hlavnicou,

¹⁴ Пугаченкова, Г. А., Ргвеладзе, Э. В.: Дальверзинтепе- кушанский город на юге Узбекистана. Ташкент, 1978, рис. 141.

¹⁵ Sarianidi, V.: Bactrian Gold. Leningrad, 1985. P. 239, 254.

¹⁶ Лулева, В.: Ювелирное искусство Северной Бактрии. Ташкент, 2005. С. 50-54.

¹⁷ Скугарова, Н. Г.: Костяные заколки Кампыртепа// Древняя и средневековая культура Сурхандарьи. Ташкент, 2001. С. 45.

¹⁸ Аскарлов, А. А.: Древнеземледельческая культура эпохи бронзы юга Узбекистана. Ташкент, 1977. С. 77, табл. XL, XLI.

najčastejšie v tvare rozetky, kruhu alebo stupňovitého štvorca. Tu sa nachádza jednoduchý florálny (kvet, strom života), figurálny (orol, diviak) alebo ornamentálny (hviezda, slnko) obraz. Ako je už jasné z názvu skupiny, ihlice mohli byť používané ako osobné pečatidlo majiteľky. Druhou je skupina „s trojrozmernou hlavicom“, môže mať zoomorfnú (kozorožec, ležiaci baran) alebo antropomorfnú podobu (zápasiaci muži, zovretá päť). Okrem toho, že tieto predmety predstavujú pekný príklad figurálneho umenia doby bronzovej, zaujímavou je hlavica v podobe ľudskej päste, motívu, ktorý sa často objavuje aj u ihlíc neskoršieho obdobia. Päť je horizontálne perforovaná za nejasným účelom. Jednou z hypotéz je, že ihlica slúžila pri úprave nití v procese výroby látok. Ale je možné, že otvorom bola prevlečená len niť s koráčkami, aby zvýšila zdobnosť šperku¹⁹. Schématické obrazy a figúrky ihlíc mali magickú funkciu amuletu.

Doba Kušanov:

Ihlice obdobia 1. – pol. 5. st. n. l. by sa podľa materiálu dali rozdeliť do troch skupín: kostené, železné a ihlice z neželezných kovov (najčastejšie bronzu)²⁰. Ich nálezy pochádzajú zo sídelných aj pohrebných kontextov. Pri vzájomnom porovnaní spomenutých troch skupín sa dá povedať, že najvyššiu umeleckú úroveň pri výrobe tohto jednoduchého predmetu dosiahli remeselníci u kostených ihlíc. Aj tvarové spektrum hlavíc je u nich najširšie. Po polovici 5. st. n. l. sa počet nálezov ihlíc prudko znižuje a ako sa s obľubou uvádza v literatúre, nový rozkvet zažili až v 18. a 19. storočí²¹.

Kostené ihlice

V malom počte kusov predstavujú kostené ihlice častý nález zo stredoázijských lokalít. Všetky zodpovedajú základnej podobe: jedna strana je ostrá, ukončená hrotom, druhá s ozdobnou hlavicom, ktorá je spravidla od tela ihlice oddelená jednoduchými článkami, najčastejšie prstencami. Rozmery ihlice sa zvyknú pohybovať v rozmedzí 10 až 15 cm, maximálne však 15,5 cm. Prierez telom ihlice býva kruhový alebo oválny. Materiálom, ktorý sa používa pri ich výrobe, sú často dlhé kosti domácich zvierat a bucharského jeleňa²². U niektorých zvlášť pozorne opracovaných ihlíc sa predpokladá použitie slonoviny, aj keď v prípade Zartepa, lokality s najväčším nálezovým súborom, ani jedna z ihlíc z nej nebola vyrobená.

¹⁹ Фахретдинова, Д. А.: Ювелирное искусство Узбекистана. Ташкент, 1988. С. 10.

²⁰ Лунева, В.: Ювелирное искусство Северной Бактрии. Ташкент, 2005. С. 55

²¹ Скугарова, Н. Г.: Костяные закладки Кампыртепа // Древняя и средневековая культура Сурхандарьи. Ташкент, 2001. С. 45.

²² Забьялов, В. А.: Костяные предметы туалета из памятников Средней Азии кушанского и посткушанского времени // НМКУз, вып. 209. Москва, 1993. С. 31-41.

V súvislosti s kostenými ihlicami sa v minulosti viedli spory o ich skutočnom účele. Niektorí vedci zastávali dnes už nepopulárny názor, že tieto predmety slúžili ako „styloi“²³. Hlavným argumentom nakoniec bola prítomnosť ihlíc v ženských hrobch.

U kostených ihlíc sa predpokladá, že kvôli svojej krehkosti by nemuseli byť vhodné ako šatové ihlice, ale skôr vlasové. Okrem tejto základnej funkcie mohli slúžiť ako kozmetické nástroje- lyžičky, špáradlá, tyčinky na nanášanie líčidiel.

O vytvorenie typológie sa zatiaľ pokúsil V. A. Zavjalov uverejnením krátkeho článku v roku 1993²⁴(Tab.II). Ako základ použil výsledky svojho výskumu na lokalite Zartepa v Surchandarijskej oblasti, kde bolo k roku 1985 nájdených 110 fragmentov rôznych kostených ihlíc, z toho 52 s čiastočne alebo úplne dochovanou hlavicou. Okrem týchto poznatkov vychádzal z dostupného publikovaného materiálu. Hlavným rozlišovacím faktorom sa stala podoba hlavice, na jej základe boli určené štyri základné skupiny: antropomorfná, zoomorfná, geometrická a rastlinná. Každá z týchto skupín je označená svojím začiatočným písmenom (originálne v ruštine ako А, З, Г, Р). Tieto skupiny sú ďalej delené na typy (označované číslami 1, 2, 3...) a typy na varianty (označované písmenami abecedy, začínajúc od А). Ako príklad môžem uviesť ihlicu s hlavicou v tvare vystretej dlane, ktorej „kód“ by mohol mať podobu А4А (kde А- antropomorfná skupina, 4- typ so zobrazením dlane s vystretými prstami, А- varianta tohto typu s dvoma prstencami, oddeľujúcimi telo ihlice od jej hlavice).

V nasledujúcej časti sa pokúsim doplniť typológiu, ktorú vytvoril Zavjalov o novšie nálezy, hlavne z lokalít Kampyrtepa a Džandavláttepa a vytvoriť novú, prehľadnejšiu typologickú tabuľku. Rozdelenie na štyri základné skupiny je opodstatnené.

1. Antropomorfná skupina

U tejto skupiny Zavjalov rozlišuje šesť typov, ale pre jednoduchší prehľad, patria sem hlavice vo forme ľudskej postavy, prípadne časti ľudského tela (zatiaľ jedinou podobou je zobrazenie ľudskej dlane). U antropomorfnej skupiny prevažuje oválny prierez tela a jej typy zvyknú byť oproti ostatným kosteným skupinám masívnejšie a ťažšie. Príkladom hlavice vo forme ľudskej postavy je ihlica zo Zartepa s hlavicou v podobe sediacej „bohyne“²⁵ (Tab.III/1). Značne jemná práca zobrazuje ženskú postavu v dlhom šate, ktorá sedí na tróne bez operadla. Jej ľavá ruka je zohnutá v pravom uhle a dľaň položená na páse. Jej pravá ruka je prudko zohnutá a dľaňou pritlačená k pravému plecu. Drží v nej ťažko rozpoznateľný

²³ Пугаченкова, Г. А.: Халчаян. Ташкент, 1966. С. 96.

²⁴ Забьялов, В. А.: Костяные предметы туалета из памятников Средней Азии кушанского и посткушанского времени // НМКУз, вып. 209. Москва, 1993. С. 31-41.

²⁵ idem, Раскоп 6 на городище Зартепа//АО. Москва, 1986. С. 458-459.

predmet. Pravá noha je položená na mierne vyvýšenom stupienku, hlava je odlomená. Datovaná je do 4.- pol. 5. stor. n. l.

Ďalšou je ihlica pochádzajúca z Novej Nisy, s figúrkou stojaceho mužského božstva s dlhšími vlasmi. Jediným mne prístupným zobrazením je schematická kresba z typologickej tabuľky²⁶.

Ihlica z chorézmjskej Toprakkaly má hlavicu v tvare mužskej busty, ktorá akoby bola súčasťou polorozkvitnutého lotosového kvetu. Je datovaná do konca 2. - zač. 4. stor. n. l.²⁷

Ako nový typ sa do antropomorfnej skupiny dá zaradiť ihlica z Aj-Chanúmu²⁸(Tab.III/2). V niektorých rysoch je podobná prvej spomínanej ihlici zo Zartepa. Je dlhá 11,2 cm, samotná figurálna hlavica má 6,6 cm. Figúrka znázorňuje nahú ženskú postavu, ktorá kľáči na pravom kolene. Pravá ruka je zohnutá v lakti a s dlaňou v úrovni pásu, v ktorej drží dvojchú nádobu, pripomínajúcu *kantharos*. Ľavá ruka pridržuje pri pleci papagája. Zaujímavá je u ženy ozdoba hlavy, môže ísť o korunu s kosoštvorcovým vzorom, prípadne o vlasy stiahnuté do sieťky na temene hlavy. Ihlica je povrchový nález, preto je datovanie sporné, nachádzala sa v blízkosti zlomkov keramiky z obdobia nástupu Kušanov.

Posledné tri typy antropomorfnej skupiny u Zavjalova tvoria ihlice so zobrazením ľudskej dlane. Sú to: typ s hlavicou v podobe ruky so všetkými vystretými prstami, typ s vystretým ukazovákom a palcom, zomknutými k sebe a ostatnými prstami skrčenými v dlani a typ hlavice so zovretou päšťou. Zvyčajne je hlavica oddelená od tela ihlice prstencami, ktorých počet môže byť rôzny, ale objavujú sa aj iné oddeľujúce články, napríklad „manžeta“ so šrafovaním. Prstence by mohli imitovať náramky. Oproti figurálnym hlaviciam je výskyt ihlíc s rukou častejší na viacerých lokalitách. Spôsob opracovania kosti a jeho kvalita sa u jednotlivých kusov líši, niektoré ihlice majú oblejšie tvary, objavuje sa ale aj hrubšie hranatejšie prevedenie. Dá sa ale povedať, že u kostených ihlíc prevládajú jemnejšie línie na rozdiel od kovových ihlíc s rukou s ostrejšími krivkami, kde je motív zovretej päste takisto frekventovaný. Nasledujúci zoznam predstavuje lokality, kde jednotlivé typy ihlíc boli nájdené.

Hlavica s rukou s vystretými prstami:

U tohto typu sa zatiaľ objavuje jeden alebo tri prstence.

²⁶ **Забьялов, В. А.:** Костяные предметы туалета из памятников Средней Азии кушанского и посткушанского времени // НМКУз, вып. 209. Москва, 1993. С. 34.

²⁷ **Трудновская, С. А.:** Предметы вооружения и быта// Тр. ХАЭЭ 12. Москва, 1981. С. 117, рис 57.

²⁸ **Guillaume, O., Rougeulle, A.:** Fouilles d' Ai- Khanoum VII, Les petits objets// MDAFA XXXI. Paris, 1987. Pl. 27,3 et XXIV,11.

Jeden prstenec má ihlica nájdená na pohrebisku Dalverzintepe²⁹(Tab.III/4), hlavica z jednej ihlice a dva až tri väčšie fragmenty tela z Džandavlátpepa³⁰ (Tab.III/5,6) a hlavice nájdené vo vrstvách lokality Aktepe II v južnom Tadžikistane³¹(Tab.III/3), ktoré sa datujú do pol. 4.-5.stor. n. l.

Tri prstence má ihlica z lokality Varachša³², ruka má v tomto prípade len štyri prsty.

Hlavica s rukou, ktorá má vystretý palec a ukazovák:

Poznáme hlavice s jedným, dvomi aj tromi prstencami, takisto sem patrí jedna ihlica so šrafovanou „manžetou“. Niekedy je palec od ukazováku oddelený rytou líniou.

Ihlica s jedným prstencom pochádza z Dalverzintepe, tentoraz z podlahy miestnosti 24 objektu ДТ-6³³.

Dva „prstence“ s hranami má podobná ihlica pochádzajúca zo Zartepa³⁴(Tab.IV/1).

Ihlica so štyrmi prstencami pochádza z Ajzkalý³⁵.

Posledná varianta s „manžetou“ sa našla na lokalite Chalčajan³⁶. Tento širší útvar je zdobený pravidelným šrafovaním, ktoré vytvára sieťovaný vzor.

Podľa Zavjalova patria k typu aj ihlice nájdené v komplexe Setalak I v blízkosti Buchary³⁷, uvedenú publikáciu s kresbami ihlíc som nemala možnosť vidieť a preto nie sú priradené k zodpovedajúcej variante.

Hlavica v tvare päste:

Ako už bolo spomenuté vyššie, táto skupina bola obľúbená už v dobe bronzovej a v kove sa objavuje aj v kušánskej dobe. Ihlice vyrobené z kosti boli nájdené na týchto lokalitách:

Gjaurkala (s tromi prstencami) a vo vrstvách Begram II (podobná predchádzajúcej, ale od spodnej časti dlane sa tiahne smerom dole rytý „krížik“, ktorý ryhou prerezáva prstence).

Hlavica s rukou, ktorá drží nádobku:

Ako nový typ zaradím do antromorfnej skupiny kostenú ihlicu z Kampyrtepa, ktorej hlavica je v tvare ruky držiacej malú nádobku s užším hrdlom³⁸(Tab.IV/2). Miestom nálezu je ulica 2,

²⁹ Пугаченкова, Г. А., Ртвеладзе, Э. В.: Дальверзинтепе- кушанский город на юге Узбекистана. Ташкент, 1978. С. 108-112, рис. 78, 79.

³⁰ hlavica ihlice s vystretou rukou: Kat. 04.9C007.I

³¹ Седов, А. В.: Ковадан на пороге раннего средневековья. Москва, 1987. С. 170, тавл. VII, 1-3.

³² Шишкин, В. А.: Варахша. Москва, 1963. С. 119-120, рис. 58.

³³ Пугаченкова, Г. А., Ртвеладзе, Э. В.: Дальверзинтепе- кушанский город на юге Узбекистана, Ташкент 1978. С. 56, рис. 36,8.

³⁴ Забьялов, В. А.: Костяные предметы туалета из памятников Средней Азии кушанского и посткушанского времени // НМКУз, вып. 209. Москва, 1993. С. 34.

³⁵ Толстов, С. П.: Древний Хорезм. Москва, 1964. С. 111, тавл. 27,1.

³⁶ Пугаченкова, Г. А.: Халчаян. Москва, 1966. С. 96, рис. 62.

³⁷ Сулейманов, Р. Х.: Археологические находки комплекса Сеталак I. Ташкент, 1983. С.107, рис. 39.

³⁸ Шейко, К., Никитенко, Г. Н.: К изучению квартала- блока н. 5 на Кампыртепа// МТЭ 2. Ташкент, 2001. С. 44, рис. 5,7.

miestnosť 21 v bloku 5, ihlica je tak datovaná do 1.- 2. stor. n. l. Zhyby prstov sú ornamentálne naznačené malými vyrezanými trojuholníkmi. Prierez ihlicou je vo vrchnej časti oválny, jej dĺžka je 10,5 cm, z toho samotnej hlavice 2,8 cm. V. Luneva pokladá nádobu v ruke za istý druh lampy³⁹.

2. Zoomorfná skupina

Predstavuje nepočetnú skupinu v rámci kostených ihlíc, doteraz poznáme len pár exemplárov zoomorfných hlavíc, ktoré sa dajú rozdeliť do troch typov: s hlavicou v podobe koníka, zmije a figúrky vtáka.

Hlavica s koníkom:

Tento typ je doteraz nálezmi zastúpený len v oblasti južného Uzbekistanu, presnejšie v blízkom okolí Starého Termezu. Zo Zartepa⁴⁰ pochádza 5 ihlíc (Tab.V/1.-4.), ktoré si sú štýlovo podobné, ale vykazujú určité odlišnosti a jediná z Akkurganu⁴¹, ktorá by mala byť podľa Zavialova identická s jednou ihlicou zo Zartepa (presnejšie s jeho typom 2). Ako nový nález do tejto skupiny patrí ihlica z Džandavláttepa, nájdená v sezóne 2005, v priestore sondy 10D na šachristane (Tab.V/5).

Ako spoločné znaky skupiny sa dajú označiť výrazne oválny prierez ihlice, „dvojrozmernosť“ hlavice, prvky jej výzdoby, dva prstence oddelujúce hlavicu od tela.

Samotné znázornenie hlavy koníka je jednoduché, schématické, ale pritom výstižné a umelecky pôsobivé. Kónská hlava je stvárnená z profilu, a práve k takému pohľadu určená, z boku je ihlica výrazne tenká. Ústa, prechod od brady ku krku a vonkajšia hranica hrivy sú znázornené trojuholníkovými výrezmi - zubkami, uši sú ostré, u niektorých ihlíc oddelené ryhou. Vnútro ihlice je zdobené niekoľkými širokými, rovnako dlhými šikmými ryhami, buď rovnobežnými, alebo v dvoch smeroch- dve šikmo zhora, dve zdola. Zavjalov v tomto prípade rozlišuje päť typov ihlíc⁴², bohužiaľ, už aj tak málo zrozumiteľný popis ich odlišností neodkazuje na správne kresby, čo je však skôr chyba rozsahu a obrazových možností článku ako zaujímavých postrehov autora. Podľa jeho kritérií by ihlica z Džandavláttepa predstavovala šiesty typ ihlice s kónskou hlavičkou, aspoň ako sa dá súdiť porovnaním lepších zverejnených fotografií. Podľa môjho názoru nie je u tejto skupiny nutné delenie na typy, hlavne pri tak malom množstve nálezov, kde každý „vzor“, predstaviteľ typu, je vlastne (takmer) jediným exemplárom.

³⁹ Luneva, V.: Ювелирное искусство Северной Бактрии. Ташкент, 2005. С. 62, рис. 6,2.

⁴⁰ Забьялов, В. А.: Костяные предметы туалета из памятников Средней Азии кушанского и посткушанского времени // НМКУз, вып. 209. Москва, 1993. С. 35.

⁴¹ Пидаев, Ш. Р.: Поселения кушанского времени Северной Бактрии. Ташкент, 1978. С. 80, рис. 27,7.

⁴² Забьялов, В. А.: Костяные предметы туалета из памятников Средней Азии кушанского и посткушанского времени // НМКУз, вып. 209. Москва, 1993. С. 35.

Zaujímavým poznatkom je určite lokalizácia výskytu ihlíc do oblasti blízko Starého Termezu, ktorá sa potvrdzuje aj nálezom z Džandavláttepa. V tomto prípade je možné predpokladať spoločnú dielňu, v ktorej boli ihlice vyrábané, môže to byť jedna zo spomínaných troch lokalít, alebo iné centrum v ich blízkosti. Samozrejme, s určitosťou to povedať nemôžeme. U všetkých nálezov súhlasí datovanie do pol. 4.- 5. stor. n. l.

Z Džandavláttepa pochádza ihlica⁴³, ktorá má zachovanú len časť hlavice, ale štýlom výzdoby je podobná ihliciam s hlavou koníka. Telo ihlice je od hlavice oddelené štvorcovým plochším útvarom, ktorý je dekorovaný práve štyrmi širokými rovnobežnými ryhami. Nad útvarom je ihlica zlomená, zachovali sa len dva hrotité výstupky, na jednom z nich je niekoľko jemných rovnobežných rýh, ktoré by dosť pravdepodobne mohli imitovať hrivu. Ak aj ihlica v skutočnosti nemala hlavicu s koníkom, prípadne s iným zvierateľom, spôsobom dekorácie je tomuto typu veľmi blízka.

Ihlice s figúrkou vtáka:

Najlepšie dokumentovaným prípadom je ihlica z Kampyrtepa, ktorá má hlavicu v tvare kohúta⁴⁴ (Tab.IV/3). Bola nájdená v priestore Veže 3 (bašnja) a datuje sa do 1.-2. stor. n. l. Zachovaná dĺžka ihlice je 7,8 cm, hrot je odlomený, samotná hlavica má 2,5 cm. Kohút je podobne ako figúrky z ihlíc predchádzajúceho typu zobrazený schématicky a z profilu, s rozťahnutými krídlami, ktoré sú tak ako zadná časť tela zdobené jemnými rovnobežnými ryhami alebo šrafovaním. Hlavica je z bočnej strany výrazne tenká, prierez ihlice je oválny. Analógie k tomuto zobrazeniu pochádzajú z lokality Javanskoe Gorodišče⁴⁵ vo vrstvách 4./5. stor. n. l. a Taxily⁴⁶.

Ihlice s hlavičkou zmije:

Motív hadej hlavičky bol obľúbeným hlavne u náramkov s otvorenými alebo prekrývajúcimi sa koncami, ale zriedkavo sa objavuje aj u kostených ihlíc. Detaily sú prevedené vrytými bodkami. Príkladom by mala byť ihlica z Toprakkaly⁴⁷ a Šaštepe v blízkosti Taškentu⁴⁸.

U zoomorfných hlavíc je zaujímavé si všimnúť druh zobrazovaných zvierat. Had je v mnohých kultúrach symbolickým zvierateľom chtonických alebo vegetatívnych síl, vták má svoje miesto v slnečnom kulte, podobne ako kôň, ktorý je navyše u nomádskych národov nenahraditeľným zvierateľom.

⁴³ Kat. č. 7

⁴⁴ Лунева, В.: Ювелирное искусство Северной Бактрии. Ташкент, 2005. С. 61, рис. 6,3.

⁴⁵ Шедевры древнего искусства Таджикистана. Москва, 1983. С. 34/ 122, 123.

⁴⁶ Marshall, J.: Taxila III. Cambridge, 1951. Pl. 206: 14, 16, 17.

⁴⁷ Трудновская, С. А.: Предметы вооружения и быта// Тр. ХАЭЭ 12. Москва, 1981. С. 121, рис 59, 39.

⁴⁸ Филинович, М. И.: Две находки в Шаштепе в Ташкенте// ИМКУ 20. Ташкент, 1986. С. 49,50, рис. 3.

3. Geometrická skupina:

Počtom nájdených exeplárov predstavuje najpočetnejšiu skupinu medzi kostenými ihlicami a dá sa u nej rozlíšiť mnoho typov. Dôvodom je jednoduchosť a nenáročnosť vzorov oproti predchádzajúcim dvom skupinám. Častým motívom vo výzdobe ihlíc sú prstence, ktoré sa na hlavicách striedajú s inými geometrickými motívmi. Prierez predmetu je kruhový.

Typ s hlavicou v tvare lyžičky:

Jednoduchá lyžička, ktorá by v istej miere schematizácie mohla predstavovať aj ľudskú ruku, predstavuje polyfunkčný nástroj, okrem ihlice plnila účel ako kozmetická potreba. V tomto prípade je ďalšie delenie závislé od počtu prstencov, ktoré oddeľujú lyžičku od tela ihlice. Ich počet sa pohybuje od troch do šiestich. Len na Zartepa bolo nájdených 17 exeplárov tohto druhu, najviac je tu zastúpená varianta s 5 prstencami (Tab.VI/2). Tri nálezy pochádzajú z citadely Džandavláttepa⁴⁹ (jedná má 6 prstencov, ďalšie dve majú 4 prstence, Tab.VI/3.-4.). Po jednom príklade poznáme z Chairabáktepe⁵⁰ (Tab.VI/5), Dilberdžinu⁵¹, Čakalaktepe⁵² a Aktepe⁵³.

Hlavica - lyžička je populárna aj u kovových ihlíc.

Typ s amforkou:

Hlavica má tvar malej jednoduchej nádoby so zúžením v oblasti hrdla a 9 exepárov je zastúpených v nálezoch na Zartepa⁵⁴ (Tab.VI/1a,d). Počet prstencov môže byť opäť rôzny, vyskytujú sa dva a tri, niekedy doplnené šikmými ryhami. Dva príklady tohto typu pochádzajú aj z Akkurganu⁵⁵.

Typ s „bikónickým útvarom“:

Centrálny motív výzdoby hlavice tvorí bikónický útvar, ktorý je zhora a zdola doplnený dvomi prstencami. 8 ihlíc pochádza zo Zartepa⁵⁶ (Tab.VI/1b) po jednej máme aj z iných lokalít: Chairabáktepe⁵⁷, Begram III⁵⁸ a pravdepodobne aj z Durmantepa⁵⁹. Z Džandavláttepa

⁴⁹ Кат. ч. 1, 2, 3

⁵⁰ Жуков, В. Д.: Археологическая разведка в Шахристане Хайрабадтепе// ИМКУ 2. Ташкент, 1961. С. 185-186, рис. 5.

⁵¹ Кругликова, И. Т.: Дильберджин. Москва, 1974. С. 92, рис. 64.

⁵² Chaqalaq Tepe: Fortified village in North Afghanistan excavated in 1964 – 1967. Kyoto University, 1970. Fig. 60, pl. 56.3.

⁵³ Пидаев, Ш. Р.: Поселения кушанского времени Северной Бактрии. Ташкент, 1978. С. 78, рис. 27.

⁵⁴ Забьялов, В. А.: Костяные предметы туалета из памятников Средней Азии кушанского и посткушанского времени // НМКУз, вып. 209. Москва, 1993. С. 35.

⁵⁵ Пидаев, Ш. Р.: Аккурган. Ташкент, 1978.

⁵⁶ Забьялов, В. А.: Костяные предметы туалета из памятников Средней Азии кушанского и посткушанского времени // НМКУз, вып. 209. Москва, 1993. С. 35.

⁵⁷ Жуков, В. Д.: Археологическая разведка в Шахристане Хайрабадтепе// ИМКУ 2. Ташкент, 1961. С. 185-186, рис. 5.

⁵⁸ Ghirshman, R.: Begram. Le Caire// MDAFA 12. Paris, 1946. P. 77, Pl. XLVII.

pochádzajú dve ihlice tohto typu (Tab.VII/1.-2.), ale jeho novej varianty s dvomi prstencami pod bikónickým útvarom a jedným prstencom nad ním. Horný prstenec je u týchto ihlíc hladký.

Typ s horným pyramidálnym prstencom:

Je podobný predchádzajúcemu typu, základom je bikónický útvar doplnený niekoľkými prstencami, ale vrchný prstenec je rozdelený na štyri vystupujúce pyramidálne časti. Podrobnejšie rozdelenie znova závisí od počtu prstencov nad a pod útvarom. Príklady ihlíc sa našli na Čakalaktepe⁶⁰, Zartepa⁶¹(Tab.VI/1e) a Durmantepa⁶². Ihlica z Chairabáktepe⁶³ (Tab.VI/5) má dva prstence pod a dva prstence nad bikónickým útvarom a ešte dva prstence trochu nižšie, na tele ihlice.

Typ s rožkami:

Je tu zachovaná základná stavba ako u predchádzajúcich ihlíc, kde centrálny útvar (bikónický, pravouhlý s rytím) je sprevádzaný prstencami, ktoré sú vo vrchnej časti (je ich zvyčajne 5 alebo 6) vertikálne na štyroch stranách prerezané výsekmi, „klinmi“, ktoré potom pripomínajú rožky. Exempláre pochádzajú zo Zartepa⁶⁴ (Tab.VI/1c), z lokality Kaparas⁶⁵, Toprakkala⁶⁶, Dalverzintepa⁶⁷ a Džanbaskala⁶⁸, kde je ihlica datovaná do 2. stor. n. l. Zaujímavé je, že u niektorých ihlíc tohto typu sú pozorovateľné zvyšky polychrómie.

Typ s dvomi hrotmi:

Veľmi jednoduchá hlavica s dvomi hrotmi, ktorá vznikla len správnym zaostrením konca tela ihlice, pravdepodobne plnila ďalší účel. Tri príklady sú známe zo Zartepa⁶⁹ (Tab.VII/3), dva

⁵⁹ Durman Tepe and Lalma: Buddhist sites in Afghanistan surveyed in 1963 – 1965. Kyoto University, 1968. Pl. 12.15.

⁶⁰ Chaqalaq Tepe: Fortified village in North Afghanistan excavated in 1964 – 1967. Kyoto University, 1970. Fig. 60, pl. 56.3.

⁶¹ **Забьялов, В. А.**: Костяные предметы туалета из памятников Средней Азии кушанского и посткушанского времени // НМКУз, вып. 209. Москва, 1993. С. 36.

⁶² Durman Tepe and Lalma: Buddhist sites in Afghanistan surveyed in 1963 – 1965. Kyoto University, 1968. Pl. 12.14.

⁶³ **Жуков, В. Д.**: Археологическая разведка в Шахристане Хайрабадтепе// ИМКУ 2. Ташкент, 1961. С. 185-186, рис. 5.

⁶⁴ **Забьялов, В. А.**: Костяные предметы туалета из памятников Средней Азии кушанского и посткушанского времени // НМКУз, вып. 209. Москва, 1993. С. 36.

⁶⁵ **Коляков, С. М.**: Мастерская по обработке рога и кости в крепости Капарас// Этнография и археология Средней Азии. Москва, 1979. С. 50 – 52, рис. 4.

⁶⁶ **Трудновская, С. А.**: Предметы вооружения и быта// Тр. ХАЭЭ 12. Москва, 1981. С. 121, рис 59, 38.

⁶⁷ **Пугаченкова, Г. А., Ргвеладзе, Э. В.**: Дальверзинтепе- кушанский город на юге Узбекистана. Ташкент, 1978. С. 110, рис. 97.

⁶⁸ **Неразник, Е. Е.**: Археологический комплекс первых веков нашей эры из Хорезма// СА 2. Москва, 1987. С. 174, рис. 9.

⁶⁹ **Забьялов, В. А.**: Костяные предметы туалета из памятников Средней Азии кушанского и посткушанского времени // НМКУз, вып. 209. Москва, 1993. С. 36.

z Džandavláttepa (Tab.VII/1), jeden z Begramu I⁷⁰. Typovo sa podobajú pravdepodobne staršej ihlici s dvomi hrotmi z Aj-Chanúmu⁷¹ (Tab.VII/4), ktorej výzdoba je ale trochu zložitejšia.

Prstencový typ:

Dá sa zaradiť k jednoduchším, hlavica je u neho tvorená len určitým počtom prstencov. Ten môže byť doplnený guľičkou na vrchole (z Taxily⁷² poznáme jeden takýto exemplár). Príkladom je kostená ihlica z Kampyrtepa⁷³, ktorá má hlavicu zo 6 kruhových diskov. Datuje sa do 1.- 2. stor. n. l.

Typ s hrebienkom:

Na mieste hlavice sa nachádza hrebienok, jedna ihlica pochádza z Taxily⁷⁴, príklad poznáme aj z Begramu II⁷⁵.

Typ „dýkovitý“:

Ako posledný zaradujem do gometrickej skupiny typ hlavice vytvorenej predĺžením tela ihlice, ktorej dekor je vytvorený prevažne len jemne rytými líniami. Za príklad by mohli byť považované ihlice z Kampyrtepa⁷⁶ (Tab.VII/5), obe datované do 1.- 2. stor. n. l. Jednoduchšia z ihlíc má prierez telom kruhový, druhá má v oblasti hlavice, pomyslenej rukoväte, prierez telom pravouhlý.

Uvedený výčet typov ihlíc s geometrickou hlavicom určite nie je konečný, v závislosti od mnohých tvarových možností podmienených jednoduchosťou geometrických vzorov.

4. Rastlinná skupina:

Motívy z rastlinného sveta pravdepodobne neboli u kostených ihlíc veľmi populárne, ako sa dá usúdiť z ich pomerne malého počtu. Zástupcom je hlavica v tvare granátového jablka. Jeden príklad je známy z Toprakkaly⁷⁷. Ďalšie dva celé predmety a jeden fragment pochádzajú z Kampyrtepa⁷⁸ (Tab.VIII/1.-2.), znova z vrstiev 1. a 2. stor. n. l. U nich je možný aj bližší popis. Prvá z ihlíc je veľmi krehká, telo ihlice je už takmer od polovice zdobené dvomi súdkovitými útvarmi, na ktorých je umiestnený plod granátovníku. Druhá ihlica má hlavicu vytvorenú z podobných súdkovitých útvarov ako predchádzajúca, ale

⁷⁰ Ghirshman, R.: Begram. Le Caire// MDAFA 12. Paris, 1946. P. 48, Pl. XXVII.

⁷¹ Guillaume, O., Rougeulle, A.: Fouilles d' Aï- Khanoum VII, Les petits objets// MDAFA XXXI. Paris, 1987. Pl. 27,3 et XXIV,11.

⁷² Marshall, J.: Taxila III. Cambridge, 1951. Pl. 199: 25.

⁷³ Лулева, В.: Ювелирное искусство Северной Бактрии. Ташкент, 2005. С. 65, рис. 5,17.

⁷⁴ Marshall, J.: Taxila III. Cambridge, 1951. Pl. 206: 13,18.

⁷⁵ Ghirshman, R.: Begram. Le Caire// MDAFA 12. Paris, 1946. P. 64, Pl. XVI.

⁷⁶ Лулева, В.: Ювелирное искусство Северной Бактрии. Ташкент, 2005. С. 63, рис. 6: 5,6.

⁷⁷ Топраккала. Дворец.// Тр. ХАЭЭ 14. Москва 1984. С. 229, рис. 90,1.

⁷⁸ Лулева, В.: Ювелирное искусство Северной Бактрии. Ташкент 2005. С. 63 - 64, рис. 5: 5,16.

v tomto prípade sú štyri, striedajú sa s nimi menšie prstence, vrchnú časť tvorí prstenec vo forme rozetky, ako udáva V. Luneva⁷⁹, aj tu by takisto mohlo ísť o zjednodušené granátové jablko.

Ihlice s podobným motívom poznáme aj z kovu. Ako ďalší typ by sa do skupiny mohla zaradiť ihlica s motívom mandle, alebo lístku, ktorá pochádza zo Surch - Kotalu⁸⁰ (spolu s ďalším príkladom hlavice s granátovým jablkom, Tab. VIII/3.-4.).

Množstvo nálezov kostných ihlíc v Strednej Ázii ukazuje, že predmet patril k obľúbenému šperku širších vrstiev obyvateľstva. Uvedené nálezy sa vo väčšine prípadov vyskytujú vo vrstvách prvých piatich storočí nášho letopočtu a u niektorých typov je možné aj ich presnejšie geografické vymedzenie. Ihlice pochádzajú z historických území Chorasmie, Margiany aj Sogdiany, ale počtom nálezov aj lokalít, na ktorých sa našli, sa miestom najfrekvencovanejších nálezov stáva územie Baktrie, hlavne jej severnej časti.

Na území severnej Baktrie je zaujímavé sledovať charakter predmetov z Kampyrtepa, ktoré sú všetky datované do 1.- 2. stor. n. l. a v mnohých prípadoch predstavujú ojedinelé príklady dekorácie kostných ihlíc (granátové jablko, kohút, ruka s nádobou), ktoré sa neskôr zjednodušujú alebo už nevyskytujú. Na druhej strane sú nálezy zo Zartepa, Džandavláttepa či Chairabádtepe, ktoré sú datované k 4.- pol. 5. stor. n. l. a vzájomne vykazujú mnohé podobnosti (typ s lyžičkou, bikónickým útvarom, s koníkom). Výskyt ihlice s koníkom sa zdá byť dokonca obmedzený na oblasť okolia Starého Termezu.

Kovové ihlice

Ihlice z neželezného kovu:

Väčšina ihlíc je vyrobená z bronzu, ale príležitostne sa vyskytuje aj iný materiál, striebro alebo olovo. Výzdobné motívy na hlavicích sú v základe podobné kostným ihliciam, ale trochu zjednodušené a vo všeobecnosti je ich prevedenie viac ostré, čo závisí hlavne od techniky výroby predmetu. Kostné ihlice vyrábané rezbou sú ľahšie tvarovateľné ako tvrdšie kovové ihlice odlievané do formy. Kovovým ihliciam podobnými predmetmi sú kozmetické nástroje ako lyžičky, lopatky, špachtle a niekedy aj pracovné nástroje – ihly, šidlá. V niektorých prípadoch, najmä ak má nájdený predmet jeden ostrý koniec, je ťažké odlíšiť, či ide o kozmetický nástroj alebo ihlicu. Niekedy sa dá predpokladať jeho viacúčelnosť. Dá sa

⁷⁹ Лулева, В.: Ювелирное искусство Северной Бактрии. Ташкент 2005., С. 64, рис. 5,16.

⁸⁰ Fussman, G., Guillaume, O.: Surkh Kotal en Bactriane// MDAFA XXXII, Tome II. Paris, 1990. P. 120, Pl. 5,218.

povedať, že kovové ihlice sú jednoduchšie a esteticky menej náročné ako kostené ihlice, ale určite s dlhšou dobou používania ako ich krehké kostené verzie. V úlohe upevnenia pokrývky hlavy sa mohli používať v pároch.

Pokiaľ by sme prihliadli k základnému rozdeleniu typológie kostených ihlíc, u kovových hlavíc sú takisto najviac zastúpené motívy antropomorfnej a geometrickej skupiny. Často zobrazovaným je motív päste, prípadne veľmi štylizovanej vystretej ruky. Z geometrických sa objavuje miniatúrna lyžička, rôzne druhy rytej výzdoby a hlavne hlavica v tvare veľkej hladkej guľičky, ktorej vonkajší kovový obal je vnútri vyplnený hmotou organického pôvodu. Vlastná typológia kovových ihlíc zatiaľ neexistuje, ich početnejšie zastúpenie v rámci lepšie zdokumentovaných nálezových celkov pochádza len z niekoľkých lokalít, a to hlavne z územia severnej Baktrie. Patrí medzi ne Kampyrtepa, Jalangtuš Tepe, niekoľko kusov pochádza z lokalít Tup - Chona, Tepai - Šach, Zartepa a Babašovské pohrebisko. Pri popise nálezov je zvolený iný postup ako v predchádzajúcej časti, ihlice sú rozdelené podľa miesta nálezov a nie podľa typu, vzhľadom k ich menšiemu množstvu.

*Ihlice z Kampyrtepa*⁸¹ (Tab.IX/1.-2.):

Z lokality pochádzajú 4 ihlice s antropomorfným zobrazením, z ktorých 3 majú hlavicu vo forme zovretej päste pravej ruky, posledné zobrazenie ruky je veľmi štylizované až do ornamentu, ihlica je miniatúrna. Všetky sa datujú do 1.- 2. stor. n. l. a oproti kosteným ihliciam z lokality sú krátke. Pokiaľ vynecháme miniatúrnú ihlicu, pod hlavnicou sa nachádzajú horizontálne línie, ktoré by mohli imitovať prstence. Ich počet je však vyšší, často 7 až 10. Prierez telom ihlice je kruhový, ale v časti pod hlavnicou v úrovni spomínaných línií sa mení na pravouhlý. Miniaturna ihlica sa od ostatných troch odlišuje nielen svojimi rozmermi, ale aj umeleckým stvárnením. Hlavica má dĺžku 2,5 cm a prechod medzi telom ihlice a takmer „hranatou“ rukou s jemne naznačenými prstami tvoria ornamenty vyvolávajúce dojem prelamovania. Táto časť sa skladá z jednoduchých geometrických útvaroch umiestnených nad sebou: kosoštvorca, lichobežníka, tenkých pásikov. Materiálom u ihlíc je bronz.

Ďalšou hojne zastúpenou skupinou z Kampyrtepa sú ihlice s hlavnicou v tvare guľičky. Z uvádzaných ôsmich príkladov sa dá určiť rozpätie dĺžky ihlíc od 4,4 cm do 10,5 cm. Telo jednej ihlice je ukončené čašovitým lôžkom, v ktorom je guľička umiestnená. Tá je pravdepodobne vytvorená z dvoch dutých kovových pologúľ, ktoré sú spojené a vnútorný priestor je vyplnený tvrdou hmotou organického pôvodu, za účelom odľahčenia ihlice

⁸¹ Лунева, В.: Ювелирное искусство Северной Бактрии. Ташкент, 2005. С. 55-60, рис. 5 а 6., eadem, Ювелирное украшения из Кампыртепа// МТЭ 2. Ташкент 2001. С. 117

a zároveň zabránenia jej deformácii. Ostatné ihlice lôžko nemajú, ale konštrukcia hlavice je obdobná. Ihlice sa znova datujú do 1. až 2. stor. n. l. a niektoré z nich sú ohnuté či inak zdeformované. Jedna mala hlavicu pokrytú zlatou fóliou.

Ďalšou je malá ihlica vytvorená z tenkého drôtu, ktorý je smerom k vrcholu špirálovito obtočený a vytvára hlavicu – očko. Formou veľmi pripomína ihlu, ako aj svojou dĺžkou okolo 6 cm. K interpretácii predmetu ako ihly by som sa priklonila.

Ako vlasové ihlice boli pravdepodobne používané aj bronzové nástroje na svojom konci mierne sa rozširujúce do formy lopatky, ktorých bolo niekoľko na Kampyrtepa nájdených. Dokazuje to umiestnenie takmer zhodných predmetov v hrobch Babašovského pohrebiska pod lebku, niekedy dokonca v pároch⁸².

Poslednou spomenutou bude ihlica z bronzu, ktorej hlavica predstavuje predĺženie tela, ozdobené jednoduchými vodorovnými žliabkami, ktoré sa smerom k vrcholu hlavice mierne rozširujú a pripomínajú prstence.

Medzi nálezy patrí niekoľko oblúkových ihlíc s dvomi hrotmi.

*Jalangtuš Tepe*⁸³ (Tab.IX/3):

Kušánske pohrebisko datované do 2. – 1. pol. 3. stor. n. l. poskytlo okrem množstva keramiky a iných šperkov aj niekoľko kovových ihlíc. Z prvej miestnosti *nausu* III pochádza 6 bronzových ihlíc. Jedna má hlavicu vo forme zovretej päste a je zo všetkých ihlíc najdlhšia, meria približne 12 cm. Hlavica svojou hranatou formou trochu pripomína miniatúrnu ihlicu s rukou z Kampyrtepa. Jej telo je v strednej časti užšie, od tohto úseku sa oboma smermi mierne rozširuje, aby na strane jednej skončilo ostrým hrotom a na druhej hlavitou. Vytvorenie miesta pre prsty na lepšie uchopenie predmetu v jeho strednej časti sa vyskytuje u niektorých obojstranných kozmetických nástrojov.

Okrem hlavice s päťou sa tu našlo 5 bronzových ihlíc s hlavitou vo forme dutej guľičky, ktorá je vyplnená organickou hmotou. Guľičky viditeľne vznikli spojením dvoch pologúľ a celková dĺžka ihlíc výrazne zaostáva za prvou spomínanou, pohybuje sa okolo 6 cm. V tomto prípade sa medzi ihlicou a jej hlavitou nevyskytuje čašovité lôžko. Telo kruhového prierezu sa tesne pred nasadením hlavice zužuje. Okrem uvedených ihlíc pochádza z Jalangtuš Tepe niekoľko veľmi jednoduchých, vytvorených len z kúskov bronzového drôtu s ostrými koncami.

⁸² Мандельштам, М. А.: Памятники кочевников кушанского времени в Северной Бактрии// Тр. ТАЭ VII. Ленинград, 1975. С. 118, Табл. XXXIX, 1-6.

⁸³ Ртвеладзе, Э. В.: Могильник кушанского времени у Ялангтуш-Тепе// СА 2. Москва, 1983. С. 125-143.

*Babašovské pohrebisko*⁸⁴ (Tab.IX/4):

Veľké pohrebisko v západnej časti Baktrie sa dá datovať širšie od 1. stor. pred n. l. do polovice 3. stor. n. l. a inventár šperku z jeho hrobov je početný. Obsahoval aj 6 kovových ihlíc rôznych foriem, ktoré sú vyrobené z bronzu a mosadze. Najviac zaujímavé sú dve bronzové ihlice z hrobového okruhu IV, 9. Prvá, ako usudzuje Mendelštam, má hlavicu vytvorenú z tenkého kovového pliešku – lístku, ktorý by mal predstavovať štylizovanú figúrku dravca. Obrázok ako aj samotný tvar hlavice je však dosť nejasný a je ťažké určiť jeho presnú povahu. Pliešok je blízko okraja perforovaný, k telu ihlice je hlavica pripevnená časťou s horizontálnymi žliabkami. Ihlica bola poškodená. Druhá bronzová ihlica má podobu lyžičky/ lopatky. Telo je v pravidelných intervaloch zdobené horizontálnymi žliabkami. Obe boli nájdené *in situ* v ženskom hrobe vedľa lebky. Ich spojenie s pokrývkou hlavy umocňuje aj rad nášivných plieškov nájdených medzi nimi, ktoré tvorili súčasť diadému z pošíteho pruhu kože alebo pravdepodobnejšie látky, ktorý bolo potrebné obomi ihlicami pripevniť k vlasom. Ostatné 4 ihlice patria k nasledujúcej skupine železných ihlíc.

*Tup-Chona*⁸⁵:

Z hrobu 141 pochádza fragment striebornej ihlice v podobe malej lyžičky, ktorá je žliabkovanou časťou pravouhlého prierezu pripojená k telu ihlice s kruhovým prierezom. Dá sa datovať do prvých storočí nášho letopočtu.

*Терпай-Šach*⁸⁶ (Tab.X/1):

Z kušánskej lokality, presnejšie z objektu II, pochádzajú dve bronzové ihlice. Prvá, na priereze okrúhla, má hlavicu v podobe plného, takmer sférického útvaru a od tela oddelenú šiestimi prstencami. Je dlhá 8 cm.

Druhá ihlica je takisto na priereze okrúhla, hlavica je v tvare očka, dá sa povedať kľúčovitého tvaru. Je vyrobená odliatím do formy a dlhá 9 cm.

*Zartepa*⁸⁷:

Lokalita je významná hlavne nálezmi kostenných ihlíc, ale našlo sa tu aj niekoľko kovových príkladov. Ihlica s hlavicou v tvare zovretej päste je dlhá približne 7 cm a medzi hlavicou a telom ihlice sú tri rozširujúce sa prstence. Ihlica je v časti tela kruhového prierezu, v časti prstencov už pravouhlého.

⁸⁴ **Мандельштам, М. А.:** Памятники кочевников кушанского времени в Северной Бактрии// Тр. ТАЭ VII. Ленинград, 1975. С. 118, Табл. XXXIX, 1-6.

⁸⁵ **Литвинский, Б. А., Седов, А. В.:** Культы и ритуалы кушанской Бактрии. Москва, 1984. С. 58.

⁸⁶ *ibidem*, Терпай – шах, Культура и связи кушанской Бактрии. Москва, 1983. С. 55.

⁸⁷ **Забьялов, В. А.:** Костяные предметы туалета из памятников Средней Азии кушанского и посткушанского времени // НМКУз, вып. 209. Москва, 1993. С. 36, рис. 2,2.

*Kavadkala*⁸⁸ (Tab.X/2):

Ako jediný zástupca z Chorezmu predstavuje ihlica z Kavadkaly výnimočný predmet medzi kovovými ihlicami. Je vyrobená odliatím do formy technikou strateného vosku. Hlavica je v podobe ruky, ktorá v troch vystretých prstoch drží malú guľičku, dva prsty sú zovreté k dlani. Od tela delí hlavicu špirálovitý náramok vo forme hada, ktorý má na jednej strane hlavičku smerujúcu hore k dlani, kým na druhej končí chvostom, smerujúcim opačne. Celá práca je štýlovo veľmi jemná a esteticky pôsobivá a výrazne sa odlišuje od ostatných spomínaných kovových ihlíc. Je dlhá 12,6 cm a datuje sa do 1.- 2. stor. n. l. Ako takmer presná paralela k uvedenej ihlici sa dá spomenúť kostená hlavica, datovaná do 1.- 2. stor. n. l. a pochádzajúca pravdepodobne z oblasti Čiernomoria (Tab.X/3).

Zaujímavý príklad strieborných ihlíc je pár zo 6. hrobu Tilljatepe⁸⁹, síce jednoduchší a menej honosný ako ostatné šperky nájdené na lokalite, ale svojou formou málo častý u kovových ihlíc. Hlavica je vo forme granátového jablka, pokrytá zlatou fóliou, ihlica krátka. Z umiestnenia v hrobe usudzujeme, že ako párový šperk slúžili k fixácii bohatej pokrývky hlavy.

Železné ihlice:

V tomto období sa železo k výrobe ihlíc a iných šperkov nepoužíva veľmi často, ale zaujímavý príklad pochádza z Kampyrtepa, kde vo vrstvách datovaných do 1.- 2. st. n. l. bola nájdená oblúková ihlica (Tab.X/4). Tá sa svojou formou s dvomi hrotmi zásadne odlišuje od kostených a kovových ihlíc s jedným hrotom. Je vytvorená ohnutím železného drôtu nerovnakého priemeru. Vo výslednej podobe má ihlica dĺžku 7,8 cm a priemer v najširšej časti drôtu je 0,54 cm⁹⁰.

Lokalitou, z ktorej pochádzajú železné ihlice, je Babašovské pohrebisko⁹¹ (Tab.IX/4). Dve ihlice, ktorá sú vyrobené z mosadze, boli nájdené v hrobovom okruhu X, 10 a XXI, 14. Prvá z nich bola umiestnená vpravo od ženskej lebky, druhá sa narušením hrobu posunula nižšie. Prvá má hlavicu vo forme krásne tvarovanej lyžičky, polovica tela ihlice smerom k hlavici je zdobená vodorovnými žliabkami. Hlavica druhej ihlice v tvare pologuľe bola odliata osobitne a až potom pripevnená k telu.

⁸⁸Культура и искусство древнего Узбекистана - каталог выставки/книга 1. Москва, 1991. С. 195.

⁸⁹Sarianidi, V.: Bactrian Gold. Leningrad, 1985. P. 259.

⁹⁰Лулева, В.: Ювелирное искусство Северной Бактрии. Ташкент, 2005. С. 55.

⁹¹Мандельштам, М. А.: Памятники кочевников кушанского времени в Северной Бактрии// Тр. ТАЭ VII. Ленинград, 1975. С. 118, Табл. XXXIX, 3-6.

Posledné dva predmety sú značne poškodené, jeden z nich patrí do skupiny menších ihlíc s dutou guľičkou ako hlavicou, posledný predstavuje jednoduchú formu s kruhovým prierezom tela, ktorý sa smerom k hlavici mení na pravouhlý.

Z uvedených informácií vyplýva, že kovové ihlice sa častejšie vyskytujú vo vrstvách datovaných k prvým dvom storočiam nášho letopočtu, spoločne s kostenými ihlicami. V nasledujúcom období 4.- 5. stor. ich počet jasne klesá a prevládajú ihlice kostené. Podľa zobrazení na hlaviciach by bolo možné ich rozdelenie do skupín, ktoré by v základe boli podobné skupinám kostených ihlíc. Najčastejšie motívy sú ruka zovretá v päšť, ktorá je často doplnená horizontálnymi žliabkami, pripomínajúcimi prstence. Výnimočnými sú miniatúrna ihlica z Kampyrtepa a ihlica z Kavadkaly, ktoré by ale takisto patrili do antropomorfnej skupiny. Do geometrickej skupiny sa dajú zaradiť ihlice s lyžičkou, prípadne lopatkou, ako aj jednoduché príklady s rytou výzdobou. Formou hlavice, ktoré sa u kostených ihlíc nevyskytuje, je u kovových veľmi populárna guľička vyplnená organickou hmotou. Výnimočnou je oblúkovitá forma s dvomi hrotmi.

Náušnice

Okrem nálezov z archeologických výskumov sú pre šperk Strednej Ázie významnými ikonografické pramene – nástenné maľby⁹² a veľké množstvo terakot⁹³. Spoľahlivejšiu predstavu o náušniciach širších vrstiev obyvateľstva však poskytujú priame archeologické nálezy, u ikonografických prameňov je potrebné prihliadať k určitej schematizácii zobrazeného šperku (prispôsobenie veľkosti a výzdoby predmetov schopnostiam tvorcu), ktorý sa od toho bežne noseného do istej miery odlišoval.

Ako bolo vo východných oblastiach bežné, náušnice patrili k šperku mužskému aj ženskému. Muži pravdepodobne nosili len jednu náušnicu⁹⁴, ako usudzujeme z niektorých nástenných malieb, často vo forme jednoduchého kolieska, prípadne terčička. Ženy nosili náušnice obe. Špecifický rozdiel medzi mužskými a ženskými náušnicami asi neexistoval, preto sa

⁹² ako príklady sa dajú uviesť lokality Chalčajan (Пугаченкова, Г. А.: Халчаян. Ташкент, 1966.), Тораккала (Рапопорт, Ю. А., Неразик, Е. Е.: В низовьях Окса и Яксарта. Москва, 2000.), alebo z neskorších Balalyk Tere (Альбаум, Л. И.: Балалык-Тепе. Ташкент, 1960.)

⁹³ pochádzajú z mnohých lokalít, veľké množstvo ale z Dalverzintepere (Пугаченкова, Г. А., Ртвеладзе, Э. В.: Дальверзинтепе- кушанский город на юге Узбекистана. Ташкент, 1978.) a Chalčajanu (Пугаченкова, Г. А.: Халчаян. Ташкент, 1966.)

⁹⁴ Neva, E.: Types and Forms of Ancient Jewelry from Central Asia (IV BC – IV AD)// Transoxiana 10, 2005. P. 3.

z nálezov pohlavie ich nositeľa zväčša určiť nedá. Materiálom, z ktorého sa predmety vyrábali, je bronz, železo, striebro a zlato. Technikou výroby je často odlievanie do formy a tvarovanie náušnice z kovového drôtu. K výzdobe sa používali navlečené korálky a mušle, ale aj granulácia a email. Keďže náušnice patria k častým a početným nálezom zo stredoázijských lokalít a bolo by obtiažne poskytnúť v práci ich vyčerpávajúci prehľad, zameriavam sa hlavne na oblasť Baktrie. Všeobecne sa však dá povedať, že náušnice tohto obdobia ako jednotlivé šperky nezvyknú byť nápadné či veľmi masívne, majú jednoduché tvary. Nesmieme však zabudnúť, že boli pri nosení pravdepodobne dopĺňané inými šperkmi – záušnicami, pošitými čelenkami, ihlicami.

V. Luneva rozlišuje v oblasti severnej Baktrie 7 typov náušníc⁹⁵. Vychádza hlavne z nálezov z Kampyrtepa, ktoré priradzuje k spomínaným typom, niektoré určila podľa zobrazení na terakotách z Dalverzintepe⁹⁶ a Chalčajanu⁹⁷.

1. náušnica – krúžok:

Je vytvorená z hladkého drôtu, stočeného do krúžku, konce mohli byť zomknuté, prípadne sa prekrývali, ale najčastejšie sa vyskytujú krúžky s otvorenými koncami. Niekedy je náušnica trochu sploštená do tvaru oválu. Hrúbka drôtu sa spravidla mení, na koncoch je menšia. Variantou tohto typu je náušnica podobného tvaru majúca časť svojho tela obmotanú tenkým drôtom (špirálkou), ktorý môže imitovať zámok, poistku. V. Luneva sem zaraďuje aj zlaté náušnice pokladu z Dalverzintepe⁹⁸.

2. náušnica v tvare trojuholníka:

Zodpovedá v podstate predchádzajúcemu typu s obmotaným drôtom, ale telo náušnice je vytvarované do trojuholníka. Príkladom je tu znovu jedna z náušníc z Dalverzintepe⁹⁹.

3. cylindrická náušnica:

Telo náušnice tvorí dutý valec, ktorý je pripevnený k háčiku na prevlečenie. Po povrchu je zdobený sieťovaným vzorom z tenkých drôtov, vytvárajúcich štylizované rozety. V spodnej časti bol k náušnici pravdepodobne pripevnený dnes už stratený závesok. Uvedený popis patrí jedinému známemu príkladu z Dalverzintepe¹⁰⁰.

4. náušnica v tvare „S“:

Jednoduchá, vytvorená z drôtu, stočeného do tvaru písmena „S“, prípadne čísla 3.

⁹⁵ Лулева, В.: Ювелирное искусство Северной Бактрии. Ташкент, 2005. С. 65-68.

⁹⁶ Пугаченкова, Г. А., Ртвеладзе, Э. В.: Дальверзинтепе- кушанский город на юге Узбекистана. Ташкент, 1978.

⁹⁷ Пугаченкова, Г. А.: Халчаян. Ташкент, 1966.

⁹⁸ Пугаченкова, Г. А., Ртвеладзе, Э. В.: Дальверзинтепе- кушанский город на юге Узбекистана. Ташкент, 1978. С. 204 - 206.

⁹⁹ ibidem, С. 204 - 206.

¹⁰⁰ ibidem, С. 204 - 206.

5. náušnica kruhová, otvorená:

Popisom je podobná, dá sa povedať takmer zhodná s prvým typom, ale nie je vytvorená ohnutím drôtu, ale odliata do formy. Priemer tela je na koncoch menší ako v stredovej, najširšej časti.

6. hrozienskovitá náušnica:

Telo miniatúrnej náušnice je odliate do tvaru oválu s nezomknutými koncami, v spodnej časti má pevne uchytený pyramidálny závesok, ktorý pripomína strapec hrozna. Je vytvorený granuláciou, najčastejšie zo štyroch guličiek.

7. náušnica vykladaná drahými kameňmi:

V. Luneva pri tomto type uvádza príklady zobrazení zo skulptúry, náušnice môžu mať rôzne tvary, ale ich spoločným znakom je vykladanie terča menšími kameňmi, prípadne je náušnica vytvorená z viacerých geometrických kazet s väčšími kameňmi.

Pokúsím sa doplniť uvedené spektrum náušníc nálezmi z Kampyrtepa, ktoré som cielene z predchádzajúceho popisu siedmich typov vynechala a nálezmi z iných lokalít: Babašovské pohrebisko, Aruktanské pohrebisko, Jalangtuš Tepe, Tup-Chona, Tepai-šach a Džandavláttepa.

Kampyrtepa¹⁰¹ (Tab.XI/1):

Priamych nálezov z lokality, interpretovaných ako náušnice, je sedem. Majú veľmi jednoduchý charakter a sú všetky datované do 1. až 2. stor. n. l. a vyrobené pravdepodobne z bronzu. Z ohnutého drôtu sú vytvorené tri náušnice v tvare „S“ a dve kruhové, jedna hladká a druhá s časťou obmotanou špirálkou. Ďalšou je náušnica v tvare krúžku s nezomknutými koncami, odliata do formy. Posledným príkladom je oválna hrozienskovitá náušnica, ktorá má spodný ozdobný strapec vytvorený zo štyroch guličiek.

Jalangtuš Tepe¹⁰²: (Tab.XI/2):

Z kušánskeho pohrebiska z oblasti Surchandarje pochádza 7 náušníc. Pohrebná konštrukcia označovaná ako *naus II* ich poskytla 5. V jej prvej miestnosti sa našla miniatúrna náušnica vytvorená z ohnutého bronzového drôtu a dve hrozienskovité náušnice zložitejšieho typu, identické a preto pravdepodobne tvoriace pár, aj keď boli nájdené každá na inej strane miestnosti. Sú vytvorené z dvoch častí pripomínajúcich tvar podkovy, spojených pohyblivo kruhovými nitmi. Na spodnú, širšiu časť náušnice sa pevne pripojil závesok z troch väčších guličiek, na ktoré sú pripevnené menšie, imitujúce tak strapec hrozna.

¹⁰¹ Лулева, В.: Ювелирное искусство Северной Бактрии. Ташкент, 2005. С. 65-68.

¹⁰² Ртвеладзе, Э. В.: Могильник кушанского времени у Ялангтуш-Тепе// СА 2. Москва, 1983. С. 125-143.

V druhej miestnosti boli nájdené dve hroziakovité náušnice s otvoreným koncom, ktoré majú závesok vytvorený zo štyroch guľičiek. Jedna je bronzová, druhá zo zlata.

Z pohrebnej konštrukcie III pochádza ďalšia hroziakovitá náušnica, posledná, oválna zo stočeného drôtu, je z pohrebnej konštrukcie IX.

Všetky náušnice z lokality sú menších rozmerov (približne 2 cm) a datované podľa pohrebiska do 2. – 1. pol. 3. stor. n. l.

Тепай – Шач¹⁰³:

Z lokality poznáme 7 predmetov, ktoré sa dajú považovať za náušnice. Prvá patrí do skupiny hroziakovitých, je vyrobená z bronzu a v spodnej časti má závesom zo štyroch guľičiek. Ďalšia, bronzová náušnica oválneho tvaru, pozostáva z dvoch drôtov. Jeden, tvoriaci hlavnú os náušnice, bol v strednej časti rozšírený. Druhý, rovnobežný s hlavným, bol rozšírený podobne a oboma koncami sa obmotával na prvý drôt. Konštrukcia náušnice je zreteľnejšia na obrázku (Tab.XI/3).

Zvyšné náušnice sú vytvarované z kovového drôtu (jedna strieborná, štyri bronzové) do podoby krúžku či oválu, s koncami zomknutými k sebe. Rozmery sú u všetkých predmetov podobné, pohybujú sa v rozmedzí 1,2 až 2,4 cm. Pohrebisko sa datuje medzi 1. stor. pred n. l. až 5. stor. n. l.

Туп – Чона¹⁰⁴ (Tab.XI/4):

Z kušánskeho pohrebiska pochádza pomerne veľké množstvo náušníc, ktoré sa datujú do 1. až 2. stor. n. l. Materiálom, z ktorého sú vyrábané, je bronz, striebro a zlato. Prakticky všetky náušnice dodržiujú tvar kruhu a majú určitú formu uzáveru. B. Litvinsky¹⁰⁵ rozdelil nálezy náušníc s uzáverom do troch základných skupín:

náušnice s očkom: telo je vytvorené z tenkého drôtu ohnutého do kruhu, ktorého jeden koniec vytvára očko a druhý, ostrejší prechádza očkom a tým uzatvára náušnicu. Časť s očkom môže byť dekorovaná obmotaním tenším drôtom, počet špirál u uvedených príkladov je od troch do šiestich, ostrá časť býva niekedy vytvarovaná ako háčik. Variantou je navlečenie niekoľkých korálok na telo náušnice. Priemer náušníc sa pohybuje v rozmedzí 1,0– 2,0 cm.

náušnice s cylindrickou objímkou: sú vytvorené z hladkého tenkého drôtu, ten je na jednej strane ukončený cylindrickou dutou objímkou, ktorá je zvonku obtočená tenkou kovovou nitkou. Do dutej objímky zapadá druhý, ostrý koniec náušnice.

¹⁰³ Литвинский, Б. А., Седов, А. В.: Тепай – шах, Культура и связи кушанской Бактрии. Москва, 1983. С. 155, таб. XXX.

¹⁰⁴ iisdem, Культы и ритуалы кушанской Бактрии. Москва, 1984. С. 50-55, таб. II.

¹⁰⁵ ibidem, С. 50-55.

náušnice s pohyblivým uzáverom: výrazom sa označuje početná skupina predmetov, ktorá je vytvorená z drôtu stočeného do tvaru kruhu, ako je to u predchádzajúcich skupín. Telo je dekorované špirálkou- obtočením drôtom v rôznych častiach tela. Počet závitov špirály je rôzny, mení sa hrúbka drôtu. Pravidlom však zostáva, že hrúbka obtáčaného drôtu je menšia ako hrúbka tela náušnice. Do skupiny patrí aj typ, ktorý sa vyskytol už na pohrebisku Tepai – Šach¹⁰⁶, vytvorený z dvoch rovnobežných, v strednej časti sa rozširujúcich drôtov. Populárna je náušnica s jedným koncom rozšíreným do malej tenkej plôšky.

Z ďalších predmetov, ktoré sa našli na lokalite, je zaujímavá dvojica takmer identických náušnic s otvorenými koncami, ktoré sú vyrobené zo zlata, ale s bronzovým jadrom. Sú odliate do formy, ich hladké telo sa rozširuje v strednej časti a v polovici je delené vertikálnou ryhou, čím pripomína dve k sebe obrátené trúbky.

Uvedené typy náušnic sú si navzájom príbuzné, väčšina je ich vyrobená tvarovaním drôtu, odlievanie do formy je používané menej. Najčastejšie sa vyskytujúcim výzdobným prvkom je obmotanie časti tela náušnice drôtom - špirálkou. Hojné použitie uzáveru je takisto jedným z významných znakov. Pri pozorovaní tvarov, ktoré sa vyskytujú u náušnic, je nápadná podobnosť s tvarmi, ktoré sú bežné u náramkov (trúbkovié, špirály z drôtu na hladkom tele).

Babašovské pohrebisko¹⁰⁷ (Tab.XII/2):

Zachovalo sa len niekoľko náušnic, ale predpokladá sa, že v hroboch patrili k častému inventáru, čo sa dá usudzovať podľa kovového prášku v oblasti lebky. Materiálom, z ktorého sú náušnice z lokality vyrábané, je hlavne striebro, bronz, ale aj meď a mosadz. Strieborné sú štyri. Prvá z nich má tvar jednoduchého krúžku s nezomknutými koncami, ale telo náušnice je na priereze pravouhlé. Druhá je vytvorená z drôtu kruhového prierezu, je jednoduchá, oblá, ale na tele má navlečenú jednu korálku. Ďalšia náušnica má znova telo kruhového tvaru, ale je naň navlečený pohyblivý závesok v tvare okrúhleho vypuklého štítku s hrotom, ktorý je vyrobený z bronzu. Posledná strieborná náušnica má podobný tvar ako predchádzajúce, ale jeden koniec má sploštený do tvaru štítku. Náušnice z bronzu a mosadze sú vytvarované z drôtu. Dvojica náušnic z medi mala pravdepodobne závesok, ale kvôli zlému zachovaniu nie je možné ich podobu spoľahlivo zrekonštruovať. Z dvoch hrobov pochádzajú drobné zlaté lístky s otvorom na prevlečenie. Podľa ich umiestnenia po stranách lebky sa dá predpokladať, že boli záveskami náušnic. Pohrebisko je datované do 1.- 2.(3.) stor. n. l.

¹⁰⁶ Литвинский, Б. А., Седов, А. В., Тепай – шах, Культура и связи кушанской Бактрии. Москва, 1983. С. 155, таб. XXX,9.

¹⁰⁷ Мандельштам, М. А.: Памятники кочевников кушанского времени в Северной Бактрии// Тр. ТАЭ VII. Ленинград, 1975. С. 120, Табл. XLI.

Aruktanské pohrebisko¹⁰⁸ (Tab.XII/1):

Všetkých 14 náušnic z lokality zodpovedá jednoduchej okrúhlejšej forme, sú vytvorené z tenkého bronzového drôtu a datované do 1.- 2.(3.) stor. n. l.. Patria k nálezom zo ženských aj mužských hrobov. Počet predmetov umožnil ich rozdelenie do troch skupín: *hladké kruhové náušnice*, *kruhové náušnice so špirálovým uzáverom či dekorom* a *kruhové náušnice s kolieskom* (vo vrchnej časti náušnice, slúžilo k lepšiemu prichyteniu náušnice k uchu nositeľky). Zaujímavým predmetom, nájdeným na lokalite, ktorý sa dá spájať s kruhovými náušnicami, sú dva závesky v tvare amforiek, nájdené v *kurgane* XIV, 5. Vyrobené zo zlata a inkrustované bielymi kameňmi (podobné sú z Tulcharského pohrebiska¹⁰⁹ a BM-5¹¹⁰, ale v tomto prípade datované ešte do 2.- 1. stor. pred n. l.)

Džandavláttepa¹¹¹:

Z lokality máme dva predmety, ktoré sa dajú interpretovať ako náušnice. Prvá, pochádzajúca zo sondy 9D, je vyrobená z bronzu odliatím do formy a má tvar kruhu s nezomknutými koncami, ktorého priemer sa smerom ku koncom znižuje. Vnútorňý priemer kruhu je približne 1,5 cm.

Viac zaujímavou je druhá bronzová náušnica, patriaca k hrozienskoviťmu typu. Pôvodná podoba je poškodená koróziou, ale ide o oválnu náušnicu s koncami v hornej časti s nepohyblivým záveskom, ktorý je vytvorený zo štyroch guľičiek. Našla sa v sonde 20H.

Z uvedeného množstva predmetov je jasná prevaha a veľká obľuba jednoduchých kruhových či oválnych náušnic z tvarovaného drôtu, materiálom na výrobu je najčastejšie bronz a striebro. Náušnice majú buď otvorené konce, alebo určitý spôsob uzáveru, poistky (očko a háčik, cylindrické puzdro, roztepanie jedného konca do plochej podoby). Krúžok náušnice môže byť dekorovaný navlečenou korálkou, štítkom alebo kovovými lístkami, populárne je špirálovité omotanie časti náušnice tenším drôtom. Náušnice, ktoré sa dajú zaradiť k tomuto typu, máme zo všetkých spomenutých lokalít. Ďalším populárnym typom je hrozienskoviťá náušnica, ktorej dekoračná časť- trapec býva vytvorená zo štyroch kovových guľičiek, ale vyskytla sa aj jej zložitejšia forma. Pochádzajú z lokalít Kampyrtepa¹¹², Džandavláttepa,

¹⁰⁸ **Мандельштам, М. А.:** Памятники кочевников кушанского времени в Северной Бактрии// Тр. ТАЭ VII. Ленинград, 1975. С. 51-52, Табл. XVIII.

¹⁰⁹ **Горбунова, Н. Г.:** Скотоводы Бактрии, Согда и Центральных Кызылкумов// АСГЭ. Издательство Эрмитажа, 2001. С. 130.

¹¹⁰ *ibidem*, С. 130.

¹¹¹ **Кат. ч. 78, 79.**

¹¹² **Лунева, В.:** Ювелирное искусство Северной Бактрии. Ташкент, 2005. С. 67, рис. 6,24.

Тепай – Šach¹¹³. Posledným typom, ktorý máme zastúpený na viacerých lokalitách a svojou konštrukciou sa dá oddeliť od ostatných, je náušnica z dvoch v strednej časti sa rozširujúcich drôtov, z ktorých jeden tvorí jej hlavnú os, druhý sa svojimi oboma koncami k nemu špirálovito navije. Nálezy poznáme z lokalít Тепай- Šach¹¹⁴ a Tup- Chona¹¹⁵. Menej častými typmi v nálezoch sú „trúbkovitá“ náušnica z lokality Tup- Chona¹¹⁶ a „S“ náušnice z Kampyrepa¹¹⁷. Ako paralely k spomínaným predmetom je možné spomenúť nálezy z oblasti Syrdarje, starovekého Jaxartu, presnejšie z pohrebiska Džety-asar¹¹⁸ (Tab.XII/3), datovaného v širšom rozmedzí do obdobia prvých piatich storočí n. l. Okrem rôznych typov záveskov, ktoré sa dajú navliecť na krúžok náušnice, sa tu vyskytli kruhové náušnice zo zlatého drôtu, hroziakovitý a trúbkovitý typ. Dá sa teda predpokladať, že náušnice stredoázijskej oblasti si v základných rysoch mohli byť podobné.

Miernym odklonom od časového vymedzenia práce sa dostaneme k náušniciam s amforovitými záveskami s držadlami v tvare delfínov (Tab.XIII/1.-3.). Sú to predmety vyrobené sčasti zo zlata a bolo by možné zaradiť ich už do honosného šperku. V predchádzajúcom texte boli spomínané dva závesky z Aruktanského pohrebiska¹¹⁹, ktoré zodpovedajú popísanému tvaru, k spodnej časti amforky je pripevnený malý závesok – strapec z kovových guľčiek. Podľa pohrebiska je možné datovanie ich uloženia do hrobu v rozmedzí 1.- 2. stor. n. l. Iné, podobné a pomerne kvalitné nálezy pochádzajú z Taxily¹²⁰, ale 12 ďalších príkladov poznáme z pohrebísk biškentskej oblasti (7 z Tulcharského pohrebiska, 3 z pohrebiska BM V a 2 z pohrebiska BM IV)¹²¹. Amforovité náušnice biškentskej oblasti vykazujú mnohé „provinciálne“ znaky, ako je zjednodušenie a zhrubnutie obrazu, čo je zvlášť pozorovateľné u detailov delfínov, ktorí pripomínajú ornamentálne špirály, prípadne prispôbenie náušnice miestnym požiadavkám a vkusu, použitie kombinácie zlata s menej cennými kovmi u jedného predmetu. Náušnice majú mnohé závesky na retiazkach pripevnených k amforám a delfínom, častý je závesok v tvare strapca, ktorý visí

¹¹³ Литвинский, Б. А., Седов, А. В.: Тепай – шах, Культура и связи кушанской Бактрии. Москва, 1983. С. 155.

¹¹⁴ ibidem, с. 155, Табл. XXX, 9.

¹¹⁵ ibidem, Культы и ритуалы кушанской Бактрии. Москва, 1984. С. 50-55, Табл. II, 29.

¹¹⁶ ibidem, С. 50-55, Табл. II, 26 и 27.

¹¹⁷ Лулева, В.: Ювелирное искусство Северной Бактрии. Ташкент, 2005. С. 67, рис. 5, 14а.

¹¹⁸ Рапопорт, Ю. А., Неразик, Е. Е.: В низовьях Окса и Яксарта. Москва, 2000, Илл. 54.

¹¹⁹ Мандельштам, М. А.: Памятники кочевников кушанского времени в Северной Бактрии// Тр. ТАЭ VII. Ленинград, 1975. С. 51-52, Табл. XVIII.

¹²⁰ Marshall, J.: Taxila III, Cambridge, 1951. Pl. 190: 1.

¹²¹ Горбунова, Н. Г.: Скотоводы Бактрии, Согда и Центральных Кызылкумов// АСГЭ. Издательство Эрмитажа, 2001. С. 130.

z dna nádoby. V jednom prípade¹²² je krúžok náušnice ozdobený štylizovaným Heraklovým uzlom, doplneným inkrustáciou bielou sklenenou pastou (BM-V, *kurgan 46*). Niekedy je závesok navlečený na bronzový krúžok. Problémom u náušníc je ich datovanie. V prípade Taxily sa ako stredová dátácia udáva 1. stor. n. l.¹²³ U pohrebísk z biškentskej oblasti je podľa rôznej literatúry možné datovanie do dvoch období. B. Litvinsky¹²⁴ v roku 1984 uvádza, že nálezy náušníc patria pravdepodobne do 1.- 2. stor. n. l. U I. Gorbunovej¹²⁵ sa objavuje datovanie 2. stor. n. l. pre Tulcharské pohrebisko a pohrebisko BM- V, pre posledné pohrebisko BM- IV však 1.- 2. stor. n. l. Preto sa ako oprávnené javí zaradenie amforovitých náušníc hrubšieho prevedenia k typom šperku kušánskeho obdobia.

Ako posledný zaujímavý príklad uvádzam dvojicu náušníc z Tulcharského pohrebiska¹²⁶, ktoré majú na jednoduchom krúžku závesok v tvare štylizovaného dravého vtáka. Jeho telo je ploché, vytvorené z kovového štítka s priehradkami na email. Po obvode okraja má závesok malé zúbky, z jeho dolnej časti visia štyri retiazky so zavesenými perličkami. Náušnice podobného typu s priehradkami pochádzajú napríklad z oblasti Syrdarje¹²⁷, v tomto prípade je možné datovanie ešte do obdobia pred naším letopočtom. Sponu v podobnej technike máme z Tulcharského¹²⁸ a Babašovského¹²⁹ pohrebiska.

Záušnice

Uvedený predmet je vo väčšine prípadov podobný náušnici, preto je niekedy ťažké ich vzájomne odlíšiť. V prospech záušnice hovorí väčšia hrúbka drôtu a tesné zomknutie jeho koncov, ktoré by nedovolili navliecť ju do ucha. Materiálom je hlavne bronz. V stredoázijskej oblasti sa vyskytuje hlavne vo forme hrubšieho krúžku s tesne zomknutými koncami, ktorý je vyrobený odliatím do formy. Niektoré boli určite vyrobené aj jednoduchým ohnutím drôtu. Ich účel je nie vždy jasný, zdá sa, že slúžili ako ozdoba vlasov, prípadne sa v počte niekoľkých našívali na koženú alebo látkovú čelenku. Na rozdiel od honosného šperku, kde boli spánkové závesky nápadné a masívne, v prípade šperku bežného predstavovali ako

¹²² Литвинский, Б. А., Седов, А. В.: Культы и ритуалы кушанской Бактрии. Москва, 1984. Рис. 32.

¹²³ Горбунова, Н. Г.: Скотоводы Бактрии, Согда и Центральных Кызылкумов// АСГЭ. Издательство Эрмитажа, 2001. С. 143.

¹²⁴ Литвинский, Б. А., Седов, А. В.: Культы и ритуалы кушанской Бактрии. Москва, 1984. С.129-132.

¹²⁵ Горбунова, Н. Г.: Скотоводы Бактрии, Согда и Центральных Кызылкумов// АСГЭ. Издательство Эрмитажа, 2001. С. 143.

¹²⁶ ibidem, рис. 9.1.

¹²⁷ Рапопорт, Ю. А., Неразник, Е. Е.: В низовьях Окса и Яксарта. Москва, 2000, Илл. 44, 54.

¹²⁸ Горбунова, Н. Г.: Скотоводы Бактрии, Согда и Центральных Кызылкумов// АСГЭ. Издательство Эрмитажа, 2001. Рис. 15,6.

¹²⁹ Мандельштам, М. А.: Памятники кочевников кушанского времени в Северной Бактрии// Тр. ТАЭ VII. Ленинград, 1975. С. 120-121, Табл. XVII,1

jednotlivé predmety nenápadné kusy. V prípade nálezov krúžkov (kostených alebo kovových) nejasného účelu, ktorých interpretácia ako prsteň je z rôznych dôvodov problematická, môže ísť o záušnicu. Konkrétne príklady sú v literatúre zriedkavé, spomenúť sa dajú štyri bronzové záušnice z Kampyrtepa¹³⁰ (Tab.XIII/4), ktoré sú datované do 1.- 2. stor. n. l. Všetky majú kruhový tvar s otvorenými koncami v rozličnom štádiu zomknutia a ich priemer sa pohybuje od 2,2 – 3 cm. Záušnice jednoduchej okrúhlejšej formy pochádzajú z Dalverzintepu¹³¹.

¹³⁰ Лунева, В.: Ювелирное искусство Северной Бактрии. Ташкент, 2005. С. 69, рис. 5,12 и 6, 18,20,22.

¹³¹ Пугаченкова, Г. А., Ртвеладзе, Э. В.: Дальверзинтепе- кушанский город на юге Узбекистана. Ташкент, 1978. С. 73.

ŠPERK NOSENÝ NA KRKU A HRUDI, OZDOBY ODEVU

Podľa ikonografických prameňov (skulptúra z Dalverzintepe a Airtamu¹³²) a nálezov patriacich k honosnému šperku bola skupina náhrudného a na krku noseného šperku najviac početnou a typovo rozmanitou. Náhrdelníky rôznych foriem a nákrčníky boli často mužským šperkom a mohli vypovedať o bohatstve a sociálnom postavení majiteľa. K mužskému odevu ďalej patrila plášťová spona a bohatý opasok z kovových doštičiek, navzájom spájaných alebo našitých na pruh kože. Jeho súčasťou boli pracky či zápony, slúžiace k jeho zapnutiu a tiež k zaveseniu zbraní alebo iných potrebných predmetov. Podobné pracky zdobili aj mužskú obuv. Typickou súčasťou nomádskeho odevu u žien a mužov sú nášivné pliešky a amulety. Ženský honosný šperk v zásade odpovedal mužskému, objavujú sa však zložitejšie a viac zdobné formy náhrdelníkov, dvojčasťové spony so zrkadlovou dekoráciou¹³³ a jednoduchšie opasky. Šperky širších vrstiev obyvateľstva boli samozrejme vyrábané z menej nákladných materiálov, ale už na prvý pohľad je u niektorých z nich jasná ich typová podobnosť. Z kovov prevláda pri výrobe bežného šperku bronz, mosadz a železo, populárne sú korálky z rôznych materiálov, mušle a koraly.

Z koráliek a mušlí sa navliekali náhrdelníky, často s ústredným záveskom (perforovaná minca, iné kovové alebo kamenné závesky). Nálezy náhrdelníkov *in situ* sú však zriedkavé (jeden známy pochádza z chorézmijскеj Toprakkaly¹³⁴) a dá sa povedať, že spôsobom svojej „výroby“ je každý originálom, preto sa skôr ako celistvými navlečenými výtvormi chcem zaoberať skupinami používaných koráliek a záveskov. V nasledujúcom texte sú samostatne vyčlenené korálky kamenné a vyrobené zo sklenej pasty, fajánsové korálky a skupina koráliek z materiálu organického pôvodu- kostené, koralové a tiež mušle. K záveskom patrí niekoľko predmetov bez paralel, perforované mince, zvončeky a roľničky.

Do kapitoly sú zaradené ozdoby odevu. Nálezy spôn, rovnako ako kovových terčikov s ihlou, majúcich asi podobný účel, nie sú početné, ale tvoria ďalšiu preberanú skupinu šperku.

Veľkú časť nálezov na lokalitách, hlavne v pohrebných kontextoch¹³⁵, tvoria pracky (obuvné a pásové, vzhľadom k podobnosti preberané spoločne). V prípade bežného šperku majú často jednoduché formy, niekedy rýdzo účelné a bez estetických ambícií. Ako posledné zaradujem nášivné pliešky.

¹³² Лунева, В.: Ювелирное искусство Северной Бактрии. Ташкент 2005. С. 104-105, рис. 1/1-4, 2/1-14.

¹³³ Sarianidi, V.: Bactrian Gold. Leningrad, 1988. Picture 85,87.

¹³⁴ Трудновская, С. А.: Украшения позднеантичного Хорезма по материалам раскопок Топрак-кала// Тр. ХАЭЭ 1, Москва 1952. С. 119-134, табл. 1.

¹³⁵ Горбунова, Н. Г.: Скотоводы Бактрии, Согда и Центральных Кызылкумов// АСГЭ. Издательство Эрмитажа, 2001. С. 128.

Náhrdelníky

Do kategórie náhrdelníkov patria podskupiny koráliek a záveskov. Je možné, že okrem navlečených koráلكových náhrdelníkov existovali ich iné formy. V nálezoch z mene známých lokalít sa ale takéto príklady zatiaľ nevyskytli. Keby sme vychádzali z predpokladu podobnosti honosného a bežného šperku, potom by v tom bežnom mohli mať miesto rôzne formy nákrčníkov. Je však možné, že uvedený typ šperku mal naozaj súvislosť so sociálnym postavením, tak ako tomu bolo u Peržanov či Sarmatov¹³⁶ a preto bol vyhradený pre vyššie vrstvy.

I. Korálky

Postup používaný v predchádzajúcich častiach práce- vymenovanie nálezov podľa lokalít- nie je v prípade koráliek úplne možný a ich následné rozdelenie bude prehľadnejšie podľa materiálu, z ktorého sú vyrobené. Aspoň pre základný obraz, aká skladba predmetov tohto typu sa na lokalitách objavuje, popri Džandavláttepa vyberám dva lepšie zdokumentované príklady (Aruktanské a Babašovské pohrebisko).

Korálky patria k veľmi častým nálezom na lokalitách, vo väčšine prípadov majú jednoduché tvary, ktorých vypovedacia hodnota (presnejšia dátácia, pôvod tvaru) sa nezdá byť vysoká. Z dôvodu ich početnosti a tušenému nedostatočnému publikovaniu je preto mnou pôvodne zamýšľané vytvorenie typológie nereálne.

Podrobnejšie sa problematike stredoázijských koráliek vo svojich prácach venoval B. Litvinsky¹³⁷, konkrétne v diele „*Украшения из могильников Западной Ферганы*“ z roku 1973, kde okrem iných podnetných informácií uverejnil základnú tabuľku tvaroslovia koráliek. Z nej vo svojej práci z roku 2005 „*Juvelirnoe iskusstvo Severnoj Baktrii*“ vychádza V. Luneva¹³⁸ pri klasifikácii baktrijských koráliek. V. Luneva sa sústreďuje hlavne na chemicko-technologickú stránku výroby týchto predmetov, na základe chemickej analýzy zisťuje zloženie skla a následne používané metódy pri výrobe. Tým sa snaží prísť na inšpiračné a surovinové zdroje baktrijských remeselníkov. Nálezy z oblasti Chorézmu sú spracované v dvoch článkoch: „*Бусы древнего и раннесредневекового Хорезма*“ od I. Ptašnikovej¹³⁹ a

¹³⁶ **Simonenko, V. A.:** Der linkshändige Sarmatenfürst von Porogi und die vornehme Dame aus dem Nogajčik-Kurgan// Gold der Steppe, Archäologie der Ukraine. Schleswig, 1991. S. 218.

¹³⁷ **Литвинский, Б. А.:** Украшения из могильников Западной Ферганы. Москва, 1973.

¹³⁸ **Лунева, В.:** Ювелирное искусство Северной Бактрии. Ташкент 2005.

¹³⁹ **Пташникова, И. В.:** Бусы древнего и раннесредневекового Хорезма// Тр. ХАЭЭ 1, Москва 1952. С. 105-118.

„*Ukrašeniya pozdneantičnogo Xorezma po materialam raskopok Toprak-kala*“, ktorého autorkou je S. Trudnovskaja¹⁴⁰.

Ako dôležité dielo pre klasifikáciu koráliek sa javí práca od E. Alexejevy¹⁴¹ v troch častiach „*Antičnye busy severnogo Pričernomorja*“, ktoré poskytuje mnohé paralely k stredoázijským nálezom. Typ korálky určuje E. Alexejeva šiestimi základnými príznakmi¹⁴²: materiál, forma (tvar), rozmery, charakter otvoru na prevlečenie, prípadný ornament a farba so stupňom priepustnosti svetla. Každý z príznakov má svoj číselný kód, charakteristika korálky sa skladá z ich sledu. Nasleduje krátky popis jednotlivých znakov.

Materiál – základnými látkami, z ktorých sa vyrábajú korálky, sú sklená pasta (jednofarebná či polychrómna, fajáns), kov (zlato, striebro, bronz, olovo..), horniny organ. pôvodu (gagát, jantár), drahokamy a polodrahokamy a menej používané materiály pri výrobe ako horniny, koralý, mušle alebo kosť.

Forma – u koráliek E. Alexejeva rozlišuje 227 form¹⁴³, ktoré sa dajú rozdeliť na geometrické, zložených tvarov a figurálne.

Rozmery – príznak je dôležitý pri určovaní niektorých podtypov koráliek (napríklad skupina cylindrických koráliek sa rozdeľuje podľa hodnoty pomeru dĺžky a priemeru tela na diskovité, cylindrické korálky strednej dĺžky a trubičkovité.

Charakter otvoru na prevlečenie - rozdelenie udáva 11 typov, ktoré sú zreteľne viditeľné z kresby¹⁴⁴.

Ornament - príznak určuje základné výzdobné elementy a ich vzájomné usporiadanie na tele korálky.

Farba a priepustnosť svetla¹⁴⁵ – farebná škála je rozdelená na šesť farebných skupín (čierna, biela, červená, žltá, zelená, modrá – každá zo skupín pozostáva z viacerých odtieňov, sú doplnené skupinou bezfarebnou a polychrómnu). V prípade priepustnosti svetla rozlišuje u materiálu štyri stupne – neprepúšťajúci svetlo, priesvitný (čírý), polopriesvitný a kombinovaný.

Okrem šiestich základných znakov rozlišuje 14 doplnujúcich, napríklad štruktúru jadra a povrchu, tvar krajov otvoru, technológia výroby a nanášania ornamentu.

¹⁴⁰ **Трудновская, С. А.:** Украшения позднеантичного Хорезма по материалам раскопок Топрак-кала// Тр. ХАЭЭ 1, Москва 1952. С. 119-134.

¹⁴¹ **Алексеева, Е. М.:** Античные бусы Северного Причерноморья (1-3)// Археология СССР. Москва, 1975-1982.

¹⁴² eadem, том 1, с. 12-22.

¹⁴³ eadem, том 1, с.14, табл. 1.

¹⁴⁴ eadem, том 1, табл. 2, 5.

¹⁴⁵ nedostatočnosť farebnej škály je podľa N. Venclovej jednou zo slabín práce, v: **Venclová, N.:** Prehistoric glass in Bohemia. Prague, 1990. P. 22-23.

V. Luneva vytvorila typológiu koráliek¹⁴⁶ a záveskov zo Severnej Baktrie a pri jej tvorbe vychádzala z diela B. Litvinského¹⁴⁷. Podľa materiálu rozdeľuje korálky na tri skupiny: fajánsové, kamenné a sklenené.

Fajánsové korálky¹⁴⁸:

Korálky vyrobené z „egyptského fajánsu“, ako sa v ruskojazyčnej literatúre zvyknú označovať, sa rozlišujú svojím tvarom, farbou a technológiou výroby. Od pravého fajánsu sa ten stredoázijský odlišuje svojím zložením, zodpovedá viac zloženiu skla, keďže namiesto hlinitého základu obsahuje oxid kremičitý s prímiesami alkaloidov.

Podľa techniky výroby sa fajánsové korálky delia na tri skupiny:

1. Malé, krehké korálky sférického alebo cylindrického tvaru, vytvorené na osi, potom nožom narezané a počas výpalu pokrývané glazúrou. Nálezy poznáme z Jalangtuš Tepe¹⁴⁹.
2. Veľmi krehké korálky stredných rozmerov, jednoduchého oválneho, niekedy pozdĺžneho tvaru, zhotovené v ruke, každá individuálne. Zvyknú mať biele jadro, spôsoby glazúrovania sú rôzne. Príkladom sú korálky z Dalverzintepi¹⁵⁰, ale bez nálezového kontextu.
3. Podlhovasté až oválne korálky, ktorých jadro je tvorené z drte pomerne veľkých kryštálikov kremeňa.
4. Korálky vytvorené vo forme, z tvrdšieho materiálu (veľmi malé kryštáliky kremeňa zmiešané s glazúrou spolu vytvorili až „cementovitú“ pevnú hmotu). Touto technikou sú vytvorené korálky a amulety z Kampyrtepa¹⁵¹, ako aj iné fajánsové závesky zložitejších tvarov z oblasti Strednej Ázie, ktoré budú preberané samostatne.

Z farieb glazúry sa najviac často vyskytujú štyri¹⁵²: svetlomodrá až tyrkysová, žltozelená, zelenomodrá a žltohnedá. Jadro zvykne byť biele alebo modré.

¹⁴⁶ Luneva, V.: Ювелирное искусство Северной Бактрии. Ташкент 2005. С. 116-119, табл. 1 и 2.

¹⁴⁷ Литвинский, Б. А.: Украшения из могильников Западной Ферганы. Москва, 1973, табл. 11-15.

¹⁴⁸ Luneva, V.: Ювелирное искусство Северной Бактрии. Ташкент 2005. С. 28-30.

¹⁴⁹ Ртвеладзе, Э. В.: Могильник кушанского времени у Ялангтуш-Тепе// СА 2. Москва, 1983.

¹⁵⁰ Luneva, V.: Ювелирное искусство Северной Бактрии. Ташкент 2005. С. 29.

(Пугаченкова, Г. А., Ртвеладзе, Э. В.: Дальверзинтепе- кушанский город на юге Узбекистана. Ташкент, 1978.)

¹⁵¹ Luneva, V.: Ювелирное искусство Северной Бактрии. Ташкент 2005. С. 22-25.

¹⁵² eadem, с. 28.

Kamenné korálky¹⁵³:

Predstavujú početnú skupinu medzi stredoázijskými korálkami a ich hlavnými rozlišovacími znakmi sú tvar, materiál a spôsob výroby. U tvarov je príznačná veľká variabilita, najviac používaným materiálom pri výrobe boli minerály, miestne a dovážané. Remeselníci používali pri vytváraní koráliek rôzne metódy: brúsenie, vŕtanie, leštenie. Nebezpečnou časťou práce s kameňom bolo vytvorenie otvoru na prevlečenie, kedy pri najmenšom odchýlení od veľkosti tlaku mohlo dôjsť k znehodnoteniu celej práce. Každá z dielní mala svoje vlastné metódy, niekedy dochádzalo k vŕtaniu otvoru pred jemnejším opracovaním kameňa, u niektorých koráliek sa otvor vyvŕtal až po vybrúsení tvaru. V oblasti Severnej Baktrie sa k jeho vytvoreniu používalo viac spôsobov.

Ešte z predchádzajúcich období sa zachoval starší spôsob vytvárania otvoru pomocou kúska z kremeňa, podopieraným zvrchu tenkým kovovým klinom. Takto vznikajúce otvory mali široký priemer (okolo 2,5 mm) a vyskytujú sa častejšie u ploských koráliek, vyrobených napríklad z lapisu lazuli.

Ďalším, v Strednej Ázii dost' rozšíreným spôsobom, bolo vŕtanie otvoru pomocou kovového vrtáku s trojuholníkovým kúskom diamantu, ktorý sa privádzal do pohybu pripevneným „lukom“. Vyvŕtaný otvor je kruhový, s priemerom 1 až 2 mm. Vyskytuje sa u rôznych tvarov a materiálov.

Tretí spôsob u V. Lunevy je doložený u niekoľkých koráliek, charakteristický je pre ne trojuholníkový široký otvor, ktorý vzniká pri použití diamantu bližšie nevysvetleným spôsobom.

Štvrtý spôsob je výhradne jednostranný oproti predchádzajúcim, u ktorých sa otvor zvykne vŕtať z oboch strán. Využíva sa pritom diamantový prášok a dutá kovová trubička. Otvory sú vybrúsené pravidelne, kruhové až oválne s priemerom 1 – 1,5 mm. V oblasti sa využíval hlavne v staroveku, stredovekých príkladov poznáme len niekoľko.

Posledný spôsob využíva podobne ako predchádzajúci dutú kovovú trubičku, uvádzanú do pohybu pomocou „luku“ a ako brusivo slúžil navlhčený diamantový prášok. Masa sa špeciálnym štetcom nanášala na koniec trubičky. Spôsob je v Strednej Ázii skôr výnimočný, jeden príklad poznáme z Dalverzintepe¹⁵⁴.

Okrem vŕtania otvoru bolo v procese výroby dôležité vybrúsenie základného tvaru korálky. Niektoré kamene sa pred brúsením dlhšie namáčali. Pri tvarovaní ale povrch kameňa stratil

¹⁵³ Лулева, В.: Ювелирное искусство Северной Бактрии. Ташкент 2005. С. 30-40.

¹⁵⁴ eadem, с. 34. (Пугаченкова, Г. А., Ртвеладзе, Э. В.: Дальверзинтепе- кушанский город на юге Узбекистана. Ташкент, 1978.)

svoj lesk, ktorý sa musel znovu navrátiť leštením. Dodával sa späť pomocou vo vode rozotretého prášku z onyxu, achátu alebo pyritu. Obyčajne sa kamene žiadajúce si oživenie farby povrchu vhodili do vaku s leštiacim práškom, ktorým sa triaslo v prúde vody niekoľko hodín. Podľa štruktúry povrchových rýh väčšina severobaktrijských koráliek bola leštená práve týmto spôsobom. Zo Severnej Baktrie pochádza skupina koráliek s naneseným bielym sieťovým ornamentom, vytváraným leptaním.

Ako bolo uvedené už vyššie, k výrobe koráliek sa používalo široké spektrum minerálov, preto nasleduje krátky prehľad tých častejšie sa vyskytujúcich.

Hojne používaným kameňom je *sardonyx* (presne určený u 78 korálok). Podľa jeho zloženia a opracovania V. Luneva určuje skupiny jeho pôvodu¹⁵⁵: domácu severobaktrijskú (nie príliš kvalitný kameň oranžovej až hnedej farby), indickú alebo iránsku (vysoko kvalitný kameň sýtej farby bez nečistôt), niekedy s bielym naneseným ornamentom na povrchu. Posledná skupina je neurčitého pôvodu.

Ďalším spomenutým minerálom je *horský krištál*, u ktorého sa miestny pôvod dá dokázať zvýšenou prítomnosťou niklu, rovnako miestny pôvod sa predpokladá u *onyxu*.

Granát je rozšíreným kameňom, z Džandavlátpepa pochádzajú štyri z neho vyrobené korálky¹⁵⁶. Na Dalverzintepe¹⁵⁷ sa takisto našli granátové korálky, materiál k ich výrobe mohol byť dovezený zo vzdialenejších území (Možnosť pôvodu zo Srí Lanky, kde sa nachádzajú najbližšie náleziská kvalitných kameňov, uvádza práve V. Luneva. Pre kamene pochádzajúce z územia bývalého Sovietskeho Zväzu, teda aj pre Uzbekistan, je charakteristická popraskanosť a tým nízka kvalita granátov, čo je zapríčinené miestnymi geologickými podmienkami¹⁵⁸).

Lapis lazuli (lazurit) sa častejšie vyskytuje vo forme lichobežníkových príveskov. Hlavný zdroj kameňa je v oblasti Badachšan vo východnej Baktrii. Vzhľadom k tomu, že nálezisko svetového významu sa nachádzalo priamo na území Baktrie, je počet nájdených predmetov, ktoré sú z neho vyrobené, veľmi malé. Technologickou zaujímavosťou je, že vystavením teple sa farba kameňa zvýrazní a stáva sa jasnejšou.

¹⁵⁵ **Лунева, В.:** Ювелирное искусство Северной Бактрии. Ташкент 2005. С. 37-38.

¹⁵⁶ **Кат. č. 39, 44, 59, 69.**

¹⁵⁷ **Лунева, В.:** Ювелирное искусство Северной Бактрии. Ташкент 2005. С. 39.

(**Пугаченкова, Г. А., Ртвеладзе, Э. В.:** Дальверзинтепе- кушанский город на юге Узбекистана. Ташкент, 1978.)

¹⁵⁸ **Лунева, В.:** Ювелирное искусство Северной Бактрии. Ташкент 2005. С. 39.

Tyrkys a *ametyst* zvyknú byť miestneho pôvodu. Spolu s granátom sú kamene najčastejšie používané pri výrobe honosného šperku. *Pyrit* má tmavý kovový lesk a korálky z neho vyrobené zvyknú byť používané ako rozdeľovače.

Aragonitové korálky pochádzajú vo väčšom množstve z pohrebiska Jalanguš Tepe¹⁵⁹, vo forme opracovaného minerálu, z ktorého sú niektoré z nich vybrúsené, ako aj v roztlčenej forme s pridaným zlatom vo forme súdkovitých a cylindrických korálok, ktoré napriek drahému materiálu nepôsobia veľmi estetickým dojmom.

Korálky z materiálu organického pôvodu

Do skupiny patria predmety vyrobené z kosti (slonoviny), schránok morských živočíchov (perlete, menších mušlí, schránok ulitníkov), koralov či dreva. Tiež by sem patrili jantár alebo gagát.

V sústave koráliek nájdených v Strednej Ázii predstavujú predmety vyrobené z uvedených materiálov oproti kamenným a skleneným menšiu skupinu. Častejší výskyt je dokázateľný u koralov a mušlí.

Kostené korálky s istotou poznáme z Džandavláttepa¹⁶⁰, dve z nich, ktoré sú nepoškodené, dosahujú približne diskovitého tvaru, s rovnobežnými alebo rôznobežnými bočnými stenami.

Korálky vyrobené z *morského koralu* mávajú cylindrický až trubičkovitý tvar, pripomínajúc vetvičku. V Strednej Ázii sa koral vyskytuje hlavne v červenej farbe, s dĺžkou medzi 0,5 – 1,1 cm. Mohol sa dovážať priamo od Stredozemného mora, Iránu alebo Indického oceánu, prvá možnosť sa zdá byť najviac pravdepodobná¹⁶¹. Z náhrdelníku z Toprakkaly pochádza 17 koralových koráliek¹⁶². Jeho výskyt v oblasti Strednej Ázie je značne vyšší od vrstiev prvých storočí nášho letopočtu (hlavne z obdobia 1.- 4. stor. n. l.)

Mušle a *schránky ulitníkov* boli pravidelnou súčasťou náhrdelníkov a náramkov v kombinácii s inými korálkami a okrem estetickej mali ochrannú funkciu. Niekedy predstavovali v náhrdelníku centrálny príviesok. Najviac častou sa v nálezových celkoch javí schránka ulitníka rodu *Cypraea Moneta*¹⁶³, ktorej je bielej farby má veľkosť obyčajne 1,8 – 2,5 cm, s dekoratívnymi zúbkami pozdĺž otvoru. Má oválny až vajcovitý tvar, na jednej strane je zaoblenie širšie. Býva perforovaná na konci svojej užšej časti. Nálezy pochádzajú takmer zo všetkých lokalít, ktoré sú v práci spomenuté, ako príklady za všetky sa okrem

¹⁵⁹ Ртвеладзе, Э. В.: Могильник кушанского времени у Ялангуш-Тепе// СА 2. Москва, 1983.

¹⁶⁰ Jedna zo súboru 24 korálok, kat. č. 47 a kat. č. 52.

¹⁶¹ Пташникова, И. В.: Бусы древнего и раннесредневекового Хорезма// Тр. ХАЭЭ 1, Москва 1952. С. 108-109.

¹⁶² Трудновская, С. А.: Украшения позднеантичного Хорезма по материалам раскопок Топрак-кала// Тр. ХАЭЭ 1, Москва 1952. С. 124-125.

¹⁶³ eadem, с. 125.

Džandavláttepa¹⁶⁴ môžu uviesť Jalangtuš Tepe¹⁶⁵ a Dalverzintepe¹⁶⁶. Ulitník je typický hlavne pre oblasť Indického oceánu, kde je jeho výskyt hojný, nájde sa však v celom Tichom oceáne. Až do 19. storočia slúžili ulity ako platidlo v niektorých oblastiach Ázie, Afriky a tichomorských ostrovov. Pre nálezy zo Strednej Ázie je dôležitou informácia, že uvedené predmety sem boli takmer s istotou dovezené z blízkych pobrežných oblastí Indického oceánu.

Sklené korálky

Počtom nálezov predstavujú suverénne najpočetnejšiu skupinu spomedzi koráliek, vyskytujú sa v mnohých tvaroch a rozmeroch, jednofarebné aj viacfarebné, niekedy dokonca pozlátené. Často sa objavujú ornamenty v tvare očiek, priečne pruhované, pozdĺžne i priečne vlnité, vencovité a iné. V Severnej Baktrii sa rozlišuje päť spôsobov ich výroby¹⁶⁷: navíjanie, tvarovanie zo sklenej pasty, narezanie z dlhšej trúbky, ťahanie paličky a vytváranie zo stuhnutého skla. Nález sklenej strusky a nevydarených výrobkov zo Starého Termezu¹⁶⁸ je dôkazom o existencii sklárskeho remesla na území Baktrie v kušánskom období.

V. Luneva na základe chemickej analýzy rozdeľuje korálky podľa skla na tri typy¹⁶⁹:

1. *sodno- vápenaté sklo* s nejasným pôvodom, snáď južným či západným.
2. *draselné sklo* zaraďuje autorka k baktrijskej šperkárskej škole.
3. *sodno- vápenato- horečnato- hlinité sklo so zvýšeným obsahom hlinníka* predstavuje najviac rozšírený typ, z ktorého je vyrobená väčšina koráliek z baktrijských lokalít.

Do spektra koráliek sa môžu pre úplnosť zaradiť kovové korálky a korálky z kombinovaných materiálov (kov a kameň), ktorých príklady poznáme v bohatom zlato-tyrkysovom prevedení z pohrebiska Tillja Tepe¹⁷⁰.

Aruktanské pohrebisko¹⁷¹ (Tab.XIV/1)

Z lokality (1.- 2. stor. n. l.) pochádza 170 koráliek, ktoré sa našli v 19 hroboch – ženských a detských, ale aj dvoch mužských. Pravdepodobne vytvárali náhrdelníky, ale našli sa takisto na mieste pravého zápästia alebo rozmiestnené okolo celej kostry. Do uvedeného množstva

¹⁶⁴ **Kat. č. 71, 72**

¹⁶⁵ **Ртвеладзе, Э. В.:** Могильник кушанского времени у Ялангтуш-Тепе// СА 2. Москва, 1983. С. 62-64.

¹⁶⁶ **Пугаченкова, Г. А., Ртвеладзе, Э. В.:** Дальверзинтепе- кушанский город на юге Узбекистана. Ташкент, 1978. С. 111, рис. 79.

¹⁶⁷ **Лунева, В.:** Ювелирное искусство Северной Бактрии. Ташкент 2005. С. 40.

¹⁶⁸ **Массон, М. Е.:** Работы Термезской комплексной экспедиции// ТАКЭ 2. Ташкент, 1945. С. 6.

¹⁶⁹ **Лунева, В.:** Ювелирное искусство Северной Бактрии. Ташкент 2005. С. 41-42.

¹⁷⁰ **Sarianidi, V.:** Bactrian Gold. Leningrad, 1988. Picture 61,63.

¹⁷¹ **Мандельштам, М. А.:** Памятники кочевников кушанского времени в Северной Бактрии// Тр. ТАЭ VII. Ленинград, 1975. С. 52-54.

patria skupiny kamenných a kostených koráliek, medzi kamennými sa dá vyčleniť 6 jantárových exemplárov. Tvarovú prevahu majú korálky sférické, cylindrické a súdkovité. U kamenných koráliek je častým materiálom vápenec (46), nasleduje pyrit (22), potom korálky vyrobené zo sardonixu (6), tyrkysu (3) a ílovitej bridlice (1). Korálky zo skla sa dajú rozdeliť do dvoch skupín: jednofarebné a viacfarebné. Medzi jednofarebnými sa najviac vyskytujú korálky zo zeleného skla (56), potom nasleduje tmavšie modré (11), bledomodré (3) a hnedé sklo (3). U viacfarebného skla sú prítomné korálky s vlnovkami v bielozelenej kombinácii farieb (3), korálky s pásikmi tiež v bielozelenej (13), dve korálky s bielymi očkami, u jednej z nich je podkladovým modré, u druhej hnedé sklo.

Babašovské pohrebisko¹⁷² (Tab.XIV/2)

Z pohrebiska (1.- 2.stor. n. l.) pochádza 273 koráliek, ktoré patrili k inventáru z 29 hrobov. Prevládajú korálky vyrobené zo skla, ale stav zachovania je často zlý, preto sa u niektorých nedá určiť presná farba a tvar. Zdá sa, že u tvarov prevládali sférické, cylindrické a súdkovité, ale objavuje sa aj pomerne veľké množstvo elipsových koráliek a koráliek v tvare mnohostenov (z horského kryštálu). Celkový počet kamenných príkladov je 62, z tohto množstva je 35 vyrobených z gagátu organického pôvodu, potom sa objavujú sardonix (7, z toho jedna s leptaným pruhovaným ornamentom bielej farby) a pyrit (7), vápenec (6), horský kryštál (6) a tyrkys (3).

U koráliek vyrobených zo skla majú jasnú prevahu modré (140), potom nasledujú zelené (40), bledomodré (12) a hnedé (11). U viacfarebných koráliek sa objavuje vzor vlnovky (2, v zelenobielej kombinácii), korálky majúce dve farebne odlišné polovice (2, biela a pravdepodobne modrá), korálka s bielym páskom (1, základná farba je zelená) a korálka s očkom (1, biele očko, zelený základ). Jedna z koráliek je vyrobená z červeného koralu.

Príklady navlečených koráliek z jednotlivých hrobov z oboch pohrebísk dávajú predstavu o podobe náhrdelníkov¹⁷³.

Podľa krátkeho prehľadu od I. Gorbunovej si môžeme urobiť predstavu o nálezoch z baktrijských pohrebísk z územia dnešného južného Tadžikistanu¹⁷⁴. Na pohrebisku Tulchar prevládajú korálky zelenej farby, a len tu sa našli korálky vyrobené z granátu, chalcedónu a serpentínu (hadovca). U kamenných prevládajú korálky z pyritu a vápenca. Z Biškentského

¹⁷² Мандельштам, М. А.: Памятники кочевников кушанского времени в Северной Бактрии// Тр. ТАЭ VII. Ленинград, 1975. С. 121-124.

¹⁷³ ibidem, таъл. XIX, XLIII, XLIV.

¹⁷⁴ Горбунова, Н. Г.: Скотоводы Бактрии, Согда и Центральных Кызылкумов// АСГЭ. Издательство Эрмитажа, 2001. С. 131.

pohrebiska VII pochádza náhrdelník z 35 koráliek, z ktorých 31 predstavujú koralové a ostatné sú vyrobené z tyrkysu a sklenej pasty.

Korálky z Džandavláttepa

Pri výskume lokality bolo v sektoroch 20, 7 a 8 nájdených 58 koráliek. Z tohto množstva tvoria najpočetnejšiu skupinu sklenené korálky (40), potom nasledujú kamenné (12), kostené (3) a koralové (3). Tvary prevládajú jednoduché, sférické (niekedy so sploštenými koncami) a cylindrické. Sklenené korálky predstavujú farebne rozmanitú skupinu, objavujú sa zelené, modré, šedé odtiene a niekoľko priehľadných korálok s jemným farebným nádychom, ktoré majú zložitejšie tvary (bipyramidálny tvar s urezanými koncami). U niektorých poškodených koráliek sa nedá s istotou určiť pôvodná farba. Medzi sklenými máme príklad polychrómnej korálky s viacerými farebnými pruhmi.

Kamenné korálky zastúpené 12 kusmi predstavujú kvalitnú skupinu predmetov. Štyri z nich sú vyrobené z karneolu¹⁷⁵, ich povrch je v troch prípadoch nepoškodený a vysoko leštený. V štruktúre polopriesvitného kameňa sú viditeľné drobné nerovnosti. Dve z koráliek patria k bipiramidálnej tvarovej skupine, s viac či menej zreteľnými hranami prechodu medzi jednotlivými plôškami. Posledná, masívna a ťažká korálka má vrypmi mierne poškodený povrch. Jej tvar je približne súdkovitý v zrezanej podobe. Vzhľadom k svojim rozmerom, mohla byť korálka centrálnym amuletom v náhrdelníku.

Medzi kamennými korálkami je tiež zastúpený pozdĺžne segmentovaný tvar, u príkladu z bledej horniny miestneho pôvodu¹⁷⁶ (vápenec).

Z kostených koráliek v troch exemplároch je jeden značne poškodený, zvyšné dve korálky majú približne diskovitý tvar, perforované boli pozdĺžne¹⁷⁷. Tri príklady červeného koralu zodpovedajú bežnému cylindrickému tvaru¹⁷⁸.

Ako poslednej sa budem venovať skupine koráliek, ktoré s veľkou pravdepodobnosťou mohli tvoriť náramok¹⁷⁹. Boli nájdené vo vrstve 20Y001. Náramok by pozostával z 24 koráliek, z ktorých je jedna kamenná, jedna kostená a jedna z koralu, ostatné zo skla rôznych farieb. Celkovo môžeme rozlíšiť 7 druhov koráliek. Kamenná bledohnedej farby v tvare pozdĺžne perforovaného disku, by mohla byť vyrobená z chalcedónu. Kostená korálka diskovitého tvaru so zaoblenými hranami má nepoškodený povrch. Zo zvyšných sklenených koráliek prevládajú malé, približne cylindrické korálky tmavomodrej farby. Datovanie skupiny je

¹⁷⁵ Kat. č. 39, 44, 59, 69.

¹⁷⁶ Kat. č. 65

¹⁷⁷ Kat. č. 47, 52

¹⁷⁸ Kat. č. 47, 50, 54

¹⁷⁹ Kat. č. 47

problematické, vzhľadom k pomerne kvalitnému opracovaniu kamennej a kostenej korálky a použitiu na povrchu takmer neupravovaného koralu by mohlo ísť o nález datovaný do staršieho obdobia. Z rovnakej vrstvy v sonde Y (002) pochádza kostený krúžok s rytou výzdobou na povrchu¹⁸⁰, ktorý by mohol k náramku patriť, usudzujúc podľa paralely z Dalverzintepu¹⁸¹. V takom prípade by sme náramok mohli datovať do kušánskeho obdobia.

II. Závesky

Predmety označované ako závesky tvoria menej početnú skupinu. V zásade by sa tak dali charakterizovať centrálné elementy náhrdelníkov, ktoré sa nedajú zaradiť ku korálkam, prípadne sú to vydelené korálky výnimočných tvarov. Závesky by bolo možné takisto prišívvať k odevu. Rozdelenie je vytvorené podľa materiálu použitého k výrobe. Prvou skupinou sú kovové závesky, ku ktorým patria zvončeky a roľničky. Druhá skupina je tvorená predmetmi zo skla a fajánsu. Do tretej, menej početnej skupiny patria závesky z hornín a minerálov, poslednú skupinu zastupujú predmety z mušlí, schránok a kosti.

I. závesky z kovu

Konkrétnym príkladom je nález bez analógií z Kampyrtepa vo forme trojuholníka¹⁸², vyrobený z načervenalého kovu (Tab.XV/2). Jeho rozmery sa pohybujú okolo 3 cm, hrúbka plochého prívesku je 0,8 cm. Na vrchnej strane sa nachádza uško k zaveseniu. V centre štítku je zobrazený kvet so šiestimi lístkami. Hrotové vrcholy lístkov sú vzájomne spojené so susednými vypuklými oblúkovými líniami, ktoré tak vytvárajú dojem ďalšej rozetky, do ktorej je prvý kvet akoby vpísaný. Predmet je zdobený granuláciou.

Ďalšiu skupinu medzi kovovými záveskami predstavujú malé zvončeky a roľničky. V tomto prípade nie je vždy jasné presné umiestnenie predmetu. Mohol byť začlenený do náhrdelníka, rovnako ako prišitý na rituálny odev alebo pokrývku hlavy, prípadne zdobil zvierací postroj. Účel roľničiek a zvončekov je už tradične apotropaický, vydávaný zvuk slúži k ochrane a zahnaní zlých duchov.

Kampyrtepa¹⁸³ (Tab.XV/3)

Z lokality poznáme päť príkladov zvončekov, ktoré sa dajú rozdeliť do troch skupín podľa tvaru: pyramidálny (štvorhranný, 2), sféricko- kónický (2) a hruškovitý (1). Prvé dva zvončeky majú pyramidálny tvar a sú vyrobené pravdepodobne z bronzu. Výška jedného z

¹⁸⁰ Kat. č. 28

¹⁸¹ Пугаченкова, Г. А., Ртвеладзе, Э. В.: Дальверзинтепе- кушанский город на юге Узбекистана. Ташкент, 1978. С. 110-111, рис. 79.

¹⁸² Лулева, В.: Ювелирное искусство Северной Бактрии. Ташкент 2005. С. 15, рис. 1,8.

¹⁸³ eadem, с. 16-22, рис. 2,15-20.

nich je 1,9 cm a datovanie spadá do 1.- 3. stor. n. l. Z druhého zvončeka je zachovaný fragment hornej časti, našiel sa vo vrstve patriacej k 1.- 2. stor. n. l. Ďalší, sféricko- kónického tvaru, je vyrobený zo zlata. Zvonček je miniatúrny, s uškom dosahuje len 0,9 cm a je datovaný do 1.- 2. stor. n. l. Štvrtý zvonček z bronzu má takisto oblý kónický tvar a jeho spodný okraj je dekorovaný dvomi paralelnými líniami. Posledný má nezvyčajný hruškovitý tvar, výšku 1,2 cm a je datovaný do 1.- 2. stor. n. l.

Tup – Chona¹⁸⁴ (Tab.XV/4)

Z pohrebiska pochádzajú tri zvončeky, nájdené v hrobch 183, 260 a 262. Všetky sú vyrobené z bronzu. Prvý zvonček, vysoký 3,2 cm, má vo vnútri upevnený železný jazýček a jeho telo je ozdobené plastickou líniou na okraji. Ostatné dva majú jednoduchý sféricko- kónický tvar.

Терпай – Šach¹⁸⁵ (Tab.XV/5)

Na lokalite sa našli dva zvončeky vyrobené z bronzu, jeden z nich má polosférický tvar, druhý zvonček zodpovedá tvaru sféricko- kónickému.

Jalangtuš Tepe¹⁸⁶ (Tab.XV/6)

Podľa uverejnených kresieb sa na pohrebisku (2.- pol. 3. stor. n. l.) našli štyri zvončeky. Dva pochádzajú z pohrebného objektu II. Prvý z nich má nepravidelný, pomerne otvorený tvar, ktorý je na vrchole perforovaný. Druhý zvonček má kónický tvar a výrazné uško na zavesenie. V *nause* III bol nájdený vysoký kónický zvonček s ulitou namiesto jazýčka. Posledný zvonček z *nausu* IX je najviac zaujímavým príkladom z nálezov. Má pravidelný, takmer polosférický tvar a oddelené vyššie uško. Jeho povrch je po celej ploche zdobený pravidelnými lúčovitými ryhami smerujúcimi od uška k dolnému okraju

Príklady malých zvončekov jednoduchých tvarov poznáme z Babašovského¹⁸⁷ a Tulcharského pohrebiska¹⁸⁸, fragment uška od bronzového zvončeka sa našiel na Džandavláttepa¹⁸⁹. Častým materiálom pri ich výrobe bol bronz, kvôli lepšiemu zvuku sa do zvončekov upevňovali jazýčky z iných kovov (železo) alebo malé mušle. B. Litvinsky predpokladá ich široké rozšírenie na území Strednej Ázie od šakského obdobia do raného stredoveku¹⁹⁰.

¹⁸⁴ Литвинский, Б. А., Седов, А. В.: Культы и ритуалы кушанской Бактрии. Москва, 1984. С. 58, таб. IV, 13-15.

¹⁸⁵ idem, Терпай – шах, Культура и связи кушанской Бактрии. Москва, 1983. Табл. XXVIII, 10 и XXX, 4.

¹⁸⁶ Ртвеладзе, Э. В.: Могильник кушанского времени у Ялангтуш-Тепе// СА 2. Москва, 1983. Рис. 6/58, 59, 10/11 и 11/8.

¹⁸⁷ Мандельштам, М. А.: Памятники кочевников кушанского времени в Северной Бактрии// Тр. ТАЭ VII. Ленинград, 1975. С. 125, Табл. XLI, 27.

¹⁸⁸ idem, Новые данные о Тулхарском могильнике по работам 1958 г.// АРТ, 1961. С. 55, рис. 6.

¹⁸⁹ Кат. ч. 87

¹⁹⁰ Литвинский, Б. А.: Украшения из могильников Западной Ферганы. Москва, 1973. С. 48.

Príklad roľníčky pochádza z Kampyrtepa¹⁹¹. Fragment bronzového predmetu splošteného sférického tvaru bol v spodnej časti krížovito prerezaný. Vrchné uško bolo odliate spolu s telom. Rolnička je datovaná do 1.- 2. stor. n. l. Paralely máme z oblasti Západnej Fergany¹⁹². Ako posledné medzi príveskami z kovu spomeniem amulety z perforovaných mincí. Prvým náleziskom v oblasti Surchandarje, ktoré poskytlo nálezy tohto charakteru, je Kampyrtepa¹⁹³. Perforovanie sa vyskytuje na niekoľkých minciach, ktoré vydali Antiochos I, Demetrios, Vima Taktu. Tradícia pretrvala v podstate až do 19. storočia. Je možné, že pri výbere amuletu boli uprednostňované a vyžadované mince so zobrazeniami zvierat na reverze.

II. závesky zo skla a fajánsu

Medzi záveskami svojou formou vynikajú predmety vyrobené z fajánsu. Ako príklad vytvorený zo skla uvádzam miniatúrny nález z Kampyrtepa¹⁹⁴, vytvorený zo zeleného nepriesvitného skla. Svojím tvarom pripomína štylizovanú figúrku vtáka.

Fajánsové závesky rôznych tvarov pochádzajú z mnohých stredoázijských lokalít. Znova sa sústreďím hlavne na oblasť Severnej Baktrie, kde sa našlo najväčšie množstvo fajánsových ozdôb, ale spomeniem aj nálezy z iných oblastí. K otázke chemického zloženia používaného fajánsu už bolo pojednané vyššie, stačí pripomenúť, že nasledujúce predmety boli pravdepodobne vytvorené odtláčením vo forme. U záveskov sa objavuje niekoľko námetov: amulety v tvare strapca hrozna, amforky, ruky so zovretými päťami, nohy, ale aj fally, skarabeovia, žabky a niektoré božstvá. Podobné námety sa môžu vyskytnúť v iných materiáloch: lazurite, horskom kryštále, hematite, skle alebo kosti. Všetky predmety z fajánsu, ktoré budú spomínané, je možné datovať do prvých storočí nášho letopočtu a analógie k nim sa vo väčšine prípadov dajú nájsť v predmetoch Severného Čiernomoria¹⁹⁵, ktoré je pravdepodobným miestom pôvodu niektorých stredoázijských nálezov.

Väčší počet fajánsových záveskov pochádza z pohrebiska **Tup – Chona**¹⁹⁶ (Tab.XVI).

Závesky vo forme ľudskej ruky (Tab.XVI/1) so zovretou päťou boli nájdené v hrobách 183 (2 kusy) a 262. Prvý má zelenú farbu a je dlhý 2,0 cm. Na prednej strane sú plasticky zvýraznené prsty, otvor na prevlečenie je umiestnený tesne pod dlaňou. Zadná strana je plochá, bez anatomických detailov. Druhý závesok má bledomodrú farbu a oproti predchádzajúcemu je menší, dosahuje dĺžku 0,77 cm. Zobrazenie ruky je viac schématické.

¹⁹¹ Лулева, В.: Ювелирное искусство Северной Бактрии. Ташкент 2005. С. 18, рис. 2,15а.

¹⁹² Литвинский, Б. А.: Украшения из могильников Западной Ферганы. Москва, 1973. С. 48-53.

¹⁹³ Лулева, В.: Ювелирное искусство Северной Бактрии. Ташкент 2005. С. 12-15.

¹⁹⁴ ibidem, с. 22, рис. 1,10.

¹⁹⁵ Алексеева, Е. М.: Античные бусы Северного Причерноморья (1-3)// Археология СССР. Москва, 1975-1982.

¹⁹⁶ Литвинский, Б. А., Седов, А. В.: Культы и ритуалы кушанской Бактрии. Москва, 1984. С. 58-64, рис.19.

Tretí prívesok je vytvorený z hmoty bledošedej farby, ktorá bola pokrytá zelenomodrou glazúrou. Jeho veľkosť je 1,8 cm a zobrazenie ruky je pomerne schématické. Zadná strana je vypuklá a hladká. Pod dľaňou, v prechode ku predlaktiu, sa nachádzajú tesne nad sebou tri horizontálne ryhy.

Ďalšie tri príklady pochádzajú zo Šurob – Kurganu, Talaškan – Tepe II a Baba –Tepe¹⁹⁷. Podobné nálezy z oblasti Čiernomoria datuje I. Alexejeva¹⁹⁸ do 1. stor. pred n. l.- 2. stor. n. l., k rovnakému datovaniu stredoázijských nálezov sa pripája B. Litvinsky¹⁹⁹, ktorý spomína niekoľko ďalších lokalít s analogickými nálezmi z iných oblastí Strednej Ázie, napríklad Kej-Kobad-Šach či Kara-bulakského pohrebiska. Geograficky blízka paralela sa našla v Taxile²⁰⁰, vo vrstvách 1. stor. n. l.

Amforovité závesky v počte piatich kusov pochádzajú z hrobu 183 v Tup - Chone²⁰¹ (Tab.XVI/1,3). Základný tvar predmetu je vajcovitý, vo vrchnej časti s bikónickým diskom a perforovanou guľičkou. Vlastné telo „amforky“ je pozdĺžne plasticky žliabkované (segmentované).

Štyri z nájdených záveskov v Tup – Chone sú zelenej farby, posledný piaty je modrý. Ich výška sa pohybuje v rozmedzí 2,0 – 2,5 cm. Jedna z amforiek sa zachovala len vo fragmentoch. Ďalšie dva amforovité závesky pochádzajú z hrobu 262, svojimi rozmermi zodpovedajú predchádzajúcim, jeden je zelenej, druhý modrej farby. Datovanie stredoázijských záveskov (objavili sa v 2. stor. pred. n. l. a populárne sú v prvých storočiach nášho letopočtu) zhruba odpovedá čiernomorským nálezom (Aleksejeva vidí ich rozšírenie od 1. stor. pred n. l. do 4. stor. n. l., s najviac častým výskytom vo vrstvách 2.- 3. stor. n. l.²⁰²). Medzi lokality, kde sa vyskytli amforovité závesky, patrí Dalverzintepe²⁰³. Jeden pochádza z objektu ДТ-18, jeho vrchná časť je odlomená. Zachovaná dĺžka pozdĺžne kanelovaného tela

¹⁹⁷ РТВеладзе, Э. В.: Несколько д ревнеегипетских предметов из Северной Бактрии// СА 2. Москва, 1977. С. 235-238.

¹⁹⁸ Алексеева, Е. М.: Античные бусы Северного Причерноморья (2)// Археология СССР. Москва, 1978. С. 42.

¹⁹⁹ Литвинский, Б. А.: Украшения из могильников Западной Ферганы. Москва, 1973. С. 139-140.

²⁰⁰ Бек, Н. С.: The beads from Taxila. Delhi, 1941. Tab. X,1.

²⁰¹ Литвинский, Б. А., Седов, А. В.: Культы и ритуалы кушанской Бактрии. Москва, 1984. С. 58-64, рис.19.

²⁰² Алексеева, Е. М.: Античные бусы Северного Причерноморья (2)// Археология СССР. Москва, 1978. С. 46, табл. 42-44.

²⁰³ РТВеладзе, Э. В.: Несколько д ревнеегипетских предметов из Северной Бактрии// СА 2. Москва, 1977. С. 237, рис. 1/3.

je 1,8 cm. Analogické závesky sa našli v nekropole blízko Dušanbe²⁰⁴, ale aj v Koj-Krylgan-Kale²⁰⁵.

Zvláštny príklad predstavuje fajánsová *figúrka žabky*, ktorá sa našla v Tup – Chone²⁰⁶, v hrobe 262 (Tab.XVI/2). Ikonografické paralely s časovou zhodou (1. stor. n. l.) poznáme takisto z oblasti Čiernomoria²⁰⁷, bližšie z Taxily²⁰⁸ (7 kusov).

Figúrka schematickeho skarabea pochádza z hrobu 260 v Tup - Chone²⁰⁹. Je vytvorená z tmavomodrej fajánsovej hmoty, dĺžka je 1,2 cm, šírka 0,9 cm. Paralelou k tomuto nálezu môže byť malá lazuritová figúrka pripomínajúca skarabea, ktorá sa našla pri výskumoch na Džandavláttepa²¹⁰.

Falické závesky sú ďalšou nachádzanou skupinou predmetov. Dva príklady pochádzajú z hrobu 262 z Tup – Chony²¹¹ (Tab.XVI/3). Jeden z nich je zelený, druhý má bledomodrú farbu, vo vrchnej časti sú perforované. Závesky majú podobné rozmery (dĺžka 1,6-1,7 cm, šírka 0,9-1,1 cm), jeden zobrazuje aj časť stehien, druhý, plošný a viac schematický závesok má zúženú strednú časť tela. Ďalšími baktrijskými lokalitami s nálezmi falických záveskov sú Jalangtuš Tepe²¹², Kampyrtepa²¹³ (Tab.XV/2), Biškentské pohrebisko IV²¹⁴ a Tepai – Šach²¹⁵ (*naus II*). Závesok z Jalangtuš Tepe je bledomodrej farby. Zo Šach – Tepe²¹⁶ v južnom Tadžikistane pochádza jeden príklad závesku. Z ostatných častí strednej Ázie sa dajú spomenúť lokality Džanbas – Kala a Koj-Krylgan-Kala, kde sa našlo po jednom závesku²¹⁷.

Amulety v tvare hroznového strapca pochádzajú z Kampyrtepa²¹⁸ (Tab.XV/2), Tepai – Šach²¹⁹ a niekoľkých lokalít Fergany²²⁰ (pohrebisko Gur-Miron).

²⁰⁴ Литвинский, Б. А.: Украшения из могильников Западной Ферганы. Москва, 1973. С. 139.

²⁰⁵ Ртвеладзе, Э. В.: Несколько д ревнеегипетских предметов из Северной Бактрии// СА 2. Москва, 1977. С. 237.

²⁰⁶ Литвинский, Б. А., Седов, А. В.: Культы и ритуалы кушанской Бактрии. Москва, 1984. С. 60-61.

²⁰⁷ Алексеева, Е. М.: Античные бусы Северного Причерноморья (1)// Археология СССР. Москва, 1975. С. 43, табл. 11, 6-9.

²⁰⁸ Веck, Н. С.: The beads from Taxila. Delhi, 1941. P. 19, tab. CII, 27-28.

²⁰⁹ Литвинский, Б. А., Седов, А. В.: Культы и ритуалы кушанской Бактрии. Москва, 1984. С. 61.

²¹⁰ Abdullaev, K., Stančo, L.: Jandavlattepa. Preliminary report of the 2003 excavation season. Studia Hercynia VIII. Prague, 2004. P. 157.

²¹¹ Литвинский, Б. А., Седов, А. В.: Культы и ритуалы кушанской Бактрии. Москва, 1984. С. 61-62.

²¹² Ртвеладзе, Э. В.: Несколько д ревнеегипетских предметов из Северной Бактрии// СА 2. Москва, 1977. С. 236.

²¹³ Лунева, В.: Ювелирное искусство Северной Бактрии. Ташкент 2005. С. 24, рис. 1,12.

²¹⁴ Литвинский, Б. А., Седов, А. В.: Культы и ритуалы кушанской Бактрии. Москва, 1984. С. 62

²¹⁵ ibidem, Тепаи – шах, Культура и связи кушанской Бактрии. Москва, 1983. С.50, таб. XXXIV, 14.

²¹⁶ Ртвеладзе, Э. В.: Несколько д ревнеегипетских предметов из Северной Бактрии// СА 2. Москва, 1977. С. 236-237.

²¹⁷ ibidem, с. 236.

²¹⁸ Лунева, В.: Ювелирное искусство Северной Бактрии. Ташкент 2005. С. 23, рис. 1,11.

²¹⁹ Литвинский, Б. А., Седов, А. В.: Тепаи – шах, Культура и связи кушанской Бактрии. Москва, 1983. С.56.

²²⁰ Литвинский, Б. А.: Украшения из могильников Западной Ферганы. Москва, 1973. С. 139.

Kruhový závesok so zobrazením Harpokrata sa našiel na Dalverzintepe²²¹.

III. závesky kamenné

Skupina záveskov vytvorených z kameňa je v Baktrii zastúpená menšími predmetmi kvapkovitého tvaru. Príklad poznáme z Kampyrtepa²²², kde je závesok zachovaný v dĺžke 0,8 cm a odlomený vo vrchnej časti v mieste perforovania. Z oblasti Chorézmu máme tiež niekoľko príkladov kvapkovitých záveskov²²³ (Kavat – Kala, Narindžan).

Patria sem takisto predmety svojím tvarom podobné predchádzajúcej fajánsovej skupine (skarabey, amforky, zobrazenia rúk). Doklady sa našli v oblasti Chorezmu²²⁴, kde z lokality Džanbas – Kala pochádza závesok v tvare ľudskej nohy z bieleho chalcedónu a z Berkut – Kaly máme nález amforovitej korálky s pozdĺžnym žliabkovaním, ktorá je vyrobená z vápenca.

IV. závesky z mušlí, schránok a kostí

Otázkou mušlí a schránok ulitníkov som sa zaoberala v časti patriacej ku korálkam. Stačí pripomenúť častú prítomnosť schránok rodu *cypraea moneta*, ktoré takmer s istotou pochádzajú z prímorských oblastí Indie. Často tvorili centrálnu časť náhrdelníkov, či súčasť náramkov. Príkladom môže byť predpokladaná rekonštrukcia náhrdelníka z Toprakkaly²²⁵, kde je schránka umiestnená práve do jeho stredovej časti. Skupina zaujímavých príveskov a amuletov rôznych typov bola nájdená na Kampyrtepa²²⁶, datovanie spadá do vrstiev 1.– 2. stor. n. l. (Tab.XV/1) Podrobnejší popis predmetov nemám k dispozícii, ale všetky sú vyrobené z kosti alebo perlete. Patrí sem závesok v tvare kvapky, päť plochých rozetiek, štylizované figúrky koníka, ľudskej ruky a vtáčika, amforovitý aj lunicový prívesok, doplnené jednoduchšími mušľami a amuletmi. Prívesky sú ploché a spektrum ich tvarov na jednom mieste spojilo takmer všetky obľúbené figurálne a ornamentálne námety analyzovanej skupiny stredoázijského šperku.

²²¹ Лунева, В.: Ювелирное искусство Северной Бактрии. Ташкент 2005. С. 23, рис. 1,14.

²²² ibidem, с. 25, рис. 1,9.

²²³ Пташникова, И. В.: Бусы древнего и раннесредневекового Хорезма// Тр. ХАЭЭ 1, Москва 1952. С.114-118, табл. VI,9 и VII,10.

²²⁴ ibidem, с.105-118, табл. I,17 и V,2.

²²⁵ Трудновская, С. А.: Украшения позднеантичного Хорезма по материалам раскопок Топрак-кала// Тр. ХАЭЭ 1, Москва 1952. С. 125, табл. I.

²²⁶ Лунева, В.: Ювелирное искусство Северной Бактрии. Ташкент 2005. С. 26, рис. 1,15.

Spony a terčíky

Podobne ako je tomu u náušnic amforovitého typu s uškami vo forme delfínov a perleťových náramkov, predstavujú niektoré spony v rozdelení šperku na honosný a bežný problematickú skupinu predmetov na rozhraní oboch skupín. Z oblasti Strednej Ázie pochádza malá skupina importov spôn s jasným pôvodom (napríklad rímska spona z Džandavlattepa²²⁷, Tab.XVII/5) a bezpochybné honosné spony pokladané za miestne práce (Tillja Tepe²²⁸ - dvojčast'ové so zrkadlovým obrazom - Erotovia na delfínoch).

Okrem uvedených sa v niekoľkých exemplároch našla na baktrijských pohrebiskách jednoduchšia jednodielna spona so štítkom zdobeným emailom, vyrobená zo zlatého pliešku a drôtu (Babašovské pohrebisko, Tulcharské pohrebisko, Biškentské pohrebisko VII).

*Spona z Biškentského pohrebiska VII*²²⁹ (Tab.XVII/1) je datovaná do 1.- 2. stor. n. l., je dlhá 3 cm a široká 1,9 cm. Jej vrchná časť, štítok, pozostáva z kruhového a menšieho polkruhového pliešku, ktoré sú po celom obvode lemované zlatými perličkami. Všetky perličky sú ukončené pyramidálnou drobnou granuláciou. Vnútorne časti sú delené priehradkami a vytvárajú tak ornamente, ktoré boli pôvodne vyplnené tyrkysmi a červenou sklenenou pastou. Zo spodnej strany je k spone pripojený háčik zo zlatého drôtu kruhového prierezu.

*Spona z Babašovského pohrebiska*²³⁰ (Tab.XVII/2) je datovaná, rozmermi a dekoráciou veľmi podobná predchádzajúcej. Vrchný štítok je tvorený okrúhlym a päťuholným štítkom, ktoré sú lemované po obvode väčšími zlatými perličkami. Tie sú doplnené menšími, vytvárajúcimi pyramidálny tvar. Vnútro štítkov je delené priehradkami, ktoré boli vyplnené sklenenou pastou dnes neurčiteľnej farby. Spodná časť spony je vytvorená zo zlatého drôtu.

*Tulcharské pohrebisko*²³¹ (Tab.XVII/3,4) poskytlo dva nálezy spôn, prvá je, ako sa dá usúdiť podľa uverejnenej kresby, zjavne podobná predchádzajúcim dvom. Jej vrchnú časť tvoria dva pliešky, kruhový a polkruhový, lemované po obvode granuláciou. Vnútorne dispozícia priehradok sa zachovala, na rozdiel od ich výplne. Samotná spínacia časť je vytvorená zo zlatého drôtu.

²²⁷ **Abdullaev, K., Stančo, L.:** Djandavlattepa: Preliminary report of the 2002 excavation season. Studia Hercynia VII. Prague, 2003, Fig. 2.

²²⁸ **Sarianidi, V.:** Bactrian Gold. Leningrad, 1988. Picture 85, 87.

²²⁹ Охус- Katalog der Ausstellung// Museum Rietberg Zürich, 1989. S. 59/30.

²³⁰ **Литвинский, Б. А., Седов, А. В.:** Культы и ритуалы кушанской Бактрии. Москва, 1984. С. 120, табл.XLII, 1.

²³¹ **Горбунова, Н. Г.:** Скотоводы Бактрии, Согда и Центральных Кызылкумов// АСГЭ. Издательство Эрмитажа, 2001. С. 131, рис. 12,8.

Z Tulcharu pochádza ďalší fragment spony v tvare prelamovanej rozetky, v texte však nie je uvedený materiál výroby. Rozetkovité spony sa zdajú byť obľúbené aj u honosného šperku, dokazujú to ich nálezy z Tillja Tepe²³².

Uvedené spony sú k bežnému šperku zaradené kvôli charakteru lokalít, z ktorých pochádzajú a pomernou jednoduchosťou foriem, ale vzhľadom k použitému materiálu by mohli byť zaradené do skupiny honosného šperku. Celkovo sa však dá povedať, že spony nie sú často nachádzaným šperkom.

Funkciu spôn mohli plniť aj menšie kovové terčičky s ihlou v spodnej časti. Ako príklad sa dá uviesť bronzový terč kruhového, mierne vypuklého tvaru z Džandavláttepa²³³ (Tab.XVII/6), ktorého vrchná strana mala priemer 2,6 cm a bola pravdepodobne reliéfne zdobená. Charakter obrazu sa kvôli značnému poškodeniu predmetu nedá zistiť. V spodnej časti sa zachovala časť ihly, smerujúca od okraja do stredu.

Pracky a pásové ozdobné doštičky

Podľa početnosti nálezov z baktrijských pohrebísk sa zdá, že pracky a ozdobné doštičky tu boli bežnou súčasťou a ozdobou ženského a mužského odevu. Prišitím sa pripieňovali k opasku z látky alebo kože. Zbežný prehľad o charaktere nájdených predmetov poskytla I. Gorbunova²³⁴ (Tab.XVIII/1,2). Celkové množstvo praciek z lokalít Tulchar, Aruktau, Babašov a Biškentských pohrebísk V a VI je 180, z toho približne 100 patrí k pásovým prackám, ostatné sú obuvné. Uvedené údaje vyplynuli z nálezových situácií. Formy oboch skupín sú v zásade podobné, párové obuvné pracky sa však nachádzajú len v mužských hrobách. Pri rozdelení sa zohľadňuje materiál výroby a tvar predmetu. Používanými materiálmi sú železo, mosadz, bronz, menej iné zliatiny kovov a kosti. U tvarov vyplynulo základné rozdelenie na doštičkové, kruhové a sľučkovité pracky. Doštičkové pracky zvyknú mať pravouhlú formu, niekedy na kratšej strane zaoblenú či inak tvarovanú, blízko jednej z kratších strán sa nachádza otvor, prípadne výstupok. Po obvode môžu byť rozmiestnené menšie otvory, slúžiace k prichyteniu doštičky ku opasku. Forma dekorácie býva rôzna: u kostených predmetov je obľúbená dekorácia vo forme malých rytých krúžkov (pracka z Kampyrtepa²³⁵), figurálna výzdoba podobná doštičkám z Orlatu (Sogd)²³⁶ sa v Baktrii

²³² Sarianidi, V.: Bactrian Gold. Leningrad, 1988. Picture 43.

²³³ Kat. č. 75

²³⁴ Горбунова, Н. Г.: Скотоводы Бактрии, Согда и Центральных Кызылкумов// АСГЭ. Издательство Эрмитажа, 2001. С. 126-151, рис. 4-7.

²³⁵ Лунова, В.: Ювелирное искусство Северной Бактрии. Ташкент 2005. С. 83-84, рис. 12,4.

nevyskytuje. Kovové pracky bývali niekedy zdobené prelamaním (príkladom je pracka z Babašova²³⁷). Zaujímavú skupinu predstavujú pravouhlé figurálne pracky (dve časti párovej zápony so zrkadlovým zobrazením dvojhrebvej ťavy pochádzajú z Babašova²³⁸, Tab.XIX/1, jeden fragment pracky so zobrazením vzpínajúceho sa koňa z Kampyrtepa²³⁹, Tab.XIX/2).

Pracky približne kruhového tvaru sú najviac zastúpenou skupinou, najmä v podobe jednoduchého kolieska s jazýčkom alebo háčikom. Prierez telom môže byť kruhový, oválny alebo kosoštvorcový. Zložitejšími formami kruhových praciek sú prelamované (jedna sa našla na Džandavlattepa²⁴⁰, Tab.XIX/3) a figurálne varianty (Tulchar²⁴¹, prelamovaná pripomínajúca hlavičku gryfa z Kampyrtepa²⁴²).

Okrem spomenutých dvoch sú ďalšou početnejšou skupinou sľučkovité spony (predstavu o tvare poskytne spona z Aruktanského pohrebiska²⁴³, Tab.XVIII/1- spodný rad) Zvykne sa dodržiavať ich jednoduchá forma, predpokladá sa, že mohli byť k opasku prišité vo viacerých kusoch a slúžiť ako háčiky k zaveseniu iných predmetov.

Uvedené tvarové spektrum by sa dalo rozšíriť o ďalšie nepočtetné skupiny.

Nášivky

K nášivným ozdobám odevu patria pliešky rôznych tvarov, gombíky a cvočky. Predpokladá sa ich rozmiestnenie hlavne na hrudi okolo výstrihu, na ledoch rukávov a všeobecne pozdĺž hlavných švov odevu. Malé kovové pliešky jednoduchých geometrických tvarov (kruhové, trojuholníkové, v tvare stupňovitého trojuholníka) a cvočky iste pochádzajú z mnohých lokalít, ale nezvyknú stáť v strede záujmu pri publikovaní nálezov, čomu zodpovedá nevelké množstvo uverejnených ilustrácií..

²³⁶ Горбунова, Н. Г.: Скотоводы Бактрии, Согда и Центральных Кызылкумов// АСГЭ. Издательство Эрмитажа, 2001. С. 134, рис. 5/21,26,27,31 и 6.

²³⁷ Мандельштам, М. А.: Памятники кочевников кушанского времени в Северной Бактрии// Тр. ТАЭ VII. Ленинград, 1975. С. 116, Табл. XXXIII, 7.

²³⁸ ibidem, с. 116, Табл. XXXIII, 8-9.

Analogická bronzová spona s dvojhrebou ťavou pochádza zo sarmatského hrobu (kurgan 1, hrob 21) zo skupiny Donských kurganov okruhu Semikarakorsk/ Rostov, podrobnejšie v: Steppengold- Grabschätze der Skythen und Sarmaten am unteren Don. Frankfurt am Main, 2003. S.103/ III. 64.

²³⁹ Лулева, В.: Ювелирное искусство Северной Бактрии. Ташкент 2005. С. 84, рис. 12,10.

²⁴⁰ Abdullaev, K., Stančo, L.: Jandavlattepa. Preliminary report of the 2003 excavation season. Studia Hercynia VIII. Prague, 2003. Fig. 3.

²⁴¹ Горбунова, Н. Г.: Скотоводы Бактрии, Согда и Центральных Кызылкумов// АСГЭ. Издательство Эрмитажа, 2001. С. 126-151, рис. 5/5

²⁴² Лулева, В.: Ювелирное искусство Северной Бактрии. Ташкент 2005. С. 84, рис. 12,6

²⁴³ Мандельштам, М. А.: Памятники кочевников кушанского времени в Северной Бактрии// Тр. ТАЭ VII. Ленинград, 1975. Табл. XL, 9.

Na Kampyrtepa²⁴⁴ sa našlo niekoľko vypuklých plieškov, kostené a kamenné amulety určené k našitiu na odev. Z Babašovského pohrebiska²⁴⁵ pochádza množstvo kovových cvočkov. Spolu s ikonografickými dôkazmi (skulptúra z Dalverzintepe ²⁴⁶) sa dá potvrdiť obľúbenosť a rozšírenie tejto skupiny predmetov.

²⁴⁴ **Лунева, В.:** Ювелирное искусство Северной Бактрии. Ташкент 2005. С. 78-82, рис. 12/14,15, 17,18, 21,22.

²⁴⁵ **Мандельштам, М. А.:** Памятники кочевников кушанского времени в Северной Бактрии// Тр. ТАЭ VII. Ленинград, 1975. Табл. XXXIII, 10-18.

²⁴⁶ **Пугаченкова, Г. А., Ргвеладзе, Э. В.:** Дальверзинтепе- кушанский город на юге Узбекистана. Ташкент, 1978. С. 207, рис. 141.

ŠPERK NOSENÝ NA RUKÁCH A NOHÁCH

Skupinu šperku, ktorý sa nosí na rukách a nohách, tvoria náramky, náramenníky, prstene (kolieska) a nánožníky. Pre úplnosť sa môžu ešte spomenúť obuvné pracky, ktorých množstvo bolo nájdené v mužských hrobách²⁴⁷, ale väčší priestor je im venovaný v predchádzajúcej časti o pásových prackách, z dôvodu ich vzájomnej podobnosti. Náramky patria k často nachádzaným šperkom na viacerých baktrijských pohrebiskách, na rozdiel od náramenníkov a nánožníkov, ktoré je ťažké identifikovať. U náramkov je možné rozdelenie na tri skupiny podľa materiálu a formy. Prstene tvoria obtiažne spracovateľný súbor predmetov, vzhľadom k ich síce nevelkému množstvu, ale širokej tvarovej a dekoračnej variabilite. Kolieska – najčastejšie kostené, priradujem k prsteňom, aj keď ich presná funkcia nie je jasná.

Náramky

Usudzujúc podľa nálezových situácií²⁴⁸, patrili náramky predovšetkým k ženskému šperku a pravdepodobne boli nosené v pároch – jeden na každej ruke. Základné rozdelenie rozlišuje medzi náramkami z kovu, kostenými a vytvorenými navlečením koráliek z rôzneho materiálu. Počtom nálezov prevládajú náramky vyrobené z bronzu a mosadze, predmety vyrobené zo zlata som vzhľadom ku kvalitnému spracovaniu priradila k honosnému šperku. Špecifickou skupinou sú nekovové náramky slonovinové, kostené či vyrobené z perlete. Tie sa svojou konštrukciou a výzdobou výrazne odlišujú od kovových.

Kovové:

V. Luneva rozdeľuje náramky zo severnej Baktrie do šiestich skupín²⁴⁹, vo svojej typológii vychádza najmä z nálezov z Kampyrtepa a ikonografických prameňov:

1. kruhové s nezomknutými, rozširujúcimi sa koncami:

Dajú sa tiež označiť ako „náramky s trúbkovitými koncami“, telo náramku je hladké a plynulo sa rozširuje k obojstranne zrezaným koncům. U niektorých príkladov sa objavujú dekoračné plytké žliabky blízko oboch koncov, kolmé na os náramku. Prierez telom je kruhový,

²⁴⁷ Горбунова, Н. Г.: Скотоводы Бактрии, Согда и Центральных Кызылкумов// АСГЭ. Издательство Эрмитажа, 2001. С. 128.

²⁴⁸ Мандельштам, М. А.: Памятники кочевников кушанского времени в Северной Бактрии// Тр. ТАЭ VII. Ленинград, 1975. С. 119-120.

²⁴⁹ Лулева, В.: Ювелирное искусство Северной Бактрии. Ташкент, 2005. С. 70-75.

technikou výroby je odlievanie do formy. Náramky tohto typu zodpovedajú svojím tvarom nálezom zo zlata z Dalverzintepe²⁵⁰.

2. kruhové s nezomknutými, zužujúcimi sa koncami:

Jednoduchý typ náramku môže byť vytvorený z kovového drôtu alebo odliatím do formy. Telo je hladké, na priereze kruhové, smerom ku koncom so zmenšujúcim sa priemerom. Konce sú pomerne ostré.

3. kruhové alebo oválne nezomknuté, s ornamentálnymi koncami:

Náramky sú vyrobené odlievaním alebo ukované z plechu. Tvar tela môže byť oválny až kruhový. Často sa objavujú páskové náramky, v tom prípade je prierez telom úzky, v prípade zahnutia okrajov smerom dovnútra až vo forme oblúku. Zaujímavým výzdobným prvkom náramku sú jeho konce, tvarované vo väčšine prípadov ako hlavičky hada – zmiže. Obrazy dosahujú rôzne stupne štylizácie a podľa tvaru hlavičky by sa dalo rozlíšiť niekoľko podskupín hlavného typu. Detaily hadej hlavičky sú prevedené podobne u všetkých príkladov, využíva sa sled viacerých vyhlbených bodových jamiek, prípadne jemné šikmé zárezy pozdĺž oboch obvodových okrajov náramku. Obraz hada sa v niekoľkých prípadoch vyskytol aj u vlasových ihlíc, kde tvorí priamo hlavicu ihlice²⁵¹ alebo výzdobný motív. U ihlice z Kavakaly, ktorá má hlavicu vo forme ľudskej ruky, tvorí okolo ruky špirálovite sa obtáčajúce telo hada náramok²⁵². Podobný typ náramku poznáme z nástennej maľby z Dalverzintepe²⁵³. Rozdiel oproti hmotným, noseným náramkom, ktoré sa našli pri archeologických výskumoch, je značný. Aj keď majú spoločný hlavný dekoračný motív, skutočné náramky nie sú špirálovité a obraz hadieho chvostu, ktorý by mal dopĺňať hlavičku tak ako je tomu na nástennej maľbe, sa nevyskytuje. Existencia tohto druhého typu „hadieho“ náramku je ale pravdepodobná, usudzujúc podľa ikonografických zobrazení.

4. kruhové alebo oválne náramky bez prerušenia tela:

Menej často v nálezoch sa vyskytujúce náramky mohli mať hladké alebo tordované telo. Viac časté je potom ich zobrazenie na nástenných maľbách²⁵⁴.

5. kruhové s posuvnou špirálou:

Na rozdiel od predchádzajúcich sa náramky so špirálami vyskytujú na lokalitách Strednej Ázie pomerne často, a to nielen v skupine bežného šperku, ale takisto vo verzii zo zlata²⁵⁵.

²⁵⁰ Пугаченкова, Г. А., Ртвеладзе, Э. В.: Дальверзинтепе- кушанский город на юге Узбекистана. Ташкент, 1978. Таб. III.

²⁵¹ Трудновская, С. А.: Предметы вооружения и быта// Тр. ХАЭЭ 12, Москва 1981. С. 121, рис 59, 39.

²⁵² Культура и искусство древнего Узбекистана - каталог выставки/книга 1. Москва, 1991. С. 195.

²⁵³ Пугаченкова, Г. А., Ртвеладзе, Э. В.: Дальверзинтепе- кушанский город на юге Узбекистана. Ташкент, 1978. С. 82, рис. 55.

²⁵⁴ Рапопорт, Ю. А., Неразик, Е. Е.: В низовьях Окса и Яксарта. Москва, 2000, Илл. 57.

Telo náramku je vytvorené z hladkého kovového drôtu, ktorého oba konce sú vzájomne prepojené a navítené do špirál. Ich posun umožňuje upravovať veľkosť náramku podľa zápastia nositeľky.

6. náramky s inkrustáciou:

Šperky inkrustované drahými kameňmi alebo ozdobené sklenou pastou poznáme hlavne z ikonografických prameňov (skulptúra z Airtamu)²⁵⁶. Pri popise typu nie je jasne vymedzená jeho presnejšia charakteristika, kritériom je teda prítomnosť inkrustácie. Jednu z podskupín by mohli tvoriť náramky s prelamovaním.

V nasledujúcich riadkoch stručne predstavím relevantné nálezy náramkov z lokalít Kampyrtepa, Dalverzintepe, Jalanguš Tepe, Tup - Chona, Tepai – Šach, pohrebísk Tulchar, Aruktau a Babašov.

Кампыртепа²⁵⁷ (Tab.XX/1)

Náramky, tak ako väčšina ostatných drobných nálezov z lokality, sú datované do 1.– 2. stor. n. l. Z Kampyrtepa poznáme 16 náramkov (z niektorých len fragmenty). Z celkového množstva patrí 11 do skupiny s nezomknutými, rozširujúcimi sa koncami. Sú vyrobené z bronzu, odliatím do formy, prierez telom je kruhový, rovnako ako predpokladaný tvar celého náramku. Tri z nich majú v časti prechodu ku koncu dekoráciu vo forme jednoduchých priečných rýh. Do skupiny uzavretých náramkov by patrili tri príklady. Prvý z nich, s hladkým oválnym telom kruhového prierezu, je vyrobený z bronzu. Jeho telo je na jednej strane výrazne zúžené a priemer otvoru na prevlečenie ruky dosahuje 6,0 cm v najširšej časti oválu. Druhý náramok je vyrobený zo železa a tordovaný po celom obvode. Telo je na jednej strane, rovnako ako predchádzajúci príklad, výrazne užšie. Otvor pre ruku je takmer kruhový, má maximálnu šírku 6,2 cm. Ďalší náramok- fragment, je vyrobený z bronzu a tordovaný, vzhľadom k veľkosti zachovanej časti tela sa presnejšie rozmery zistiť nepodarilo. Z lokality máme kompletne zachovaný náramok so zužujúcimi sa ostrými koncami, vyrobený ohnutím z hladkého železného drôtu. Priemer tela je približne 6,0 cm. Posledným je fragment náramku vyrobeného z bronzu, ktorého ornamentálny koniec má tvar hlavičky zmiže. Zdá sa, že

²⁵⁵ Пугаченкова, Г. А., Ртвеладзе, Э. В.: Дальверзинтепе- кушанский город на юге Узбекистана. Ташкент, 1978. С. 82, рис. 55.

²⁵⁶ Фахретдинова, Д. А.: Ювелирное искусство Узбекистана. Ташкент, 1988. С. 24-25.

²⁵⁷ Лулева, В.: Ювелирное искусство Северной Бактрии. Ташкент 2005. С. 70-75.

hlavička je oproti ostatným známym exemplárom značne zjednodušená, anatomické detaily hadej hlavy sú naznačené niekoľkými kruhovými jamkami.

Jalangtuš Tepe²⁵⁸ (Tab.XX/2)

Predmety pochádzajúce z pohrebiska sú datované do 2. – 1. pol. 3. stor. n. l. Medzi nálezmi sa nachádza 12 náramkov, aspoň tak sa dá usudzovať z publikovaných kresieb. Z uvedeného množstva vyčleňujem tri náramky, ktoré podľa materiálu výroby spadajú do inej skupiny: náramok vytvorený zo 14 kúskov koralu navlečených na niť alebo koženú šnúрку a dva náramky z navlečených koráliek rôznych veľkostí a farieb. Všetky tri sa našli v pohrebnej konštrukcii III. Zvyšných 9 náramkov je vyrobených z bronzu alebo železa. V *nause* II bol na podlahe spolu s inými predmetmi nájdený v zlomkoch masívny železný náramok, na priereze kruhový, s nezomknutými zaoblenými koncami bez dekorácie. Jeho priemer sa odhaduje na 5,5 cm. Druhým je bronzový náramok, na priereze polkruhový, s nezomknutými koncami. Po celom obvode je dekorovaný pravidelnými oblými zúbkami. V skupine náramkov Baktrie je tento tvar výnimočný. Ďalšie tri exempláre pochádzajú z druhej miestnosti objektu II, dva vzájomne si podobné, vyrobené z bronzu patria k skupine „trúbkovitých“ náramkov s rozšírenými koncami, tie sú doplnené niekoľkými priečnymi ryhami. Jeden z náramkov má nezomknuté konce, u druhého jedno trúbkovité zakončenie zachádza za druhé. Posledný náramok je železný, značne poškodený, so stenčujúcimi sa oblými koncami. Priemer je u všetkých podobný, v rozmedzí 5,5 – 6,0 cm. V *nause* III sa nachádzali tri kovové náramky. Železný náramok vo fragmentoch mal pravdepodobne tvar plného kruhu bez prerušenia. Ďalšie dva bronzové náramky majú rozširujúce sa trúbkovité konce a hladké telo s kruhovým prierezom. Jeden z náramkov bol cielene zdeformovaný, druhý má konce zachádzajúce za seba. Ako posledný z Jalangtuš Tepe uvádzam náramok z objektu IX, ktorého nezomknuté konce sa len veľmi mierne rozširujú, ale sú dekorované priečnymi rytými čiarami. Telo je hladké, na priereze kruhové, preto sa dá zaradiť k trúbkovitým náramkom.

Dalverzintepe²⁵⁹ (Tab.XX/3)

Okrem náramkov zo zlata, ktoré boli na lokalite nájdené, je v publikácii prítomných aj niekoľko kresieb a fotografií, zobrazujúcich celkom 9 náramkov vyrobených z menej cenných materiálov. Ich podrobnejší popis a základná lokalizácia nálezov však chýba, snád sa dá povedať, že ich autori publikácie zaraďujú do druhého pohrebneho horizontu, ktorý datujú do 1.- 2. stor. n. l.

²⁵⁸ Ртвеладзе, Э. В.: Могильник кушанского времени у Ялангтуш-Тепе// СА 2. Москва, 1983. С. 125-143.

²⁵⁹ Пугаченкова, Г. А., Ртвеладзе, Э. В.: Дальверзинтепе- кушанский город на юге Узбекистана. Ташкент, 1978. С. 110-111, рис. 79.

Tri z náramkov sú vytvorené z navlečených koráliek a mušlí. Zvyšných 7 je vyrobených z kovu, pravdepodobne bronzu. Dva podobné tenké náramky majú mierne sa rozširujúce konce so priečnymi ryhami. K rovnakej skupine s trúbkovitými koncami patrí jeden hrubší náramok, na priereze kruhový, ale so značne poškodeným povrchom. Dva z masívnych náramkov vytvorených z drôtu majú špirály umožňujúce úpravu veľkosti otvoru pre ruku. Posledným je značne poškodený náramok s otvorenými, jednoducho zaoblenými koncami a kruhovým prierezom.

Tup – Chona²⁶⁰ (Tab.XX/5)

Podľa údajov z literatúry sa na pohrebisku z 1.- 2. stor. n. l. dochovalo 24 bronzových náramkov. Potvrdila sa existencia železných náramkov, ale vzhľadom k ich značnému poškodeniu koróziou je obtiažna ich ďalšia analýza. V prípade predmetov z bronzu predstavujú značné množstvo náramky s trúbkovitými, rozširujúcimi sa koncami, ako je zrejmé z obrázku a textu. Na druhom mieste v počte exemplárov sú náramky z drôtu s pohyblivými koncami – špirálami a zvyšné predmety by patrili do skupiny „s lopatkovitými koncami“, čím sa pravdepodobne myslia náramky s páskovými, sploštenými koncami, podobné typu s krížikom. Prierez tela zvykne byť kruhový alebo oválny, konce môžu byť nezomknuté alebo zachádzajúce jeden za druhý. V niekoľkých hroboch na lokalite sa našli po tri náramky, vždy dva identické, zvyčajne s „trúbkovitými“ koncami, v mieste pravého a ľavého zápästia, doplnené ďalším na jednej z rúk.

Терпай – Šach²⁶¹ (Tab.XX/4)

Z pohrebiska datovaného do prvých storočí nášho letopočtu pochádza 5 náramkov. U štyroch je výrobným materiálom bronz, piaty, značne poškodený, bol vyrobený zo železa. Patrí medzi náramky s nezomknutými jednoduchými koncami bez výzdoby, telo pôsobí masívne vzhľadom k svojej hrúbke, je kruhového prierezu. Vnútorň priemer náramku je 5,0 – 5,5 cm. Oproti zvyšným náramkom je železný viditeľne menej kvalitný, hrubší. Dva bronzové náramky majú rozšírené nezomknuté konce, hladké telo a ich priemer sa pohybuje v rozmedzí 4,0 – 4,7 cm.

U tretieho náramku v podobe tenkého pásika bez dekorácie jeden koniec zachádza za druhý. Posledný, najviac zaujímavý, bol vytvarovaný z drôtu, konce sa na seba vzájomne namotávajú špirálami, čím je dosiahnutá možnosť úpravy priemeru náramku. Z lokality pochádza ešte

²⁶⁰ Литвинский, Б. А., Седов, А. В.: Культы и ритуалы кушанской Бактрии. Москва, 1984. С. 48-53, таб. III.

²⁶¹ iisdem, Терпай – шах, Культура и связи кушанской Бактрии. Москва, 1983. С. 155, таб. XXX.

niekoľko fragmentov tiel náramkov zo železa, ktoré vzhľadom k stavu zachovania nedovoľujú bližší popis.

Babašovské pohrebisko²⁶² (Tab.XXI/2)

Z hrobov nachádzajúcich sa na lokalite je známych 8 jasne interpretovaných náramkov, možná je existencia ďalších štyroch, jednoduchých hrubých kruhových náramkov zo železa bez výzdoby²⁶³. Z množstva ôsmich nesporných náramkov sú dva vyrobené z bronzu. Oba boli nájdené *in situ* v ženskom hrobe na mieste zápästí. Sú vytvorené odliatím do formy, majú nezomknuté, rozširujúce sa „trúbkovité“ konce a hladké telo bez ďalšej dekorácie. Zvyšných 6 náramkov je vyrobených z mosadze. Tri z nich majú nezomknuté konce, ktoré sú vytvarované do podoby zvieracích hlavičiek. Zdá sa, že vo všetkých prípadoch zobrazujú štylizovanú hlavičku hada. Telo náramku má takmer kruhový prierez a rozširuje sa do oválnej plôšky. Tá je u každého ozdobená odlišne, ale v podobnom štýle: malými vyhlbenými jamkami v radoch, pozdĺž okraja, prípadne šikmými zásekmi alebo dlhšími rytými líniami. Zdobenie sa môže nachádzať aj na tele náramku. Štvrtý náramok je podobný predchádzajúcim, ale viditeľne menší, menej masívny. Pôvodne mal nezomknuté alebo zľahka sa prekrývajúce konce a telo na priereze kruhové, potom sa na oboch stranách stenčuje a splošťuje do podoby priečne ukončenej „lopatky“ s jemnými zúbkami. Konce sú dekorované šikmými zásekmi v dvoch radoch popri okraji, výrazným znakom je kríž vytvorený z dvoch šikmých rýh v centrálnej časti lopatky. Na koniec popisu nálezov z pohrebiska zaraďujem dvojicu výnimočných náramkov. Na rozdiel od predchádzajúcich sú vytvorené z tenkého mosadzného plechu, ktorého nezomknuté konce sú plasticky zdobené. Ornament je vytvorený štyrmi priečnymi lištami, ktoré ohraničujú tri uzavreté plôšky, ďalej plasticky delené do geometrických motívov. Tieto priehradky mohli byť inkrustované farebnými kameňmi alebo dozdobené sklenenou pastou. Datovanie pohrebiska je do 1. – 2. (3.) stor. n. l.

Aruktanské pohrebisko²⁶⁴ (Tab.XXI/1)

Lokalita nám poskytla 7 príkladov náramkov (2 celé, 5 vo fragmentoch), datuje sa ako predchádzajúce pohrebisko do 1.- 2.(3.) stor. n. l. Z celkového množstva majú tri náramky prekrývajúce sa konce, tri patria do skupiny so špirálami umožňujúcimi úpravu veľkosti

²⁶² **Мандельштам, М. А.:** Памятники кочевников кушанского времени в Северной Бактрии// Тр. ТАЭ VII. Ленинград, 1975. С. 119-120, Табл. XL.

²⁶³ **Горбунова, Н. Г.:** Скотоводы Бактрии, Согда и Центральных Кызылкумов// АСГЭ. Издательство Эрмитажа, 2001. С. 144, рис.11.

²⁶⁴ **Мандельштам, М. А.:** Памятники кочевников кушанского времени в Северной Бактрии// Тр. ТАЭ VII. Ленинград, 1975. С. 51, Табл. XVII.

náramku. Prvý z náramkov s prekrývajúcimi sa koncami je zachovaný kompletne, telo je vytvorené z kovovej, na vonkajšej strane konvexne ohnutej tyčinky. Jej konce sú zľahka zaoblené, povrch náramku hladký. Jediným výzdobným motívom sú šikmé ryté krížiky na oboch koncoch predmetu. Z druhého náramku je zachovaná približne polovica. Jeho telo je vytvorené z tenkého drôtu s kruhovým prierezom, ktorý sa smerom ku koncu splošťuje. Koniec je jediná časť náramku s výzdobou, pozostávajúcou z niekoľkých šikmých žliabkov po oboch obvodových hranách. Ďalší z nájdených náramkov, zachovaný z polovice, je vytvorený z kovového pásika, z vonkajšej strany mierne vypuklého, ukončeného priečnou líniou s malými plastickými zúbkami. Koncová časť náramku je zdobená dvomi šikmými ryhami, vytvárajúcimi kríž, doplnenými ďalšími, i keď kratšími šikmými ryhami po oboch obvodových hranách. Z troch náramkov so špirálami je jeden zachovaný kompletne. Všetky sú si navzájom svojou konštrukciou podobné – sú vytvorené z kovového drôtu kruhového prierezu, líšia sa možnou dosiahnuteľnou veľkosťou otvoru pre ruku, počtom obtočení drôtu u špirál a priemerom drôtu. Posledným je najviac zaujímavý náramok s nezomknutými koncami v tvare hadích hlavičiek. Telo náramku je hladké, na priereze kruhové a pôsobí oproti ostatným nájdeným predmetom masívne. Konce majú z horného pohľadu srdcovitý tvar, celá ich plocha spolu s naväzujúcou časťou tela je zdobená vyhlbenými plytkými jamkami vytvárajúcimi línie. Bočným pohľadom na náramok sa dojem hadej hlavičky umocňuje, pretože v časti oddeleného, zvrchu srdcovitého konca je viditeľná jediná jamka v mieste domnelého oka živočícha. V mieste pokračujúceho tela je jedna línia jamiek.

Tulcharské pohrebisko²⁶⁵

Svojím datovaním do 2. – 1. stor. pred n. l. nespadá pohrebisko úplne do časového vymedzenia práce, ale charakter nálezov náramkov je podobný vyššie spomínaným lokalitám. Z Tulcharu pochádza 25 náramkov, jeden z nich vyrobený zo železa, zvyšné z bronzu alebo mosadze. Väčšina z nich má nezomknuté konce, ale objavujú sa aj náramky s prekrývajúcimi sa koncami. Ich forma je rozmanitá, často vo forme hlavičiek zmijí alebo so šikmým krížikom. Dekoračnými prvkami sú vyhlbené jamky, šikmé žliabky a dlhšie ryhy.

Ďalšie, svojím charakterom veľmi podobné náramky (s hlavičkami zmijí, s trúbkovitými koncami), pochádzajú z niekoľkých Biškentských pohrebísk²⁶⁶, bližšie označovaných rímskou číslicou (BM IV, BM V...). Ich datovanie sa zvykne pohybovať od 2. stor. pred n. l. po 2. stor.

²⁶⁵ Горбунова, Н. Г.: Скотоводы Бактрии, Согда и Центральных Кызылкумов// АСГЭ. Издательство Эрмитажа, 2001. С. 144, рис.11.

²⁶⁶ ibidem, с. 144, рис.11.

n. I. Takisto vzhľadom k ťažšej prístupnosti literatúry a nedostatočnému publikovaniu nálezov popis náramkov z uvedených lokalít vynechávam.

Zo stručnej charakteristiky nálezov z lokalít, hlavne pohrebísk Baktrie, sa dá usúdiť, že kovové náramky boli bežným, často sa vyskytujúcim šperkom. Materiálom k ich výrobe zvykli byť hlavne bronz a mosadz, ale často sa vyskytovali železné náramky. Tie však predstavovali oproti ostatným hrubšiu produkciu, známe exempláre sú veľmi jednoduchej konštrukcie a pravdepodobne bez výraznejších dekoratívnych prvkov. Ich stav zachovania je horší ako u náramkov z iných kovov. Bronzové a mosadzné náramky môžu mať veľké množstvo foriem. Hlavnými faktormi klasifikácie u týchto predmetov sú *základný tvar náramku* (okružly, oválny...), *charakter tela* (1.celistvé, prerušené- tým s dvoma koncami, 2. drôtené, tyčinkovité, páskové...), *prierez tela* (kruhový, polkruhový...) a *dekorácia*.

Tvar náramku zvykne byť kruhový alebo oválny, prípadne nepravidelný, ale ten často vzniká až druhotným poškodením, niekedy cieľenou deformáciou. Telo môže byť celistvé (pevné alebo s možnosťou úpravy veľkosti) alebo prerušené, čím vzniknú dva konce.

Celistvé telo býva hladké alebo tordované, niekedy ďalej zdobené, u bežných náramkov sú však inkrustácia a iné spôsoby dekorácie nezvyčajné. U náramkov, ktoré majú telo prerušené, konce môžu byť potom zomknuté k sebe, nezomknuté alebo prekrývajúce sa (špecifickým príkladom by boli náramky špirálové, ale medzi nálezmi z vyššie vybraných lokalít sa nenachádzajú). Zhodné formy a dekorovanie koncov sa objavujú u nezomknutých aj prekrývajúcich sa variant.

Konce náramku sa môžu rozširovať, splošťovať, ztenčovať aj dodržiavať podobu tela. Najviac časté sú rozšírenia, hlavne do podoby „trúbkovitých“ koncov, niekedy jednoducho zdobených priečnymi ryhami.

Vyskytuje sa podoba zvieracích hlavičiek, takmer výhradne hadích. Podľa ich dekorácie by sa dala skupina rozdeliť na ďalšie kategórie.

U náramkov je ďalej častý typ so sploštenými koncami, dekorovanými vzorom šikmého krížika z dvoch rýh, niekedy sa v literatúre označujú ako „lopatkovité“²⁶⁷.

Výnimočnými nálezmi bez analógií v baktrijských nálezových celkoch sú dvojica páskových náramkov s nezomknutými inkrustovanými koncami z Babašovského pohrebiska²⁶⁸ a celistvý náramok s pravidelnými vývalkami z Jalangtuš Tepe²⁶⁹.

²⁶⁷ Литвинский, Б. А., Седов, А. В.: Культы и ритуалы кушанской Бактрии. Москва, 1984. С. 48-53, таб. III, 12, 13.

Ako najviac populárne pre oblasť Baktrie sa zdajú byť náramky s otvorenými koncami: *trúbkovité* a *s koncami vo forme hadej hlavičky*. Z celistvých náramkov je častý *typ so špirálkami umožňujúcimi úpravu veľkosti otvoru pre ruku nositeľky*. Potom nasleduje *typ s otvorenými koncami s rytým krížikom*. Preto by typológia od V. Lunevy²⁷⁰ mohla byť doplnená, prípadne upresnená.

1. náramky celistvé

Vyskytujúce sa s hladkým, prípadne torčovaným telom. Nálezy poznáme napríklad z Kampyrtepa²⁷¹ či Jalangtuš Tepe²⁷². Patrili by sem mnohé železné náramky a svojou formou aj náramok s vývalkami/ zúbkami z Jalangtuš Tepe²⁷³.

2. náramky s posuvným koncom so špirálami

Pochádzajú z viacerých lokalít, sú pomerne početnou skupinou z Aruktanského pohrebiska²⁷⁴, Tup – Chony²⁷⁵ a Tepai – Šach²⁷⁶.

3. náramky s otvorenými alebo mierne za seba zachádzajúcimi rozšírenými koncami

Predmety bývajú štylizovane zdobené vyhlbenými jamkami v líniach, šikmými zásekmi po obvode alebo rytými dlhšími líniami. Často sa objavujú páskové náramky.

a) náramky trúbkovité

Známe sú takmer zo všetkých spomínaných lokalít a patria k najviac zastúpeným príkladom medzi všetkými nálezmi.

b) náramky s hlavičkami hadov

Podobne ako predchádzajúca skupina sa javia byť veľmi populárnymi, vyskytujú sa hlavne vo forme s otvorenými koncami.

c) náramky s ornamentálne zdobenými koncami so šikmým krížikom

Šikmý krížik vytvorený dvoma ryhami na oboch koncoch- ide o zhodný motív vyskytujúci sa u viacerých náramkov, vyčleňujem ho do samostatnej skupiny. Poznáme ho hlavne z pohrebísk Aruktanského²⁷⁷ a Babašovského²⁷⁸.

²⁶⁸ Мандельштам, М. А.: Памятники кочевников кушанского времени в Северной Бактрии// Тр. ТАЭ VII. Ленинград, 1975. С. 119-120, Табл. XL, 7,8.

²⁶⁹ Ртвеладзе, Э. В.: Могильник кушанского времени у Ялангтуш-Тепе// СА 2. Москва, 1983. Рис. 4.

²⁷⁰ Лулева, В.: Ювелирное искусство Северной Бактрии. Ташкент 2005. С. 70-75.

²⁷¹ ibidem, С. 73-74, рис. 10/12,13.

²⁷² Ртвеладзе, Э. В.: Могильник кушанского времени у Ялангтуш-Тепе// СА 2. Москва, 1983. Рис. 9.

²⁷³ ibidem, рис. 4.

²⁷⁴ Мандельштам, М. А.: Памятники кочевников кушанского времени в Северной Бактрии// Тр. ТАЭ VII. Ленинград, 1975. С. 51, Табл. XVII, 2-4.

²⁷⁵ Литвинский, Б. А., Седов, А. В.: Культы и ритуалы кушанской Бактрии. Москва, 1984. С. 48-53, таб. III, 17, 31.

²⁷⁶ ibidem, Тепай – шах, Культура и связи кушанской Бактрии. Москва, 1983. С. 155, таб. XXVIII, 11.

²⁷⁷ Мандельштам, М. А.: Памятники кочевников кушанского времени в Северной Бактрии// Тр. ТАЭ VII. Ленинград, 1975. С. 51, Табл. XVII, 1,7.

d) *náramky s inými ornamentálnymi motívami*

e) *náramky so zužujúcimi sa koncami*

Patrí sem napríklad jednoduchý drôtený náramok z Kampyrtepa²⁷⁹.

f) *náramky s jednoduchými koncami v hrúbke tela*

Táto forma sa predpokladá u železných náramkov, s koncami ostrými, náhle priečne prerušenými alebo zaoblenými.

g) *náramky s inkrustáciou kameňmi alebo sklenou pastou*

Jediným príkladom je dvojica predmetov z Babašovského pohrebiska²⁸⁰.

U konštrukcie náramkov je nápadná ich podobnosť s niektorými typmi náušnic (trúbkovité, so špirálovými zámkami). Nálezy prevažne v ženských hroboch v počte dvoch alebo troch sa dá pokladať za dôkaz, že náramky boli najmä šperkom, ktorý nosili ženy²⁸¹.

Slonovinové a perleťové:

Do skupiny náramkov vyrobených zo slonoviny, ale viac často z mušľovej perlete patrí len malé množstvo nálezov z niekoľkých baktrijských (Surch – Kotal, Dalverzintepe, Džandavlátpepa) a gandhárskych lokalít (Taxila, Saidu Šarif). Na rozdiel od predchádzajúcich kovových, perleťové náramky sú vytvorené z dvoch alebo troch častí, ktoré sú vzájomne spojené zviazaním cez vyvŕtané otvory na oboch koncoch každého dielu²⁸². Počet častí závisí od veľkosti mušlí, z ktorých sa náramok vyrábal. Preto je aj tvar náramku závislý od tvaru mušle, je nepravidelne oválny či vajcovitý. Výrobný materiál- slonovina alebo perleť- odkazuje na južnú šperkársku tradíciu. Prierez náramku je približne obdĺžnikový, často však nepravidelný a smerom von vypuklý. Vonkajšia strana je dekorovaná jednoduchými geometrickými alebo florálnymi motívami, vytvorenými usporiadaním vydlabaných jamiek a sličiek rôznych veľkostí. Datovanie náramkov je u všetkých spomínaných lokalít problematické, ako pravdepodobné by sme mohli označiť širšie rozmedzie 2.- (pol. 3. stor. n. l.) - pol. 5. stor.

²⁷⁸ **Мандельштам, М. А.:** Памятники кочевников кушанского времени в Северной Бактрии// Тр. ТАЭ VII. Ленинград, 1975. С. 119-120, Табл. XL, 6.

²⁷⁹ **Лулева, В.:** Ювелирное искусство Северной Бактрии. Ташкент 2005. С. 72, рис.10/9.

²⁸⁰ **Мандельштам, М. А.:** Памятники кочевников кушанского времени в Северной Бактрии// Тр. ТАЭ VII. Ленинград, 1975. С. 119-120, Табл. XL, 7,8.

²⁸¹ *ibidem*, с. 119-120.

²⁸² **Fussman, G., Guillaume, O. :** Surkh Kotal en Bactriane// MDAFA 32, T. II. Paris, 1990. P. 122.

V prípade lokality Surch – Kotal sa u dekorácie náramkov rozlišuje 6 podskupín²⁸³, podobné výzdobné motívy sa vyskytujú na náramkoch z ostatných lokalít.

Surkh – Kotal²⁸⁴ (Tab.XXII/1)

Nálezy náramkov zo Surch – Kotalu sa dajú datovať do 2.- pol. 3. stor. n. l. Boli objavené v rôznych častiach lokality. Ich celkový počet je 16, jeden z nich je vyrobený zo slonoviny, ostatné sú perleťové. Opracovanie perleťe je u niektorých náramkov hrubé, až nedostatočné, zle odrezané časti nie sú vyhladené. Niekoľko ich je hladkých, bez dekorácie. V prípade dekorovaných náramkov sa rozlišuje 6 typov výzdoby. Prvý, jednoduchší vzor, je tvorený základným motívom okrúhlejšej jamky obklopenej z oboch strán slzičkou, obrátenou oblou časťou k jamke, ktorý sa opakuje po celej ploche náramku. Druhý vzor, florálny, je vytvorený opakovaním motívu rozetky z jednej centrálnej a šiestich obklopujúcich jamiek. U ďalšieho vzoru sa medzi jednotlivé rozetky pripája motív väčšej jamky. Čtvrtý a piaty florálny motív sú si navzájom podobné, vytvorené striedaním menších a väčších jamiek po ose náramku, kde sú menšie vždy doplnené štyrmi „korunkami“, smerujúcimi šikmo od jamky. Každá z korúnok je vytvorená sledom smerom von sa zmenšujúcich jamiek, dvoch alebo troch. Posledným je motív rozetky so siedmymi jamkami umiestnenými okolo centrálnej. V jamkách sa s veľkou pravdepodobnosťou nachádzala inkrustácia, u niektorých náramkov z lokality sa v nich dokonca dochovali zvyšky lapisu lazuli. V popise predmetov sa udáva podobný nález náramku na lokalite Šaichan Dheri²⁸⁵ (Pakistan).

Dalverzintepe²⁸⁶ (Tab.XXII/2)

Z výskumov v rokoch 1989-1993 pochádza asi 7 príkladov náramkov zodpovedajúceho typu, vyrobených z perleťe. Jeden z nich je neúplne opracovaný. Výzdobné vzory zodpovedajú typom známym zo Surch – Kotalu, v jednom prípade je celý náramok lemovaný po oboch obvodových stranách miniatúrnymi vyrytými bodkami. Zvláštnym príkladom je náramok s plastickou výzdobou pozdĺžnych pruhov.

Džandavláttepa²⁸⁷ (Tab.XXII/4,5)

Lokalita poskytla nález fragmentu náramku z perleťe zo sondy 20Q, kvalitne opracovaného s vyhladeným povrchom, ktorý by podľa výzdobného motívu patril k 4. alebo 5. skupine náramkov zo Surch– Kotalu. Dekorácia pozostáva z väčšej, rozdeľovacej jamky, okolo ktorej

²⁸³ Fussman, G., Guillaume, O. : Surkh Kotal en Bactriane// MDAFA 32, T. II. Paris, 1990. P. 122.

²⁸⁴ ibidem, p. 122., Pl. 5 et VIII.

²⁸⁵ Dani, A. H.: Shaikhan Dheri Excavation (1963 and 1964 seasons)// Ancient Pakistan, 1966. P. 131/ 1-9.

²⁸⁶ Далварзинтепа шахристони, 1989-1993. С. 52, 63.

²⁸⁷ Kat. č. 31

sa zachovali po dve šikmé „korunky“ z predchádzajúceho a nasledujúceho motívu. Každý zo šikmých útvarov je vytvorený sledom troch k okraju sa zmenšujúcich, vzájomne spojených jamiek. Fragment je smerom von mierne vypuklý. Ďalším príbuzným nálezom, ktorý pochádza zo stratigrafického rezu, je kostený alebo slonovinový fragment perforovaného konca náramku, jednoduchší a tenší ako zvyknú byť náramky zo skupiny, s výzdobou vo forme niekoľkých miniatúrnych jamiek.

Saidu Šarif I²⁸⁸ (Tab.XXII/3)

Z lokality pochádza 16 fragmentov nezdobených náramkov z perlete, s odhadovaným vnútorným priemerom 4,8- 6,5 cm. Prierez telom náramku je nepravidelný, rozlišuje sa 6 tvarov, ktoré sú samozrejme závislé od tvaru mušle. Náramky sa našli zoskupené na jednom mieste, spolu s jedným podobným predmetom zo sklenej pasty.

Taxila²⁸⁹

Z lokality pochádza nález náramku s motívom podobným prvému vzoru zo Surch – Kotalu, s centrálnou jamkou obklopenou dvoma slzičkami. V rovnakom štýle by mali byť dekorované aj dva malé disky vyrobené z perlete. Datácia nie je u nálezov uvedená.

S prihliadnutím k použitému materiálu by sa náramky dali zaradiť dokonca k honosnému šperku, zvlášť keď si predstavíme kontrast svietivej perlete s modrou inkrustáciou lapisom lazuli, prípadne inými kameňmi. Ako príhodná ikonografická paralela pôsobia dve zobrazenia šperku zo skulptúry Dalverzintepe²⁹⁰, s výzdobou vo forme jamiek tvoriacich florálne vzory.

Náramky z navlečených koráliek:

Forma náramku vytvorená navlečením perforovaných koráliek z rôzneho materiálu, mušlí alebo koralov bola určite v Strednej Ázii rozšírenou, tak ako v iných obdobiach. Nálezy *in situ* sú však zriedkavé. Charakter koráliek je identický ako u náhrdelníkov, preto je ich podrobnejšia analýza platná aj pre náramky. Tri uvádzané príklady náramkov pochádzajú z Jalangtuš Tepe²⁹¹ (Tab.XXIII/1). Jeden z nich je vytvorený navlečením 14 kúsok koralu, zvyšné dva sú navlečené z koráliek rôznej farby a materiálu. Ďalším je zväzok koráliek z Dalverzintepe²⁹² (Tab.XXIII/2), u ktorého je zaujímavým kostený krúžok. Náramkom

²⁸⁸ Callieri, P.: Saidu Sharif I (The buddhist sacred area, The monastery). Rome, 1989. P. 171, fig. 133, 134.

²⁸⁹ Marshall, J.: Taxila, vol. III. Cambridge, 1961. P. 673, pl. 201/ 41.

²⁹⁰ Лунева, В.: Ювелирное искусство Северной Бактрии. Ташкент 2005. Рис. 10/7, 8.

²⁹¹ Ртвеладзе, Э. В.: Могильник кушанского времени у Ялангтуш-Тепе// СА 2. Москва, 1983. Рис. 9/14, 10/12. .

²⁹² Пугаченкова, Г. А., Ртвеладзе, Э. В.: Дальверзинтепе- кушанский город на юге Узбекистана. Ташкент, 1978. С. 110-111, рис. 79.

mohla byť skupina koráliek z Džandavláttepa²⁹³ (Tab. XXIII/3), presnejšie zo sondy 20Y, tvorená jednou kostenou, jednou kamennou a 22 prevažne menšími tmavomodrými koráľkami zo sklenej pasty (s prípadne do skupiny patriacim kosteným krúžkom, nájdeným v rovnakej vrstve).

Nánožníky a náramenníky

Podobne ako náramenníky, aj nánožníky patria skôr ku šperku, ku ktorému máme viac ikonografických prameňov ako priamych nálezov. Dôkazom môžu byť zobrazenia na kostenom hrebeni či skulptúre z Dalverzintepe²⁹⁴. V prípade náramenníkov nepoznám jednoznačne interpretovaný nález, ich priemer môže byť podobný ako u predmetov označovaných ako náramky. Nánožníky, ako usudzujem podľa príkladov z Tillja Tepe²⁹⁵, kde boli nájdené v troch hroboch (vždy identické vo dvojici, trúbkovitý typ s nezomknutými, rozširujúcimi sa koncami), by mali mať vnútorný priemer približne 10 cm. Dva nálezy tohto typu, s priemerom 9,8- 12,0 cm a 9,5- 11,1 cm, pochádzajú z hrobu 263 na pohrebisku Tup- Chona²⁹⁶. Sú to nánožníky identického typu ako z Tillja Tepe, s nezomknutými trúbkovitými koncami, ale vyrobené z bronzu ako ich menej cenná varianta.

Prstene

Pri snahe o vytvorenie prehľadu o baktrijskom šperku predstavujú prstene problematickú skupinu. Nie sú častým nálezom na lokalitách a vzhľadom ku kvalite publikovaných ilustrácií, kde sú prstene zobrazené veľmi schematicky, nie je možné vyvodit' jednoznačné závery o rozšírení a obľube ich jednotlivých typov (ak sa vôbec dá v prípade bežného šperku tohto územia hovoriť o typológii prsteňov). Preto sa obmedzím na všeobecné informácie o nálezových okolnostiach, použitých materiáloch a krátku charakteristiku nálezov z niekoľkých lokalít.

Materiálmi, ktoré sa najčastejšie používajú k výrobe prsteňov, sú bronz, železo a mosadz. Technikou ich výroby je hlavne odlievanie do formy, prípadne tvarovanie z tenkých plieškov

²⁹³ **Kat. č. 47**

²⁹⁴ **Пугаченкова, Г. А., Ртвеладзе, Э. В.:** Дальверзинтепе- кушанский город на юге Узбекистана. Ташкент, 1978. С. 220, рис. 154.

²⁹⁵ **Sarianidi, V.:** Bactrian Gold. Leningrad, 1988. P. 235, 252, 256.

²⁹⁶ **Литвинский, Б. А., Седов, А. В.:** Культы и ритуалы кушанской Бактрии. Москва, 1984. С. 48, таб. III/ 5, 6.

kovu či drôtu. Stav ich zachovania zvykne byť zlý. Je tomu tak tradične u železných prsteňov, ktoré sa často nachádzajú v stave rozpadu, preto je určenie ich pôvodného tvaru takmer nemožné. Ale aj prstene z iných materiálov sú zvyčajne poškodené koróziou. Zvyknú sa nachádzať v ženských hroboch, pokiaľ je prsteň zachovaný v hrobe *in situ*, väčšinou sa potvrdzuje jeho umiestnenie na ukazováku alebo prostredníku ľavej ruky²⁹⁷.

Tvary zachovaných prsteňov sú rozmanité, vyskytujú sa prstene vytvarované z drôtu, s otvorenými trúbkovitými koncami (Туп- Чона²⁹⁸), odlievané jednoduchého tvaru, plechové s ornamentálnym zdobením, plechové so štítkom alebo butonom, rôzne formy prsteňov odlievaných s lôžkom. Tvar lôžka je najčastejšie kruhový alebo oválny, bolo vyplnené kameňom alebo sklenou pastou, výplň dnes zvyčajne chýba. Vyskytuje sa figurálna alebo ornamentálna rytá dekorácia u kovových štítkov. Datovanie nálezov z nasledujúcich lokalít je takmer zhodné, zvyčajne sú to prvé štyri storočia n. l.

Кампыртепа²⁹⁹ (Tab.XXIV/1)

Z lokality pochádza 7 prsteňov, takmer všetky sú datované rovnako do 1.- 2. stor. n. l. Prvý z príkladov je bronzový prsteň vyrobený odliatím do formy, pomerne úzky, rozširujúci sa do malého okrúhleho štítku. Ten je plochý a pri bočnom pohľade nevychádza z línie tela prsteňa. Má otvor pre vloženie kameňa. Vnútorňý priemer je 1,3 cm. Ďalší prsteň je podobný predchádzajúcemu, len štítok je väčší. Tretí prsteň je predstavený fragmentom štítku okrúhlejšieho tvaru, vyrobeného z bronzu, preto sa bližší tvar celého predmetu určiť nedá. Štvrtý prsteň je podobný dvom celým predchádzajúcim, ale značne masívny a k lôžku s tyrkysom sa plynule rozširuje celé jeho telo. Je vyrobený zo železa. Nasleduje prsteň datovaný do 3. stor. n. l., je vyrobený z bronzu, hladký štítok má oválny tvar a predstavuje rozšírenie tela. Je na ňom slabo vyrazený nezreteľný ornamentálny vzor. Ďalším je bronzový prsteň z 1.- 2. stor. n. l., ktorý má plochý štítok mierne vystupujúci z bočnej línie prsteňa. Posledný prsteň je takisto odliaty z bronzu a jeho väčší okrúhly štítok nevystupuje z bočnej línie prsteňa.

Prstene z Кампыртепа sú všetky podobného typu, majú ozdobný štítok, ktorý takmer nevystupuje z bočnej línie prsteňa má otvor na vloženie kameňa alebo sklenej pasty.

²⁹⁷ Мандельштам, М. А.: Памятники кочевников кушанского времени в Северной Бактрии// Тр. ТАЭ VII. Ленинград, 1975. С. 51 и 120.

²⁹⁸ Литвинский, Б. А., Седов, А. В.: Культы и ритуалы кушанской Бактрии. Москва, 1984. С. 48, таб. II/32

²⁹⁹ Лулева, В.: Ювелирное искусство Северной Бактрии. Ташкент 2005. С. 75-77, рис. 10/14, 18-21, 23,25, 11/6.

Jalangtuš Tepe³⁰⁰ (Tab.XXIV/2)

Z nálezov zobrazených v krátkom publikovanom článku o lokalite sa počet prsteňov javí okolo 20. Z *nausu II* ich máme 13. V jeho prvej miestnosti bol nájdený kostný prsteň, ktorému sa budem podrobnejšie venovať v nasledujúcej časti. Ďalšími sú tri bronzové prstene: jeden vykladaný tyrkysom, prichyteným v lôžku strieborným drôtom, jednoduchý kruhový s malým vloženým kameňom, posledný oválny v priereze s pretiahnutým štítkom, na ktorom by mal byť obraz lučištníka, ale prsteň je zobrazený bez detailu štítka. Patria sem ešte tri prstene, jeden z nich páskový s okrúhlym lôžkom pre kameň a dva jednoduchšie železné prstene. V druhej miestnosti sa našlo 6 prsteňov, jeden z nich kostný, tri bronzové a dva železné. Prevalu majú prstene s plochým, z bočnej strany výrazne odsadeným štítkom. Z konštrukcie *naus III* bol v prvej miestnosti nájdený jeden železný prsteň, so širokým oválnym lôžkom, z bočnej strany zreteľne vypuklým. Druhá miestnosť poskytla nálezy troch jemných prsteňov: dva s kosoštvorcovým lôžkom, jeden s okrúhlym. Z *nausu IX* máme jeden prsteň s hlbšie posadeným, oblúžnikovým lôžkom.

Džandavláttepa³⁰¹ (Tab.XXIV/3)

Z lokality pochádza niekoľko prsteňov. V oblasti brány sa našiel bronzový prsteň poškodený koróziou, ale so zachovaným vloženým, pôvodne polopriesvitným kameňom žltohnedej farby. Telo prsteňa je masívne, smerom ku kruhovému lôžku sa plynule zvyšuje a rozširuje. Z časti so stratigrafickým rezom pochádza väčší bronzový prsteň so štítkom, vytvoreným sploštením a rozšírením tela prsteňa na jednej strane. Vzhľadom ku skorodovaniu predmetu sa nedá určiť, aký motív bol prípadne na štítku vyrazený. Určitý obraz o dekorácii prsteňov poskytuje odtlačok lôžka s rezaným kameňom na pálenej tehle, ktorý má oválny tvar a po obvode je zdobený granuláciou. V centrálnom obraze je bylinožravec so zahnutými rohmi, podobný kozorožcovi.

Терпай – Шач³⁰² (Tab.XXIV/4)

Okrem nálezov samotných prsteňov poznáme z lokality odtlačky gem z keramických nádob. Všetky zobrazujú rohaté bylinožravce, kozorožce. Preto sa dá predpokladať obľuba tohto motívu na rezaných kameňoch z prsteňov. Zaujímavým nálezom je bronzový prsteň s veľkým

³⁰⁰ РТВеладзе, Э. В.: Могильник кушанского времени у Ялангтуш-Тепе// СА 2. Москва, 1983. С. 125-143.

³⁰¹ Prsteň z oblasti brány má **kat. č. 77**. Z citadely, sondy 20D, pochádza menší páskový prsteň z nekvalitného kovu, s pripevneným okrúhlym štítkom (**kat.č. 76**), ktorý je lemovaný drobnými kovovými guľčkami, pripomínajúcimi granuláciu. V štítku bolo vložené sklíčko z fialovej sklenej pasty. Môže ísť o novoveký nález, vzhľadom ku kvalite použitého materiálu a uloženiu predmetu vo vrchnej vrstve 001.

³⁰² Литвинский, Б. А., Седов, А. В.: Терпай – шах, Культура и связи кушанской Бактрии. Москва, 1983. таб. VII, 8-10, XXX, 11,12, 16-19.

oválnym lôžkom s rytou výzdobou³⁰³. Tú predstavuje schématické zobrazenie stojacej ľudskej postavy, pod ktorou je rytá horizontálna línia. Postava má jednu nohu vystretú, druhú zohnutú v kolene a položenú vyššie. V pravej ruke drží nejasný predmet polmesiakového tvaru. Hlava je obrátená na ľavú stranu. Z ďalších nálezov máme jeden strieborný prsteň, vytvorený z pásiku kovu, tri bronzové s lôžkami a päť menej kvalitných železných rôznych foriem.

Tup – Chona³⁰⁴ (Tab.XXIV/5)

Z ženských hrobov pochádza niekoľko predmetov označovaných ako kolieska a prstene. Kolieska sa našli štyri, z toho jedno z tenkého pliešku a dve z drôtu s nezomknutými, rozširujúcimi sa koncami, čím pripomenú typy populárne u náušnic a náramkov. Posledné má telo vytvarované z tenkého a úzkeho pliešku, ktorého nezomknuté konce sú rozkuté každé do dvoch špicatých „ušiek“. Z hrobu 284 pochádza bronzový prsteň s oválnym štítkom ostro odsadeným od tela prsteňa³⁰⁵. Na štítku je vyryté štylizované zobrazenie polonahej ženskej (?) postavy v bohato riasených nohaviciach s korunou vo vlasoch, držiacej v jednej ruke luk. Ďalej sa v popise nálezov z lokality uvádza 7 prsteňov, bronzových a horšie zachovaných železných. Prvým je bronzový prsteň z tenkého pliešku, ktorý sa v priestore malého okrúhleho očka zo sklenej pasty rozširuje. Druhý bronzový prsteň odliaty do formy má veľké oválne vyvýšené lôžko, ktoré bolo vyplnené žltou sklenenou pastou. Je mu podobný nasledujúci prsteň z bronzu, ktorého výplň lôžka je značne vypuklá. Posledný je vytvorený z tenkého pásika bronzu, na ktorý bol upevnený okrúhly vysoký buton vyplnený bielou sklenenou pastou. Ostatné tri prstene sú vyrobené zo železa a zdá sa, že mali oválne lôžka.

Babašovské pohrebisko³⁰⁶ (Tab.XXV/2)

V nálezoch sa objavilo 5 prsteňov, jeden bronzový, jeden mosadzný a tri železné. Bronzový prsteň s jednoduchým oválnym štítkom je značne poškodený. Mosadzný prsteň má oválny štítok s rytou výzdobou. Je tu zobrazená stojaca ľudska postava, obrátená vpravo, ktorá drží v ruke pravdepodobne kopiju alebo palicu³⁰⁷. Pod pravou rukou sú vyryté tri žliabky. Inšpiráciou pre podobné zobrazenia na prsteňoch by mali byť obrazy na minciach. Zvyšné tri železné prstene sú silne poškodené koróziou, preto sa ich presnejší tvar určiť nedá. Okrem prsteňov pochádzajú z pohrebiska tri kovové kolieska.

³⁰³ Литвинский, Б. А., Седов, А. В.: Тепаи – шах, Культура и связи кушанской Бактрии. Москва, 1983., таб. XXVI, 2.

³⁰⁴ iisdem, Культы и ритуалы кушанской Бактрии. Москва, 1984. С.54-55, таб. II.

³⁰⁵ ibidem, с. 25, рис. 11.

³⁰⁶ Мандельштам, М. А.: Памятники кочевников кушанского времени в Северной Бактрии// Тр. ТАЭ VII. Ленинград, 1975. С. 120, таб. XLI.

³⁰⁷ ibidem, с. 120, таб. XLI, 2.

Aruktanské pohrebisko³⁰⁸ (Tab.XXV/1)

Z lokality sú známe tri prstene, jeden vyrobený zo železa, dva sú mosadzné. Prvý mosadzný prsteň mal pôvodne oválny štítok, do ktorého sa dal vsadiť kameň. Druhý prsteň má štítok takisto oválny, ale väčší a plochý, s rytým zobrazením pravdepodobne ženskej stojacej postavy, obrátenej vľavo³⁰⁹. V pravej ruke by mala držať šíp, v ľavej nejasný predmet. Za postavou je zobrazený luk. Interpretácia je otázna, rovnako ako predchádzajúci popis v porovnaní s publikovaným zobrazením.

Motív ženy s lukom sa objavil okrem Aruktanského pohrebiska už u prsteňa z Tup- Chony³¹⁰ a lučištník je údajne zobrazený aj na prstene z Jalangtuš Tepe³¹¹. Našli sa tri kolieska z kovových plieškov, ktoré boli, podobne ako prstene, uložené v ženských hrobách.

Z predošlého prehľadu nálezov prsteňov z baktrijských lokalít nie je možné vyvodit' iné zásadnejšie poznatky okrem tých, ktoré sú spomenuté v úvode. Snáď je na mieste záver, že šperkárske umenie výroby prsteňov a ich obľuba sa vo väčšej miere vyvíjali u skupiny honosného šperku.

Kostené kolieska

Samostatne vyčlenená skupina kostených predmetov by svojimi rozmermi mohla patriť medzi prstene, prípadne kruhové závesky. Ich nálezy pochádzajú z lokalít Dalverzintepe, Jalangtuš Tepe, Džandavláttepa, Tepai – Šach, Surch Kotal a tiež z Taxily.

Predmet kruhového tvaru s otvorom zvyčajne v rozmedzí 1,3 – 3,0 cm je na povrchu dekorovaný zárezmi alebo jemnejšími ryhami. Telo kolieska je širšie ako zvykne byť u kovových prsteňov, s prierezom približne obdĺžnikového tvaru, ktorý je na vonkajšej strane mierne zaoblený. Z vnútornej strany kolieska sú obe hrany ostré. V prípade interpretácie predmetu ako prsteňa by však táto vnútorná časť mala vykazovať známky nosenia, ktoré by sa mali prejavovať zaoblením hrán.

³⁰⁸ **Мандельштам, М. А.:** Памятники кочевников кушанского времени в Северной Бактрии// Тр. ТАЭ VII. Ленинград, 1975. С. 51, таб. XVII-XVIII.

³⁰⁹ *ibidem*, с. 51, таб. XVII,9.

³¹⁰ **Литвинский, Б. А., Седов, А. В.:** Культы и ритуалы кушанской Бактрии. Москва, 1984. С. 25, рис. 11.

³¹¹ **Ртвеладзе, Э. В.:** Могильник кушанского времени у Ялангтуш-Тепе// СА 2. Москва, 1983. С. 125-143.

Dalverzintepe³¹² (Tab.XXV/3)

Z lokality pochádzajú dve kostené kolieska. Jednoduchšie, s výzdobou niekoľkých plastických, rytím vymedzených kruhov v smere obvodu predmetu, sa zdá byť súčasťou náramku, vytvoreného z navlečených korálok. Druhé koliesko, zobrazené samostatne, má na vrchnej strane tela, smerom k vonkajšiemu okraju sled rovných zárezov vo viacerých smeroch. Datujú sa podľa druhého pohrebného horizontu do 1.- 2. stor. n. l. Oba predmety majú priemer do 2 cm a telo zaoblené na vonkajšej strane. Vnútorne hrany sú ostré.

Jalangtuš Tepe³¹³ (Tab.XXVI/1)

Z pohrebiska pochádzajú dva nálezy kostených krúžkov, označovaných v texte jasne ako prstene. Oba sa našli v *nause* II. Prvý krúžok je v jednej časti mierne sploštený, čím vznikla rovná plôška s dvoma naznačenými hranami, pripomínajúca štítok prsteňa. V smere od oboch hrán povrch krúžku dekorujú dve dlhšie ryhy, smerujúce k domnelému stredu („ohnisku“) prsteňa. Zvyšná časť povrchu je husto dekorovaná po vonkajšom obvode krátkymi, takmer bodovými ryhami. Prierez telom má tvar nepravidelného štvoruholníka.

Druhý krúžok je podobný prvému, časť jeho obvodu je mierne sploštená a širšia, ale bez hrán. Je dekorovaná niekoľkými vystupujúcimi zárezmi po vonkajšom obvode. Zvyšná, užšia časť obvodu je zdobená krátkymi ryhami. Datované sú podľa pohrebiska do 2.- 1. pol. 3. stor. n. l.

Тепай – Шач³¹⁴ (Tab.XXVI/2)

Medzi nálezmi sa objavil jeden kostený krúžok, s priemerom trochu väčším ako u ostatných koliesok, pohybuje sa medzi 2,6- 2,8 cm. Telo je ploské, na priereze obdĺžnikové, po vonkajšej obvodovej hrane má jemné zúbky. Časť obvodu je upravená do podoby lôžka, ohraničeného dvoma hlbšími ryhami. Podľa lôžka je koliesko interpretované ako pomôcka pri natáhaní luku³¹⁵.

Дзандавлаттепа³¹⁶ (Tab.XXVI/3,4)

Počas výskumu boli na lokalite nájdené tri fragmenty kostených krúžkov a časť jedného kamenného. Všetky tri kostené krúžky pochádzajú z citadely. Prvý zo sondy 20Y, z ktorého je zachovaná takmer polovica, má priemer 1,6 cm a jeho prierez má tvar lichobežníka so šikmou stranou vo vnútornom obvode. Hrany sú pomerne ostré, povrch je nepoškodený, zjavne

³¹² Пугаченкова, Г. А., Ргвеладзе, Э. В.: Дальверзинтепе- кушанский город на юге Узбекистана. Ташкент, 1978. С. 110-111, рис. 79.

³¹³ Ргвеладзе, Э. В.: Могильник кушанского времени у Ялангтуш-Тепе// СА 2. Москва, 1983. С. 125-143, рис. 4 и 6.

³¹⁴ Литвинский, Б. А., Седов, А. В.: Тепай – шах, Культура и связи кушанской Бактрии. Москва, 1983. С. 56 и 151, таб. XXXIII, 26.

³¹⁵ ibidem, с. 56.

³¹⁶ Кат. ч. 28, 29, 30, 73

leštený, vonkajší okraj krúžku a jeho vrchná strana sú zdobené pravidelnými zásekmi po obvode.

Fragment ďalšieho kosteného krúžku zo sondy 20Y má priemer 1,3 cm, zachovaná je viac ako polovica obvodu. Prierez krúžku má tvar obdĺžnika s rovnou stranou vo vnútornom obvode a vonkajšou viac zaoblenou, vnútorné hrany sú pomerne ostré, povrch je nepoškodený, leštený, vrchná strana krúžku je po obvode takisto zdobená jemnými rytými líniami.

Posledným kosteným fragmentom je časť krúžku zo sondy 20C, s priemerom 1,4 cm. Zachované sú takmer tri štvrtiny obvodu, prierez krúžku má tvar lichobežníka s rovnou stranou v jeho vnútornom obvode, hrany sú pomerne ostré, povrch je nepoškodený, leštený, vrchná strana krúžku je zdobená po obvode pravidelnými ryhami.

Fragment kamenného krúžku svetlošedej farby pochádza zo sondy 10C a mal by priemer 1,7-1,8 cm. Zachovaná je takmer polovica, prierez krúžku má približne štvorcový tvar, hrany sú vyhladené až zaoblené, povrch je nepoškodený, leštený, zdobený po obvode vrchnej strany ryhami, ktoré vytvárajú „V“, s vrcholom pri vonkajšej hrane a ramenami smerujúcimi k hrane vnútornej.

Surch - Kotal³¹⁷ (Tab.XXVI/5)

Z lokality pochádza jeden celý krúžok a časť druhého. Oba sú na rozdiel od predchádzajúcich vyrobené z mušľovej perlete. Fragment patril ku krúžku s priemerom 1,7 cm, oválneho prierezu s nezdobeným povrchom. Druhý, v celku zachovaný predmet má priemer 1,3 cm. V priereze je obdĺžnikový, povrch je po celom obvode zdobený hlbšími ryhami, smerujúcimi od vonkajšieho k vnútornému okraju.

Podobné nálezy krúžkov pochádzajú z Taxily³¹⁸.

³¹⁷ Callieri, P.: Saidu Sharif I, (The buddhist sacred area, The monastery). Rome, 1989. P. 5 et VIII.

³¹⁸ Marshall, J.: Taxila, vol. III. Cambridge, 1961. P. 649, pl. 209/ 64,65.

HONOSNÝ ŠPERK KUŠÁNSKEHO OBDOBIA

Skupina bohatého šperku, ktorého nálezy sú datované do 1.- 4. stor. n. l., je síce početná, ale jej základom a jasným východiskovým bodom pri klasifikácii sú hlavne dva nálezové celky, ktoré pochádzajú z lokalít na území starovekej Baktrie: zlatý poklad z Dalverzintepe a honosná výbava hrobov z Tillja Tepe. Okrem uvedených dvoch lokalít sa k šperku vyšších vrstiev dá zaradiť niekoľko predmetov z iných nálezísk, dôležité paralely k baktrijskému šperku poskytuje Taxila³¹⁹ (Gandhára). Predpokladom pre zaradenie predmetov do honosnej skupiny je použitie cenného materiálu a kvalita prevedenej práce. Preto je väčšina začlenených šperkov vyrobená zo zlata či striebra, často s použitím drahých kameňov. Výrazný farebný efekt dosahujú baktrijskí šperkári hojným používaním tyrkysu, granátu a lapisu lazuli. V prípade niekoľkých skupín šperkov vyrobených sčasti zo zlata som sa rozhodla pre ich zaradenie k bežnému šperku (amforovité náušnice, štítkové spony), v závislosti od pomerne provinciálneho či hrubšieho prevedenia a charakteru ich nálezovej situácie. Dá sa však povedať, že uvedené predmety stoja na rozhraní oboch skupín.

Okrem priamych materiálnych prameňov, predstavu o podobe honosného šperku dávajú ikonografické pramene- nástenné maľby (Chalčajan³²⁰, chorézmijská Toprakkala³²¹) a skulptúra (Airtam³²², Dalverzintepe³²³).

Postup pri písaní kapitoly sa mierne líši od predtým zavedeného u šperku bežného obyvateľstva. Samostatná časť je venovaná lokalitám s početnými nálezmi, Dalverzintepe a Tillja Tepe. Rozdelenie šperku na tri skupiny podľa rozmiestnenia na tele (šperk hlavy, šperk nosený na rukách a nohách a šperk náhrudný a odevný) je podľa možnosti u oboch nálezísk dodržané. Je dôležité pripomenúť, že kapitola venovaná honosnému šperku poskytuje len stručný prehľad nálezov, vhodnú k utvoreniu si základnej predstavy o charaktere baktrijského šperkárskoho umenia a jeho obľúbených motívoch a výrazových prostriedkoch. Hlbšia štylistická analýza a hľadanie možných inšpiračných zdrojov či paralel je až otázkou podrobnejšieho skúmania.

³¹⁹ okrem informácií vo výkopovej správe (Marshall, J.: Taxila III. Cambridge, 1951.) sú nálezy šperku sčasti spracované v: Σαριφ, Μ.: Τα ελληνιστικά στοιχεία στα κοσμήματα της Γανδαράς. Θεσσαλονίκη, 1978.

³²⁰ Пугаченкова, Г. А.: Халчаян - К проблеме художественной культуры северной Бактрии. Ташкент, 1966. С. 144-153.

³²¹ Толстов, С. П.: Хорезмская археолого-этнографическая экспедиция Академии Наук СССР (1945-1948)// ТХАЭЭ 1. Москва, 1952. Рис. 28, 30.

³²² Фахретдинова, Д. А.: Ювелирное искусство Узбекистана. Ташкент, 1988. С. 25., Лунева, В.: Ювелирное искусство Северной Бактрии. Ташкент, 2005. Рис. 1-2.

³²³ Пугаченкова, Г. А., Ртвеладзе, Э. В.: Дальверзинтепе- кушанский город на юге Узбекистана. Ташкент, 1978.

Dalverzintepe³²⁴

Lokalita sa nachádza v oblasti Surchandarje. Prvé sídlo bolo postavené na prírodnej plošine v 3.- 2. stor. pred n. l. Predpokladá sa, že múry grécko- baktrijskej pevnosti obklopili už existujúcu zástavbu nepravidelného tvaru, s priemerom približne 170 – 300 m. Deštrukcia tejto fázy sa spája s inváziou Šakov (140 – 130 pred n. l.). K obnoveniu osídlenia došlo v ranokušánskom období. Postavené hradby vymedzovali plochu veľkú 32,5 ha v tvare štvoruholníka, s plánom ďalšieho rozšírenia. Nové fortifikácie boli postavené na zvyškoch starších, grécko- baktrijských základoch. Staršie mesto tak slúžilo ako citadela nového. Sídlo prosperovalo hlavne v 2.- 1. pol. 3. stor. n. l. Malo pravidelnú zástavbu s chrámami, s bohatšími a chudobnejšími štvrtami. V centre stála budhistická svätyňa, pri severnej stene hradieb svätyňa lokálnej bohyně. V juhozápadnej časti mesta sa nachádzala hrnčiarska štvrť. Sídlo bolo pravdepodobne zničené v 2. pol. 3. stor. n. l. sasánovskými oddielmi. V období raného stredoveku, 6.- 7. stor. n. l., citadela krátky čas slúžila ako neopevnené sídlo a zvyšná časť zničeného mesta ako pohrebisko.

V rokoch 1968 – 1972 prebiehal výskum v bohatej štvrti mesta, objekte označovanom ДТ-5³²⁵. Ten pozostával z komplexu 22 miestností, zoskupených do viacerých menších blokov. V miestnosti 13 sa našla väčšia nepoškodená keramická nádoba vajcovitého tvaru s plochým dnom, v ktorej bolo ukrytých 150 predmetov, vyrobených zo zlata (Tab. XXVII/1).

Prvú skupinu predmetov tvorili zlaté pravidelné hranoly. Dajú sa u nich rozlíšiť dve skupiny:

1. Hranoly s rozmermi približne 8,5 x 2 x 2,4 cm a váhou 765 – 877 g, nájdené v počte 16 kusov. U skupiny sa vyskytuje vyrazený nápis v charoští, ktorý v preklade znamená „Dané bohom Mithrom“. Podľa formy sa písmo datuje do 1. stor. n. l., tak ako aj samotné predmety.
2. Hranoly s rozmermi 6,8 x 1,7 x 1,6 cm a váhou 358 – 438 g v počte 5 kusov. Aj u menších hranolov sa vyskytujú vyrazené znaky, uvádzajúce hmotnosť a hodnotu. Podobne ako predchádzajúce predmety, datujú sa zlaté tehličky do 1. stor. n. l.

Okrem pravouhlých sa v nádobe nachádzalo 39 zlatých diskov, niektoré z nich sú poškodené. Ich priemer je rôzny, pohybuje sa medzi 3,6 – 9 cm, od čoho je závislá váha predmetov v rozmedzí 188 – 538 g. Zvyšné nálezy zlatých polotovarov majú menej určiteľné tvary, sú to stočené kúsky drôtu, trubičky či tyčinky.

³²⁴ stručný popis lokality v: Культура и искусство древнего Узбекистана - каталог выставки/книга 1. Москва, 1991. С. 123.

³²⁵ Пугаченкова, Г. А., Ртвеладзе, Э. В.: Дальверзинтепе- кушанский город на юге Узбекистана. Ташкент, 1978. С. 33-47.

Okrem uvedeného množstva predmetov sa v nádobe našlo niekoľko šperkov značnej umeleckej hodnoty. U niektorých z nich došlo k deformácii tela.

Do skupiny *šperku hlavy* sa dajú zaradiť tri nálezy zlatých náušnic³²⁶ (Tab.XXVII/2). Dve majú podobnú konštrukciu- ich telo je vytvorené zo zlatého drôtu kruhového prierezu, ktorý je ohnutý v jednom prípade do tvaru trojuholníka, u druhej náušnice do tvaru oválu. Časť oboch náušnic je ozdobená obmotaním tenším zlatým drôtikom. Trojuholníková náušnica má telo po celom obvode rovnako hrubé a dĺžka jednej strany je približne 1,1 cm. Priemer tela dosahuje minimálne 0,1 cm, v obmotanej časti potom 0,5 cm.

Kruhová náušnica má na jednej strane telo až lunicovito rozšírené, priemer celého predmetu je 1,3 cm, drôt na priereze má 0,1 – 0,8 cm.

Tretia z náušnic sa svojou konštrukciou odlišuje nielen od dvoch predchádzajúcich, ale ani z nálezov na iných blízkyh lokalitách k nej nepoznáme paralely. Základ tela tvorí dutý kratší valec, ku ktorému je na jednej strane pripevnený háčik, slúžiaci k zaisteniu náušnice k uchu. Telo valca je na povrchu zdobené jemnou sieťkou z tenkých nitiek kovu, ktoré vytvárajú pravidelné vzory zo štvorlístkových kvetov. V centre každého z nich je granuláciou vytvorená miniatúrna šesťlístková rozetka. Predpokladá sa, že k náušnici patril závesok³²⁷, ktorý mohol byť prichytený na opačnú stranu valca ako háčik. Dnes je však stratený.

Viac umelecky zaujímavou je *skupina šperku noseného na krku a hrudi*. Je predstavená tromi exemplármi³²⁸ (Tab.XXVIII/1).

Prvým je zdeformovaný nákrčník z hladkého zlatého drôtu kruhového prierezu, s rozširujúcimi sa, trúbkovitými koncami. Bol nájdený v zdeformovanej podobe, dĺžka tela je 44 cm, ale nedá sa určiť, či mal nákrčník konce zomknuté k sebe, alebo mierne od seba vzdialené. Prierez telom je 0,4 – 0,6 cm.

Ďalším šperkom noseným tesnejšie okolo krku je zlatý pektorál s centrálnym pravouhlým lôžkom s vloženou gemou (intagliou). Jeho telo je tvorené dvojicou neohybných polkruhov, každý z nich je vytvorený vzájomným spojením troch trubičiek po celej dĺžke tela. Na jednej strane spoja dvoch polkruhov sú háčiky, na strane druhej sú spojené zlatým lôžkom, po obvode ozdobeným šiestimi zlatými guľičkami. Intaglia z granátu oválneho tvaru vložená do

³²⁶ Лулева, В.: Ювелирное искусство Северной Бактрии. Ташкент, 2005. С. 66-67. Нáušnice z lokality sú predstaviteľmi 3 podtypov náušnic v klasifikácii V. Lunevy. Oválna náušnica obmotaná drôtikom patrí k podtypu 1, trojuholníková s podobne obmotaným telom k podtypu 2, posledná cylindrického tvaru tvorí samostatný podtyp 3.

³²⁷ Пугаченкова, Г.: Художественные сокровища Дальверзинтепе. Ленинград, 1978. Илл. 76.

³²⁸ popis predmetov napríklad v Пугаченкова, Г. А., Ртвеладзе, Э. В.: Дальверзинтепе- кушанский город на юге Узбекистана. Ташкент, 1978. С. 41.

lôžka zobrazuje pomerne schématickú mužskú hlavu z profilu, interpretovanú ako zobrazenie Herakla³²⁹. Detaily sú vytvorené pomocou sledu žliabkov. Vzhľadom k tomu, že obraz intaglie je v šperku umiestnený nesprávne (hlava je v horizontálnej polohe), dá sa uvažovať o znovupoužití kameňa pochádzajúceho z iného predmetu, napríklad prsteňa³³⁰. Priemer pektorálu je 11,7 – 14,5 cm, jeho váha 215,6 g.

Posledný náhrudný šperk sa nedochoval v kompletnej podobe. Náhrdelník je vytvorený z piatich retiazok, z nich každá je spletená z 8 zlatých drôtov. Spolu sa spájajú na oboch koncoch, do dvoch masívnych cylindrických objímok. Objímky sú na opačnej strane od vchádzajúcich retiazok uzavreté, s malým očkom na prichytenie háčiku. Sú vytvorené zo zlatého pliešku, ten je po celom povrchu pokrytý menšími kruhovými lôžkami, do ktorých boli striedavo vkladané zelenomodré tyrkysy a tmavočervené granáty (almandíny). Náhrdelník sa nosil pravdepodobne objímkami vpredu, kde sa pripájali na centrálny, dnes žiaľ stratený amulet. Presné ikonografické zobrazenia šperku pochádzajú z gandhárskej plastiky³³¹. Dĺžka náhrdelníku je 61,5 cm, váha 282,1 g.

Rovnako ako náušnice, sú všetky tri náhrudné šperky datované do 2. pol. 1.stor. n. l. Predpokladá, že patrili k mužským ozdobám – nákrčník s pektorálom ako šperk honosný, ale jednoduchý a s čistými líniami, mohol byť znakom vyššieho sociálneho postavenia. Náhrdelník, usudzujúc podľa ikonografických prameňov, bol takisto mužskou ozdobou.

Po náhrudnom šperku je zaradený nález *odevnej dekorácie* - zlatej pracky³³². Od ostatných predmetov sa odlišuje prevedením v zvernom štýle a pomerne vysokým reliéfom. Pracka má kruhový tvar, na jednej strane s uškom k prevlečeniu alebo prišitiu. Centrálny obraz tvorí zviera s veľkými ušami, skrútené do kruhu, rešpektujúc tvar celého predmetu. Okolo neho sa nachádzajú otvory pre inkrustáciu, predpokladá sa použitie tyrkysu. Priemer pracky je 4,5 cm a váha 75,2 g. Je datovaná do 1. stor. pred n. l.- 1.stor. n. l.

Ako posledný uvádzam popis nálezov kategórie *šperku noseného na rukách a nohách*, datovanú tak ako takmer všetky ostatné predmety, do 1. stor. n. l. (Tab.XXVIII/2) Z pokladu pochádza niekoľko náramkov, dajú sa zaradiť k trom základným typom³³³.

³²⁹ Пугаченкова, Г. А., Ртвеладзе, Э. В.: Дальверзинтепе- кушанский город на юге Узбекистана. Ташкент, 1978. С. 41.

³³⁰ iisdem, в Северная Бактрия – Тохаристан. Ташкент, 1990. С. 119.

³³¹ Пугаченкова, Г.: Художественные сокровища Дальверзинтепе. Ленинград, 1978. С. 97. Илл. 75.

³³² popis predmetu v: Культура и искусство древнего Узбекистана - каталог выставки/книга 1. Москва, 1991. С. 131.

³³³ Пугаченкова, Г. А., Ртвеладзе, Э. В.: Дальверзинтепе- кушанский город на юге Узбекистана. Ташкент, 1978. С. 41.

Prvý náramok má tvar pravidelného stočeného plátu, ktorý by v rozťahnutom stave mal obdĺžnikový tvar. Má priemer 7,5 cm, jeho výška má až 4 cm. S váhou 872 g však podľa môjho názoru nepredstavoval nositeľný šperk (v tomto prípade môže ísť o ďalší polotovár).

Na lokalite bolo nájdených 5 náramkov (2 celé a tri fragmenty), patriacich k drôteným s posuvnými špirálami³³⁴. Hladké telo predmetu je vyrobené zo zlatého ohnutého drôtu, ktorého konce sú k sebe vzájomne pripevnené navíťm do tvaru špirálky. Priemer náramkov je 5,5 až 8,3 cm a ich váha sa pohybuje v rozmedzí 148 – 438 g. Prierez drôtom sa blíži hodnote 0,7 cm.

Tri zvyšné náramky patria k trúbkovitým³³⁵, hladké telo kruhového prierezu sa na oboch koncoch rozširuje. Priemer predmetu je 7,5 – 10 cm. Pri hornom hraničnom priemere by sme mohli začať uvažovať o nánožníku. Váha náramkov je rôzna, medzi 375,5 – 455,5 g, prierez telom dosahuje 0,7 cm, na koncoch až 1 cm.

V rámci nálezov z lokality sa dá hovoriť o príbuznosti dvoch náušnic zdobených drôtenými špirálami a podobným spôsobom dekorovanou skupinou náramkov. Nákrčník s trúbkovitými koncami je zaraditeľný k trom náramkov podobného typu.

Tillja Tepe³³⁶

Nekropola Tillja Tepe sa nachádza v severnom Afganistane. V roku 1978 tu sovietsko-afghánska expedícia, ktorú viedol V. Sarianidi, objavila šesť hrobov (1 mužský a 5 ženských) s mimoriadne bohatou hrobovou výbavou, ktorá pozostávala z približne 22 tisíc zlatých predmetov. V nasledujúcom, pomerne dlhom období nebolo možné viesť na lokalite ďalšie výskumy, aj keď sa dala predpokladať existencia ďalších hrobov.

Nekropola sa nachádza na mieste bývalého chrámu ohňa, v blízkosti lokality Emši-Tepe.

U všetkých šiestich hrobov zhodne ide o inhumáciu. Telo mŕtveho je uložené v drevenej truhle, v jednom prípade je ako truhla využitý vydlabaný kmeň stromu. Pôvodne boli mŕtvi položení na chrbte s vystretými končatinami a zabalení vo viacerých vrstvách látky, pošitej drobnými zlatmi plieškami³³⁷ (Tab. XXIX/1). Hrobová výbava pozostávala z bohatého šperku, v prípade muža aj honosne zdobených zbraní- insígnií vyššieho postavenia. Okrem veľkého

³³⁴ u V. Lunevy (Лунева, В.: Ювелирное искусство Северной Бактрии. Ташкент, 2005. С. 71-72.) podtyp 2.

³³⁵ ibidem, С. 74., podtyp 5.

³³⁶ popis lokality a nálezov podľa: Sarianidi, V.: Bactrian Gold. Leningrad, 1985.

³³⁷ Yatsenko, S. A.: The costume of the Yuech-Chihhs: Kushans and its analogies// SRAA 7. Kamakura, 2001. P. 73-120.

množstva šperkov patrili do pohrebného inventáru mince a toaletné potreby - zrkadlá, nádoby zo skla a kovov. Podľa Tibériovej mince³³⁸ sa hroby datujú asi do 2. pol. 1. st. n. l.

Nájdene šperky sa dajú rozdeliť do skupín podľa miesta nosenia na tele, ale pár črt je pre ne spoločných. Hlavným výrobným materiálom je zlato, hojne inkrustované tyrkysom, často sa objavuje granát, menej ale predsa lapis lazuli. Výzdobné elementy sú prevedené vo vysokom reliéfe, väčšie hladké plochy sa takmer nevyskytujú. Na šperkoch sa často objavujú antropomorfné (hlavne s doložitelným mytologickým kontextom) a zoomorfné motívy, niekedy oba u jedného predmetu. Zobrazenia inšpirované zverným štýlom už stratili mnoho z pôvodne dynamického prejavu. V hrobách sa našlo nezvyčajne veľa nášivných doštičiek rôznych tvarov, typické dedičstvo nomádskeho odevu. Podľa množstva použitých námetov a ich pretvárania podľa vlastného vkusu, prípadne priamo importov z rôznych bližších a vzdialených území, je obtiažne predmety rozdeliť do prehľadných skupín. Ak by sme chceli postupovať podľa proveniencie predmetov, mohlo by mať rozdelenie približne uvedenú podobu:

1. importy zo Stredomoria, prípadne práce gréckych majstrov z ázijského územia
2. imitácie stredomorských šperkov (niekedy čiastočné prispôsobenie si ich motívov), kategória sa určuje podľa určitých „provinciálnych“ znakov a zvláštností prítomných u pôvodne antického námetu
3. predmety pod silným vplyvom zverného štýlu, sú príbuzné s nomádskeým severnejším (prípadne i východnejším) šperkom
4. importy alebo iné inšpirácie – indické, čínske, iránske

Pre účel práce bude však prehľadnejšie rozdelenie šperku podľa miesta jeho nosenia na tele, následný popis bude stručne charakterizovať vybrané nálezy.

Šperk hlavy

náušnice

Medzi nálezmi netvorí náušnice veľmi početnú skupinu. Dôvodom môže byť ich „skrytosť“ pri nosení pokrývky hlavy, ktorá sa u žien pochovaných v hrobách predpokladá. U prítomných náušnic prekvapí ich jednoduchosť a nenápadnosť oproti ostatným šperkom. V ženských hrobách sa našli dva páry a jedna samostatná náušnica.

Jednoduchý zlatý krúžok s kruhovým, v spodnej časti lodičkovitým záveskom, pochádza z hrobu 1 (Tab.XXX/1). Závesok je vytvorený zo zlatého drôtu, viditeľného len v hornej časti, na ktorý sa na oboch stranách pripájajú rozšírené cylindrické útvary, zdobené pásmi

³³⁸ V. Sarianidi udáva, že ide o mincu vydanú v Lugdune (Gallia), medzi rokmi 16-21 n. l. (Sarianidi, V.: Bactrian Gold. Leningrad, 1985.

granulácie a geometrických vzorov vytvorených z tenkého drôtu. Naspodu sú spojené vlastnou lodičkovitou časťou z hladkého plechu. Dĺžka prívesku je 2,9 m.

Z hrobu 5 pochádza dvojica náušnic vytvorená z masívneho zlatého drôtu s otvorenými koncami (Tab.XXX/3). K jednému z koncov sa pripájajú ozdobné elementy- dve vyššie lôžka, jedno v tvare srdca, vyplnené tyrkysom, druhé menšie a štvorcové, pôvodne takisto inkrustované tyrkysom. Priemer náušnic je 7,2 cm.

V najbohatšom ženskom hrobe 6 bola nájdená dvojica náušnic v tvare krúžku s otvorenými koncami (Tab.XXX/4). Jeden z nich sa rozširuje a je ozdobený kolieskom s rebrovaním po celom tele. Druhý koniec je plynulo rozšírený do podoby malého Erota. Prvdepodobne bola náušnica inkrustovaná na mieste jeho rúk a naznačených krídel. Eros má vyššie na čele otvor v tvare polmesiaca. Celá náušnica má veľkosť 7 cm.

Ako poslednú uvádzam dvojicu pravdepodobných náušnic (záveskov?) z hrobu 3 (Tab.XXX/2), ktoré sú odliate do podoby krúžkov so zomknutými, trúbkovito sa rozširujúcimi koncami. Pri porovnaní s náušnicami z bežného šperku³³⁹, u ktorého sa tiež vyskytujú trúbkovité náušnice, pôsobia mohutne.

diadémy (koruny)

Ozdobné diadémy sú doložené v dvoch ženských hroboch (3 a 6). Oba sú vytvorené z tenkých plátkov zlata, preto sa dá predpokladať, že boli prišité k látkovej pokrývke hlavy. Zvyšné ženské úbory mohli mať takisto ozdobenú pokrývku hlavy našitím jednotlivých zlatých plieškov.

Z hrobu 3 pochádza 5 kusov jednoduchých pravouhlých zlatých pásov (jeden väčší s rozmermi 33 x 8,2 cm a 4 menšie štvorcového tvaru, Tab.XXXI/1), ktoré sú vyrezané do tvaru pravidelnej mriežky. Všetky časti majú v rohoch malé perforácie, slúžiace k prišitiu pásov k pevnejšiemu podkladu.

Druhá koruna (hrob 6, Tab.XXXI/3) je vytvorená z užšieho zlatého pásu dlhého 45 cm, na ktorý je upevnených 5 takmer rovnakých palmiet (13 x 7,5-8 cm) zo zlatého plechu. Palmetový vzor a základný pruh sú pokryté menšími rozetkami so šiestimi lístkami, v strede každej z nich je kruhové lôžko lemované granuláciou a pôvodne vyložené tyrkysom. K rozetám sa pripájajú ďalšie drôty so záveskami vo forme hladkých krúžkov. Korunu je možné poskladať, je teda ľahko prenosná.

³³⁹ Dvojica náušnic z pohrebiska Тур – Chona v: Литвинский, Б. А., Седов, А. В.: Культы и ритуалы кушанской Бактрии. Москва, 1984. Табл. II/26,27.

Do skupiny sa môžu zaradiť dva predmety z mužského hrobu- figúrka kozorožca a miniatúrny štylizovaný stromček zo zlatých drôtov a plieškov (Tab.**XXXI**/2). Predpokladá sa ich rituálny účel a nie každodenné nosenie. Kozorožec je vysoký 5 cm, verné zobrazenie s pozornosťou venovanou detailom pokladá V. Sarianidi za prácu gréckych majstrov z Baktrie³⁴⁰.

ihlice

Z lokality pochádza 6 párov ihlíc a jedna samostatná. Dva páry (hrob 3 a 6) sú vyrobené zo striebra, s hlavicou v tvare granátového jablka (Tab.**XXXII**/5). Ich dĺžka je v rozmedzí 5 – 6 cm. Oproti zvyšným sú pomerne nenápadné, podobné ihliciam vyskytujúcim sa u bežného šperku³⁴¹. V oboch hroboch sú doplnené väčšími ihlicami iného typu. Je možné, že pomáhali držať na vlasoch zložitejšiu pokrývku hlavy (keďže práve v hroboch 3 a 6 sa našli zlaté diadémy), na ktorej zaistenie sama nestačila viac zdobná dvojica ihlíc.

Zostávajúce 4 páry ihlíc (Tab.**XXXII**/1-4) s jedinou z hrobu 1 a pozostávajú z troch základných častí. Samotné funkčné telo (hrot) je vytvorené z bronzu, na ktorý sa pripája hlavica vo forme disku alebo rozetky zo zlatého plechu (hrob 1 - tvar štvorlístku, hrob 2 - disk s vloženým tyrkysovým očkom, hrob 3 - zložitejšia rozетка s vybíjaným dekorom, hrob 5 - päťlístková rozетка). K hlavici sa pripájajú drôtkami ďalšie ploché vyrezané závesky- často lunicovité s pripevnenými menšími diskami. Ihlice z hrobu 3 nemali žiadne prídavné závesky. Celá skupina pôsobí neprakticky, vzhľadom k použitému tenkému plechu. Množstvo záveskov muselo vydávať pri pohybe efektný zvuk.

spánkové závesky

Skupina šperkov, ktoré slúžia k ozdobe miest po stranách tváre, sa pripevňuje k pokrývke hlavy. Spánkové závesky sa našli v troch ženských hroboch (2, 3 a 6) a oproti náušniciam sú výrazne väčšie a zdobnejšie.

Z hrobu 2 pochádzajú párové závesky s rozmermi 12,5 x 6,5 cm (Tab.**XXXIII**/1). Centrálnou postavou zobrazenej scény je muž v dlhom prepásanom šate, „pán zvierat“, ktorý drží rukami po oboch stranách esovito skrútené draky. „Pán zvierat“ má dlhšie vlasy a pokrývkou hlavy, nad ktorou je umiestnený krúžok na pripevnenie šperku. Na čele má kruhový znak, oči sú šikmé a aj podľa oblečenia sa dá zhodnotiť, že muž vykazuje východné rysy. Rohaté a okrídlené draky majú hlavy sklonené k jeho pleciam. Zobrazenie vo vyššom reliéfe je inkrustované množstvom tyrkysov a niekoľkými granátmi. Šperk je v dolnej časti doplnený

³⁴⁰ **Sarianidi, V.:** Bactrian Gold. Leningrad, 1985. C. 37.

³⁴¹ **kostené ihlice s hlavicou s granátovým jablkom pochádzajú z Кампуртера (Лулева, В.: Ювелирное искусство Северной Бактрии. Ташкент, 2005. С. 63 - 64, рис. 5: 5,16.) a chorezmijskej Toprakkala (Топраккала. Дворец.// Тр. ХАЭЭ 14. Москва, 1984. С. 229, рис. 90,1.)**

jednoduchými retiazkami, ktoré sa striedavo spájajú a nesú rôzne závesky- krúžky zo zlatého plechu, okrúhle granáty v lôžku a zložitejšie amulety zdobené tyrkysmi a granuláciou. Práca je pomerne kvalitná.

Závesky zdobiace spánky so zobrazením spojených protóm koňa (Tab.**XXXIII**/2) vo vysokom reliéfe pochádzajú z hrobu 3. Ich rozmery sú 8,6 x 4,6 cm. Tak ako u predchádzajúceho šperku, sú závesky inkrustované tyrkysmi a doplnené retiazkami s plieškami rôznych tvarov.

Pár spánkových záveskov z hrobu 6 má približne pravouhlý tvar doplnený niekoľkými visiacimi ozdobnými kolieskami (Tab.**XXXIII**/3). Centrálny námet bohato inkrustovaný tyrkysom zobrazuje ženskú postavu s diadémom vo vlasoch. Je takmer nahá, okolo bokov má obmotaný kus látky so záhybmi. Telo je ozdobené šperkami- náramkami, náramenníkmi, ozdobnými remienkami, ktoré sú medzi prsiami spojené kovovým krúžkom. Po jej stranách stoja dve fantastické zvieratá, v dolnej časti ryby, v hornej granátovník s dravými vtákmi. Interpretuje sa ako Anahita³⁴², zobrazenie nahej postavy však odkazuje na stredomorské vplyvy.

Šperk náhrudný a nosený na odeve

nákrčníky

Zo skupiny šperkov sa ako nákrčníky dajú označiť dva.

Prvý, nájdený v mužskom hrobe (Tab.**XXXIV**/1), má telo vytvorené spletením dvoch hrubších drôtov kruhového prierezu, ktoré sú v prednej časti pohyblivo pripojené na oválne lôžko ozdobené po obvode granuláciou, s vloženou dvojvrstvovou kameou bielo-hnedej farby. Kvalitná práca, označovaná ako grécka, zobrazuje profil muža s pokrývkou hlavy. V. Sarianidi ho pokladá za zobrazenie člena grécko-baktrijskej panovníckej rodiny³⁴³. Kamea je použitá druhotne, ako sa javí z jej horizontálnej polohy v lôžku. Nákrčník má priemer 21 cm. Ďalším príkladom je hladký nákrčník s otvorenými, rozširujúcimi sa trúbkovitými koncami, ktorý sa našiel v hrobe 3 (Tab.**XXXIV**/2). Obvod kruhu je 64 cm.

pektorály

Výnimočný príklad bohato zdobeného pektorálu pochádza z hrobu 5 (Tab.**XXXIV**/3). Je vytvorený z dvoch krajných kyjovitých koráliek vyrobených zo zlata a ozdobených granuláciou. Medzi oboma koncovými časťami sa nachádzajú pravidelne sa striedajúce dva typy koráliek s príveskami. Prvý typ pozostáva z hladkej sférickej korálky, na ktorú je zdola

³⁴² Sarianidi, V.: Bactrian Gold. Leningrad, 1985. C. 49-50.

³⁴³ ibidem, C. 38.

prichytené zlaté lôžko kruhového tvaru zdobené granuláciou, s vloženým tmavočerveným granátom alebo zelenomodrým tyrkysom. Na lôžko je pripevnené ďalšie, tentoraz tvaru slzy, vyplnené tmavým kameňom, po obvode ozdobené granuláciou. K nemu je drôtikom prichytený kruhový pliešok. Druhá skupina korálok má tvar disku bohato zdobeného granuláciou, s guľčkami zlata rôznych veľkostí. Naň je pripojený hladký pliešok zvláštneho tvaru (približne tvar dvoch polmesiakov, spojenými k sebe zadnými časťami), k nemu slzička s vloženým tmavým kameňom s granuláciou a zlatý kruhový pliešok. Dĺžka každého prívesku je asi 4,1 cm. Veľmi podobný pektorál sa našiel v Taxile³⁴⁴, je datovaný podobne ako ten z Tillja Tepe (2. pol. 1. stor. n. l., Tab.XLI/3).

náhrdelníky

Medzi náhrdelníkmi z lokality sa našli tri svojou konštrukciou podobné exempláre (hroby 2, 3, 6). Sú vytvorené z masívnych sférických koráliek, najmä zo zlata (sú duté), ale objavili sa aj slonovinové. Dve krajné korálky majú vo všetkých prípadoch kyjovitý tvar a sú dekorované geometrickými vzormi vytvorenými granuláciou.

Prvý z nich pozostáva zo 17 koráliek (Tab.XXXV/3): 2 krajné kyjovité, 4 slonovinové (vytvorené z dvoch spojených častí, ozdobené zlatým drôtom a rytou rozetou, boli následne pokryté čiernou farbou) a 11 vytvorených zo zlatého plechu (spojením dvoch pologúľ, zlatý plech je cielene ohnutý a vytvára na povrchu korálky kosoštvorcové vzory, 5 koráliek je ponechaných bez ďalšej výzdoby, zvyšných 6 je po líniách ohnutia zdobených granuláciou). Priemer koráliek sa pohybuje okolo 2 cm.

Druhý náhrdelník z hrobu 3 je vytvorený z 19 koráliek (Tab.XXXV/4): 2 krajné kyjovité, 5 zlatých sférických koráliek s hladkým telom, 8 zlatých koráliek husto zdobených granuláciou (po celom tele, vytvoril sa tak sieťovitý vzor), 4 fajánsové korálky (spojené z dvoch častí, v strede sa nachádza vzorovaný pás zo zlatých drôtikov). Rozmery koráliek sú podobné, ich priemer je okolo 1,6 - 2 cm.

Ďalším je náhrdelník z hrobu 6. Je vytvorený z 12 koráliek (Tab.XXXV/5): 2 kyjovité s granuláciou, nachádzajúce sa na koncoch a 10 identických koráliek vytvorených zo zlatého plechu. Všetky korálky z náhrdelníku sú zdobené pásmi granulácie v poludníkovom smere (od jedného perforovaného vrcholu k druhému). V centrálnom úseku vymedzenom granuláciou je vytvorený štvorlístok z tyrkysov srdcovitého tvaru. U posledného náhrdelníku majú kruhové korálky rozmery 2,5 – 2,8 cm.

³⁴⁴ Σαριφ, Μ.: Τα ελληνιστικά στοιχεία στα κοσμήματα της Γανδαράς. Θεσσαλονίκη, 1978. Πιν. II, 3.

Okrem spomenutých troch príkladov patrí medzi nálezy jednoduchá retiazka z hrobu 1, ktorej konce sú prichytené v úzkych cylindrických objímkach (Tab. **XXXV/1**). Šperk je dlhý 45 cm. Ako poslednú uvádzam dvojicu figúrok „muzikantov“, nájdených v hrobe 2 (Tab. **XXXV/2**). Postavičky vytvorené zo zlatého pliešku sú perforované vo vrchnej aj spodnej časti tela. Mohli byť teda súčasťou náhrdelníku, prípadne navlečení na látkové či kožené šnúrky. Figúrky sú schématické, s východnými črtami v tvári (šikmé oči vzdialené od seba, vysoké čelo), rukami si k hrudi tisnú lýrovitý nástroj.

apliky

Do skupiny aplík zaradujem dve väčšie zlaté „nášivky“ v podobe Afrodité, ktoré podľa polohy v hrobe tvorili centrálnu časť hrudnej dekorácie. Našité na odeve a doplnené sledom menej nápadných plieškov imitovali skutočný náhrdelník.

Prvá Afrodité, nájdená v hrobe 2 (Tab. **XXXVI/2**), má rozmery 4,5 x 2,5 cm. Takmer nahá, mohutná ženská postava má okolo bokov zľahka skrútený a ovinutý plášť, je ozdobená náhrudným šperkom- remienkami, ktoré sa spájajú medzi prsiami. Črty tváre sú hrubšie, oči šikmé, vlasy vyčesané navrch hlavy. Afrodité má krídla, pre stredomorské umenie netypické. Stojí medzi dvomi stĺpkami, siahajúcimi po pás, na jednom z nich stojí malý Eros a skláňa sa k jej ľavej ruke. Práca sa kvôli menej kvalitnému prevedeniu dá označiť ako provinciálna, predstavuje jednu z miestnych variácií na motívy stredomorského umenia.

Afrodité z hrobu 6 (Tab. **XXXVI/3**) je v porovnaní s prvou aplikou kvalitnejšou a jemnejšou prácou. Takmer nahá ženská postava sa ľavým laktom opiera o stĺpik, jej ľavá noha je mierne vpredu a skrčená. Pravý bok je vysunutý do strany a je oporným bodom pre druhú ruku. Okolo bokov má Afrodité ovinutý plášť, ktorý si ľavou rukou pridržiava. Vlasy sú ozdobené skrúteným pruhom látky, ktorého vzor je vytvorený krúžkami, rovnakými, aké boli použité pri vytvorení kruhového znaku na čele či bradaviek. K šperkom Afrodité patria jednoduchý nákrčník, náramenníky a trojnásobný náramok. Spoza pliec vybiehajú ornamentálne zdobené krídla. Rozmery predmetu sú 5 x 2,6 cm.

Podobné zobrazenia Afrodité na zlatom pliešku poznáme z Taxily³⁴⁵ (Tab. **XLI/1.-2.**), z bližšie neurčenej gandhárskej lokality pochádza miniatúrna zlatá figúrka polonahej Afrodité s Erotkom³⁴⁶ (hlavička ihlice?).

K aplikám priradujem skupinu siedmich takmer identických plieškov s nejasnou funkciou, ktoré sa našli v hrobe 1 (Tab. **XXXVI/1**). Rozmer jedného je 3,1 x 2,9 cm. Centrálny motív

³⁴⁵ Σαριφ, Μ.: Τα ελληνιστικά στοιχεία στα κοσμήματα της Γανδαράς. Θεσσαλονίκη, 1978. Πιν. III, 4.

³⁴⁶ Cribb, J., Errington, E., Claringbull, M. (ed.): The Crossroads of Asia. Transformation in Image and Symbol in the Art of Ancient Afghanistan and Pakistan. Cambridge, 1992. P. 137.

predstavuje do pol pása zobrazená postava muža so širokou tvárou a šikmými očami, ktorý má okolo krku daného tvora podobného delfínovi. Telo delfína je zdobené naznačenými šupinami. Muž okrem delfína drží v jednej ruke podlhovastý predmet. Jeho telo je v spodnej časti ukončené „sukňou“ z troch rebrovaných listov.

brošne:

Tri podobné predmety z hrobov 1, 2 a 6 majú tvar kruhového pliešku s vytlačeným motívom päťlistej rozetky (Tab.**XXXVII**/1). Ich priemer je 3,1 až 5 cm. Na spodnej strane majú háčiky alebo očká na prevlečenie.

Príklad z hrobu 1 má v každom zo srdcovitých lístkov vložené dva malé tyrkysy v tvare kvapky. Aj centrálny krúžok je inkrustovaný tyrkysom.

Druhá brošňa z hrobu 2 má jednoduchý tvar s piatimi srdcovitými lístkami bez ďalšej výzdoby.

Posledná pochádza z hrobu 6. Má takmer srdcovité, prekrývajúce sa listy a v centrálnej časti vložený malý okrúhly tyrkys. Do kvetu je vpísaná menšia hviezda z piatich podlhovastých ramien, vybiehajúcich v osi každého z lístkov.

Ako je jasné z označenia predmetov ako „brošní“, boli prichytené k odevu. Ako vzdialená paralela sa môže spomenúť pliešok z Tulcharu v tvare trojlistej prelamovanej rozetky³⁴⁷.

spony dvojdielne

Patria k najviac výrazným predmetom medzi nájdeným hrobovým inventárom. Podľa počtu spôn v jednom hrobe sa dá predpokladať, koľko vrstiev odevu mala pochovaná osoba na sebe. Dva identické páry spôn, nájdené v hrobe 1, pozostávajú z rovnako veľkých, hladkých diskov zo zlatého plechu, ktoré sa vzájomne spájajú háčikmi. Priemer každého disku je 3,3 cm.

Na prvý pohľad honosne pôsobia štyri dvojdielne spony: spona s bojovníkom (hrob 3), spona s Dionýzom a Ariadné (hrob 6) a dve spony s Erotom na delfínovi (hroby 2 a 3).

Spona s bojovníkom v „grécko- rímskom štýle“³⁴⁸ (Tab.**XXXVIII**/2) je tvorená dvoma rovnako veľkými, pravouhlými časťami so zrkadlovým zobrazením, v ktorého centre stojí mužská postava v pancieri a krátkom odeve siahajúcom nad kolená. Na hlave má helmu, v jednej ruke drží okrúhly štít, druhou nesie kopiju. Muž je lemovaný rastlinnými vzormi, ktoré majú znázorňovať stromy. Vo vrchnej časti obrazu, sediac na stromoch, sú zobrazené vtáky, na opačnej strane, pri nohách bojovníka, sú skrútené dva menšie draky. Rozmery

³⁴⁷ Горбунова, Н. Г.: Скотоводы Бактрии, Согда и Центральных Кызылкумов// АСГЭ. Издательство Эрмитажа, 2001. С. 137, рис. 5/4.

³⁴⁸ Sarianidi, V.: Bactrian Gold. Leningrad, 1985. С. 30-31.

jednotlivých doštičiek spony sú 9 x 6,3 cm, spájajú sa dvomi háčikmi po stranách. Predpokladá sa vykladanie spony dnes už stratenými tyrkysmi.

Zobrazenie Dionýza s Ariadné, sediach na fantastickom tvorovi (Tab. XXXVIII/1), predstavuje ďalšiu dvojdielnu sponu, tentoraz spájajúcu sa v jednom bode. Rozmery každej z dvoch častí sú 6,5 x 7 cm. Reliéf je vysoký, zlato je hojne dopĺňané tyrkysom. Ústredná dvojica je oblečená v dlhom šate, žena, sediaci vpredu, otáča k spoločníkovi hlavu. Muž ju jednou rukou drží za prsia. Nad scénou, po strane muža, je zobrazená letiaca postava Niké. Na druhej strane na zemi, pod nohami tvora, je stvárnená postava satyra.

Dvojdielna spona s okrídleným Erotom sediacom na delfínovi z hrobu 2 (Tab. XXXVII/3) má rozmery 4,5 x 3 cm. U zobrazenia delfína je zaujímavým sledovať zmeny, ktorými zviera populárne v antickom umení prešlo počas transformácie námetu do umenia baktrijského. Základné črty ako vystupujúci nos a tvar hlavy sú zachované, telo je však pokryté u delfína neexistujúcimi šupinami, ktoré boli na šperku pôvodne inkrustované. Sediaci Eros s krídlami má ostré strnulé rysy a telo ozdobené šperkmi: náramkami, nánožníkmi a ozdobnými remienkami spojenými medzi prsiami. Na hlave má položený pravdepodobne veniec. Zobrazenie Erotu na oboch častiach spony je vzájomne zrkadlové, na jednej časti je zobrazený zľava, na druhej zprava. Podľa jamky v jednej z rúk bol v tomto mieste vložený kruhový kameň. V prípade granátu by tvarom aj farbou mohol znázorňovať granátové jablko. Druhou rukou sa Eros pridrža plutvy. Spona sa zapína v mieste úst delfína, háčikom a krúžkom.

Druhá dvojdielna spona so zobrazením delfína s Erotom sa našla v hrobe 6 (Tab. XXXVII/2). Rozmery jednej časti sú 4,2 x 4,9 cm. Delfín má podobu takmer zhodnú s predchádzajúcim, ale v prípade druhej spony sa dochovala v niektorých priehradkách inkrustácia tyrkysmi. Eros je stvárnený v jednom prípade obrátený chrbtom, v druhom spredu. Tentoraz je jeho telo ozdobené náramkami a nánožníkmi. Znova nejde o predmet prepracovaný v detailoch, dosť hrubé a proporčne nesprávne prevedenie však pri letmom pohľade, použitím masívneho zlata doplneného kontrastnými tyrkysmi, zaniká.

opasok

V mužskom hrobe 4 patrí k najkrajším predmetom opasok zo zlata, dlhý 97,6 cm (Tab. XXXVIII/3). Je vytvorený z 8 retiazkových častí (ich šírka je 2 cm), ktoré sú spojené kruhovými medailónmi (priemer je 4 cm). Všetky medailóny nesú jediný námet – žena v krátkych šatách sedí na osedlanom levovi, vždy v trochu inej fáze pohybu. Medailón je obrúbený granuláciou a sledom priehradok určených pre inkrustáciu.

Okrem honosného opasku svedčiacom o bohatstve majiteľa, sa na lokalite našlo niekoľko jednoduchších praciek vyrobených zo zlata. Príkladom je séria štyroch praciek (2 kruhové, 2

sľučkové, Tab.**XXXVIII**/4) z hrobu 3. Obdobné tvary praciek sú známe v prvedení z menej cenných materiálov³⁴⁹.

nášivky

Predstavujú najviac početnú skupinu nálezov na lokalite. Okrem jedného sa nachádzali vo veľkom množstve vo všetkých hroboch. Slúžili k dekorácii odevu, ale boli nimi pošíte aj kusy látok, ktorými sa prikryli telá mŕtvych. Použité tvarové spektrum je vysoké, od jednoduchých zlatých plieškov (rozetky, kolieska, trojuholníčky, trubičky, iné geometrické útvary) po zložitejšie inkrustované tyrkysmi a granátmi (obdĺžničky, rozetky, baranie hlavičky, miniatúrne štylizované ľudské hlavičky) alebo prelamované (kolieska). Okrem nášiviek sa medzi predmetmi objavujú drobné závesky s uškom na prišitie či prevlečenie, napríklad z hrobu 2 pochádzajú miniatúrne závesky v tvare ľudskej ruky a nohy.

Šperk nosený na rukách a nohách

náramky

Z Tillja Tepe pochádza 9 náramkov (4 páry a jeden samostatný). Dva páry patria k druhu s nezomknutými koncami v tvare zvieracích hlavičiek, ostatné dva páry k náramkom s trúbkovitými koncami. Posledný náramok je vytvorený zo zlatého drôtu, s možnosťou úpravy veľkosti otvoru na prevlečenie ruky.

Hrob 2 poskytol nález páru náramkov s nezomknutými koncami, vytvarovanými do podoby antilopích hlavičiek (Tab.**XXXIX**/1). Telo náramku v smere od konca je profilované ako pokračujúce telo zvierat'a. Rozmery oválneho náramku sú 8,5 x 6,3 cm. Detaily tela antilopy sú ozdobené vysoko leštenými tyrkysmi.

Druhý príklad náramku so zvieracími hlavičkami sa našiel v hrobe 6 (Tab.**XXXIX**/2). Tentoraz majú podobu leva s vycerenými zubami. Za hlavičkou sa nachádza pás kosoštvorcových listov, ktoré sú vyplnené sklenou pastou či kameňmi bledej farby. Telo náramku je hladké, oválneho tvaru, detaily hlavičky leva sú inkrustované tyrkysmi.

Datovaním pomerne blízke príklady náramkov s levími hlavičkami pochádzajú z Taxily³⁵⁰.

Dva páry náramkov s nezomknutými, rozširujúcimi sa koncami pochádzajú z hrobov 3 a 4 (Tab.**XXXIX**/4). Roztiahnuté by mali dĺžku 20 – 23 cm, ich hladké telo je kruhového

³⁴⁹ Горбунова, Н. Г.: Скотоводы Бактриии, Согда и Центральных Кызылкумов// АСГЭ. Издательство Эрмитажа, 2001. С. 137, рис. 5.

³⁵⁰ Σαριφ, Μ.: Τα ελληνιστικα στοιχεία στα κοσμηματα της Γανδαρας. Θεσσαλονικη, 1978. Πιν. III, 2.

prierezu. Rovnaký typ náramkov bol nájdený na Dalverzintepe³⁵¹ a v menej nákladnom prevedení aj na iných baktrijských lokalitách³⁵².

Posledný, zaujímavý náramok, patril k šperkom v hrobe 5 (Tab.XXXIX/3). Konce zlatého drôtu kruhového prierezu sa vzájomne na seba navíjajú, čím vytvoria pohyblivé špirály, ktorými sa dá upravovať veľkosť náramku. Po obvode je k drôtu pripevnených päť lôžok oválneho alebo takmer pravouhlého tvaru, pôvodne s vloženými kameňmi (zreteľný je tyrkys s vyrezaným vzorom veľmi schématickej ženskej (?) postavy, ďalším identifikovateľným kameňom je oválny granát). Priemer náramku dosahuje 6,7 cm. V jednoduchšej forme poznáme typ náramku z viacerých lokalít³⁵³.

nánožníky

Tri páry zhodného typu (s trúbkovitými nezomknutými koncami) pochádzajú zo ženských hrobov 2, 5 a 6. Masívne nánožníky s hladkým telom kruhového prierezu majú priemer okolo 9 – 10 cm.

prstene, amulety

Zo ženských hrobov na lokalite pochádza 8 zlatých prsteňov, z toho dva sú vytvorené z pliešku, do ktorého je vbíjaný jednoduchý geometrický ornament (krúžok z dvoch strán obklopený kvapkovitými útvarmi). Uvedené dva vzájomne si podobné príklady pochádzajú z hrobov 1 a 3. Ostatné prstene sú odliate z kovu a ozdobené lôžkom.

V hrobe 2 sa našli tri prstene. Prvý z nich má široké oválne lôžko, do ktorého je vložený štítok s gravírovanou dekoráciou, s rozmermi 2,1 x 1,7 cm. Na štítku je z profilu zobrazená sediaci ženská postava v dlhom, pod prsiami prepásanom odeve (Tab.XL/1). Na hlave má helmu, ľavou rukou pridrža okrúhly štít a kopiju. Zrkadlový nápis v alfabete len potvrdzuje jasné indície, že na prsteni je stvárnená Athéna. Práca je však schématická, bez detailnejších rysov tváre a tela, predstavuje teda miestne dielo inšpirované stredomorským umením.

Ďalší zlatý prsteň nájdený v hrobe 2 (Tab.XL/2) má oválne lôžko s vloženým zeleným tyrkysom, s intagliou veľmi schématicky zobrazujúcou sediacu ženskú postavu v šatách s pravidelnými záhybmi, krížom prepášanými a zviazanými tesne pod prsiami. Drží v natiiahnutej pravej ruke kruhový predmet (štít, veniec?).

³⁵¹ Пугаченкова, Г. А., Ртвеладзе, Э. В.: Дальверзинтепе- кушанский город на юге Узбекистана. Ташкент, 1978. С. 41.

³⁵² príklad z lokality Tur – Chona (Литвинский, Б. А., Седов, А. В.: Культы и ритуалы кушанской Бактрии. Москва, 1984. С. 48-53, таб.III.)

³⁵³ 5 príkladov z Dalverzintepe (Пугаченкова, Г. А., Ртвеладзе, Э. В.: Дальверзинтепе- кушанский город на юге Узбекистана. Ташкент, 1978. С. 41.)

Tretí prsteň je výrazný svojím masívnym oválnym štítkom, ktorý má v centre vsadený veľký granát. Okolo neho sa nachádza 12 kruhových priehradok, do ktorých sú striedavo vkladané tyrkysy, granáty a lazuritu. Rozmery štítka sú 3 x 3,3 cm.

Hrob 3 bol bohatý na prstene a malé závesky- amulety. Okrem prsteňa z pliešku, spomenutého vyššie, pochádzajú z neho dva ďalšie prstene. Prvý z nich má kruhové lôžko, vyplnené bledou sklenenou pastou. Druhý prsteň s oválnym, pravdepodobne tyrkysovým štítkom, zobrazuje mužskú bradatú postavu, s odevom zopnutým na jednom pleci a plynulo padajúcim k bokom. Muž drží v pravej ruke pravdepodobne klas, v ľavom dolnom rohu je akoby v pozadí vidieť nízky oltár s mesiacovitou hornou časťou. Obraz sa javí ako obetná scéna.

K nálezom z hrobu patrí malá oválna intaglia z bledohnedého polopriesvitného kameňa, s rozmermi 2,1 x 1,7 cm. Kvalitné zobrazenie v globulárnom štýle predstavuje indického zebu (Tab.XL/4).

Oválny závesok so štyrmi uškami na prichytenie na zadnej strane je posledným predmetom z hrobu 3 (Tab.XL/3). Obraz na prednej strane spodobuje stojacu ženskú postavu vo vysoko prepásanom šate, ktorá má na hlave helmu a v ruke drží okrúhly štít s kopijou. Zrkadlový nápis v alfabete po bočnej strane ju označuje ako Athénu. Rozmery štítka sú 1,6 x 1,2 cm.

Z mužského hrobu 4 pochádza amulet oválneho tvaru, po obvode zdobený granuláciou (Tab.XL/5). Ústredný námet tvoria traja muži- hrdinovia, ktorí si ťahajú losy z nádoby s úzkym hrdlom. Rozmery zobrazenia sú 1,3 x 1,8 cm.

V hrobe 5 sa našli dva oválne amulety s rytou výzdobou. Prvý z nich, s rozmermi 3,1 x 2,8 cm, vyrobený z chalcedónu mliečnej farby, nesie zobrazenie gryfa vysokej umeleckej hodnoty (Tab.XL/6). Gryf má vtáčiu hlavu a otvorený zobák, široko rozťahnuté krídla. Veľmi peknú paralelu k amuletu nájdeme v oblasti Čiernomoria³⁵⁴.

Druhým amuletom je malá plaketka oválneho tvaru, vložená v striebornom lôžku, zobrazujúca ženskú okrídlenú postavu v dlhých šatách, interpretovanú ako Niké. V rukách drží pred sebou veniec, z ktorého padajú konce stúh.

K nálezom z hrobu 6 patrí prsteň s vloženým tmvočerveným granátom, s rozmermi 2 x 1,7 cm. Pomerne detailné zobrazenie predstavuje mužskú hlavu z profilu. Hlavnými znakmi mladého muža sú výrazný nos, hladké vlasy stiahnuté čelenkou, spod ktorej padá po bokoch tváre niekoľko dlhších kučier.

³⁵⁴ Prsteň so zlatým štítkom a rytou dekoráciou v podobe gryfa pochádza z kurganu 8 skupiny Piatich bratov- Elizavetovskoe Gorodišče (**Steppengold- Grabschätze der Skythen und Sarmaten am unteren Don**. Frankfurt am Main, 2003. S. 79/31)

Z porovnania nálezov medzi oboma lokalitami vyplývajú niektoré podobnosti. Zrejme sú u nájdených náramkov: typ s hladkým telom kruhového prierezu a trúbkovito sa rozširujúcimi koncami sa našiel v troch exemplároch na Dalverzintepe a štyroch na Tillja Tepe. Paralely k nim poskytuje v zlate aj Taxila³⁵⁵. Aj v prípade náramkov s posuvnými koncami, ktoré sú stočené do tvaru špirály nájdeme na lokalitách zhody. V prípade Dalverzintepe sa našlo 5 takých náramkov (2 celé, tri fragmenty), z Tillja Tepe pochádza jeden, navyše zdobený lôžkami určenými pre vloženie kameňov.

Významným prvkom je druhotné použitie rezaných kameňov s motívmi inšpirovanými stredomorským umením, vyskytujúcich sa u nákrčníkov (v Tillja Tepe z mužského hrobu, u Dalverzintepe sa dá predpokladať, že sa jedná o mužský šperk).

Paralely k šperku sa dajú nájsť v niekoľkých príkladoch z iných lokalít. Pokiaľ zostávame na území Strednej Ázie, množstvo šperkov sa našlo v predchádzajúcom texte často spomínanej Taxile (Tab.XLI/1.-3.). Ojedinelé príklady zlatých šperkov sa našli na väčších pohrebiskách. Nálezy amforovitých náušnic a štítkové spony sú bližšie popísané v kapitole o bežnom šperku. K zaujímavým sa radia náušnice z pohrebiska Ksirov³⁵⁶ (Tab.XLI/4).

Na záver sa dá zhodnotiť, že honosný šperk pochádzajúci z územia Strednej Ázie vykazuje vo svojom štylistickom prevedení a používaných ikonografických motívoch vstrebané inšpirácie z mnohých zdrojov. Ich veľká časť má svoj základ v umení antického Stredomorja, nomádskom zvernom štýle a umení perzsko- parthskom. Objavujú sa však i vplyvy čínske a južnejšie indické.

³⁵⁵ Σαριφ, Μ.: Τα ελληνιστικά στοιχεία στα κοσμήματα της Γανδαράς. Θεσσαλονίκη, 1978. Πιν. III, 1.

³⁵⁶ Presnejšie z pohrebiska Ksirov III, pochádzajú z kurganu 19 párové náušnice- zlatý drôtik ohnutý do tvaru háčiku sa pripája na lôžko v tvare slzičky vyplnené tyrkysom, s hrotom vyhnutým do strany, ku ktorému je pripojené kruhové lôžko s granátom, s ďalším záveskom- kruhovým plieškom (Oxus - Katalog der Ausstellung// Museum Rietberg Zürich, 1989. S. 59/32.) Druhá dvojica zlatých náušnic má podobu kohútov, konštrukcia náušnic je pomerne zložitá (ibidem, S. 60/33)

Záver

Na základe vytvoreného katalógu šperku a ozdôb a ich porovnania s predmetmi pochádzajúcimi z iných lokalít sa dá povedať, že nálezy z Džandavláttepa svojím charakterom korešpondujú s nálezovými celkami obdobia 1.- pol. 5. stor. n. l., teda obdobím kušánskym a kušáno- sasánovským.

Výraznou a zaujímavou časťou nálezov sú kostené ihlice. Z ich celkového množstva je v deviatich prípadoch zachovaná hlavica, ktorej podoby podmieňujú ich zaradenie do existujúcej typológie Zavjalova³⁵⁷. V jednom prípade má hlavica podobu ľudskej ruky, motív v Strednej Ázii dlhodobo častý u ihlíc a rôznych záveskov. Ihlice s geometrickou hlavicom, s prstencami a bikónickou časťou (2 príklady), dvomi hrotmi (2 príklady) a hornou časťou vytvarovanou do podoby lyžičky (3 príklady), patria k najviac početným nielen na Džandavláttepa. Posledná z ihlíc, ktorej hlavica má podobu schématického koníka, je siedmym doteraz známym exemplárom s týmto motívom a potvrdzuje rozšírenie typu zatiaľ obmedzené na územie okolo Starého Termezu.

Celkový počet doteraz nájdených fragmentov kostených ihlíc z Džandavláttepa je 27, týmto počtom sa lokalita môže priblížiť Zartepa so 110 fragmentami. Z vypozerovaného časového rozšírenia vyplýva ich rastúci počet v kontextoch 3.- 5. stor. n. l., v ranokušánskom období sa vyskytujú častejšie ich kovové ekvivalenty.

Cenným predmetom je fragment náramku vyrobený z perlete, dekorovaný z vonkajšej strany geometrickým motívom vytvoreným sledom vyhlbených jamiek. Takmer identické nálezy pochádzajú z baktrijských lokalít Dalverzintepe a Surch – Kotal a lokalít nachádzajúcich sa v Gandháre - Taxila, Saidu – Šarif. Do úvahy prichádza datovanie do 2. – pol. 5. stor. n. l., sama by som sa priklonila k viac ranému.

Ďalšími predmetmi vyrobenými z kosti sú tri malé kolieska, s priemerom okolo 1,5 cm, ktoré nachádzajú paralely v nálezoch datovaných do 2. – pol. 3. stor. n. l. (Dalverzintepe, Jalanguš Tepe).

Pomerne početnou skupinou sú korálky (58 kusov) z rôznych materiálov. Prevládajú výrobky zo sklenej pasty jednoduchých, najmä sférických a cylindrických tvarov. Náročnejšie k výrobe sú korálky vytvorené z oranžovočerveného granátu bipyramidálneho tvaru, s vysoko

³⁵⁷ **Забьялов, В. А.:** Костяные предметы туалета из памятников Средней Азии кушанского и посткушанского времени // НМКУз, вып. 209, Москва, 1993. С. 31-41.

lešteným povrchom. K nálezom patria chemicky neupravené kúsky červeného koralu, pravdepodobne dovezeného z oblasti Stredomoria, ktorého popularita v oblasti sa datuje od prvých storočí nášho letopočtu³⁵⁸. V počte dvoch kusov sa na lokalite našli všeobecne rozšírené schránky morského ulitníka, ktoré pochádzajú z Indického oceánu.

Medzi nálezmi vyrobenými z kovu sa dá presnejšie identifikovať len niekoľko z nich: dve celé náušnice (hrozienkovitá a v tvare jednoduchého krúžku), dva prstene, cvoček a ozdobný terčik. Bronzové náušnice zodpovedajú tvarom nálezom z kušánskeho obdobia, u ďalších predmetov sa môže predpokladať podobná datácia.

Spracované nálezy z Džandavláttepa boli plynulo včlenené do teoretickej časti práce, venovanej šperku nosenému širšími vrstvami obyvateľstva.

Nálezy bežného šperku z kušánskeho obdobia sú početné na baktrijských pohrebiskách, ktoré sa vo väčšej miere nachádzajú na území južného Tadžikistanu. Sú to Babašovské a Aruktanské pohrebisko, Biškentské pohrebiská IV-VII, Tup – chona a nekropola patriaca k sídlu Tepai – Šach. Z územia južného Uzbekistanu tvoria základ prehľadu nálezy z lokalít Jalangtuš Tepe (nálezy z nekropoly), Dalverzintepe (nálezy z mesta i nekropoly), Kampyrtepa a v prípade ihlíc Zartepa (u oboch sídelné nálezy).

Ako prvým sa budem zaoberať šperkom hlavy. Tvoria ho skupiny diadémov, ihlíc, náušnic a spánkových záveskov. V prípade bežného šperku nie je doložený jednoznačný nález vlasového diadému, môžeme ale predpokladať ich existenciu v podobe tenších pásov látky alebo kože, pošítych korálkami a plieškami, ktoré sa pripevnili k pokrývke hlavy. Z podrobnejšie popísanej skupiny ihlíc vyplýva, že populárne sú kostené a kovové (neželezné) varianty. U kovových, rozšírených hlavne vo vrstvách 1.- 3. stor. n. l., prevláda hlavica v podobe hladkej guľičky. U kostených ihlíc vynikajú v tvare hlavic geometrické motívy (časté sú prstence), ale rozšírenými sú takisto motívy antropomorfné. Z náušnic sa vyskytujú jednoduché kruhové a oválne typy, vytvorené z kovového drôtu (bronz, striebro), s otvorenými koncami alebo určitou formou uzáveru (háčik a očko, ostrý hrot a puzdro), telo náušnice môže byť ozdobené špirálkou zo stočeného drôtu či navlečeným záveskom. Objavujú sa náušnice hrozienkovité, trúbkovité a vytvorené z dvoch sčasti spojených paralelných drôtov. Z hrobových kontextov poznáme niekoľko párov amforovitých náušnic s ušami v podobe delfínov. Spánkové závesky sú doložené len v tvare krúžkov z kovového drôtu.

³⁵⁸ **Трудновская, С. А.:** Украшения позднеантичного Хорезма по материалам раскопок Топрак-кала// Тр. ХАЭЭ 1, Москва 1952. С. 124-125.

Šperk nosený na krku a hrudi je zastúpený hlavne náhrdelníkmi, ktoré sa navliekajú z koráliek a záveskov rôznych materiálov (kameň, sklená pasta, zvončeky, rolničky, mušle, koraly a schránky ulitníkov). Skupina odevného šperku oplýva najmä prackami a záponami (pásové a obuvné), u ktorých prevládajú kovové typy krúžkové (jednoduché, prelamované), pravouhlé doštičkové (niekedy s reliéfnou dekoráciou) a sľučkovité. Ďalšiu časť nálezov predstavujú nášivky a zriedkavejšie terčiky a spony (štítkové).

Poslednú skupinu tvoria šperky nosené na rukách a nohách. Prevládajú náramky s nezomknutými koncami- trúbkovité a páskové, vytvarované do podoby hadích hlavičiek. Ďalej sú medzi nálezmi časté zomknuté varianty ozdobené špirálkami, umožňujúcimi úpravu veľkosti otvoru na prevlečenie ruky, objavili sa viacčast'ové náramky z perlete a slonoviny. U prsteňov sú viac rozšírené formy s lôžkom vyplneným sklenou pastou, prípadne štítkové. Pár nánožníkov s trúbkovitými koncami je identifikovaný v jednom z hrobov na lokalite Tup – Chona³⁵⁹.

K doplneniu sú uvedené rozšírené typy šperku z honosnej skupiny.

U šperku hlavy je výraznou zlatá koruna z palmiet doložená z Tillja Tepe. V hroboch prevládajú ihlice s hlavicou zo zlatého plechu s mnohými záveskami, neodpovedajúce tvarom bežného šperku. Výnimkou sú dva páry miniatúrnych strieborných ihlíc, s hlavicou v podobe granátových jabĺk, s paralelami v menej cenných materiáloch. Náušnice nepatria k nápadnému šperku ani u honosnej skupiny. Základom zvykne byť kruh zo zlatého drôtu, doplnený ďalšou dekoráciou. Dve náušnice z Dalverzintepe, s telom obtočeným tenším zlatým drôtom a pár trúbkovitých z Tillja Tepe pripomenú podobné typy z bežného šperku. Spánkové závesky z Tillja Tepe však patria k najviac masívnym šperkom, ktorý v skupine bežného nemá obdobu.

U honosnej skupiny môžeme pozorovať viac zložité príklady náhrudného šperku: nákrčníky (s trúbkovitými koncami, s centrálnym lôžkom s gemou), pektorály a náhrdelníky z dutých zlatých koráliek, či nášivných dekorácií a aplík, ktoré ich imitujú.

Objavuje sa zlatý opasok s reliéfnymi terčami z mužského hrobu v Tillja Tepe, okrem neho patria k nálezom zdobiacim odev zlaté pracky zo ženského hrobu (dve kruhové a dve sľučkovité), ktoré tvarovo zodpovedajú častejším nálezom z menej cenných kovov. Do skupiny patrí veľké množstvo nášivných doštičiek a niekoľko rozetkových brošní.

Nálezy šperku noseného na rukách a nohách sú predstavené hlavne trúbkovitými náramkami s nezomknutými koncami a náramkami s posuvnými špirálami. Uvedené nálezy plne

³⁵⁹ Литвинский, Б. А., Седов, А. В.: Культы и ритуалы кушанской Бактрии. Москва, 1984. С. 48, таб. III/ 5, 6.

zodpovedajú predmetom bežného šperku. Okrem uvedených sa objavili dva náramky so zvieracími hlavičkami. Z Tillja Tepe pochádzajú párové nánožníky s rozširujúcimi sa koncami. U prsteňov sú časté pečatné s intagliou.

KATALÓG

Súbor šperku a ozdôb z Džandavláttepa obsahuje 113 predmetov, ktoré sú vo vytvorenom katalógu rozdelené pod 93 položiek v troch hlavných skupinách: kostené predmety (35), korálky a závesky z rôznych materiálov (62, z toho 58 koráliek) a kovové predmety (20). Výraznými sú nálezy kostených ihlíc, v celkovom počte 27 kusov (väčšinou vo fragmentoch, 9 s dochovanými hlavicami). Ich najväčšia koncentrácia sa ukázala byť situovaná v sondách 7C a 7D (po 6 kusov) na šachristane, v priestore citadely vyniká sonda 21F s tromi nálezmi ihlíc rovnakého typu. Pre ostatné predmety (korálky, kovové predmety) je príznačné rovnomerné rozšírenie v rámci sond.

I. KOSTENÉ PREDMETY

Ihlice:

1.

06.21F001.II

fragment kostenej ihlice - hlavica v tvare lyžičky (päste?), oddelená od tela šiestimi prstencami, prierez tela je kruhový

Rozmery: zach. dĺžka: 2,0 cm

veľkosť hlavice: 2,0 cm

priemer v mieste zlomu: 0,5 cm

váha: 0,5 g

Lokalita: Džandavláttepa

Výskum. sezóna: 2006

Sektor : 20

Sonda: 21F

Obr.: Tab. XLII/ 1

Datácia: 4./5. st. po Kr.

Dodatky, interpret.: vlasová ihlica a kozmetický nástroj

2.

06.21F010.I

fragment kostenej ihlice s kompletne zachovanou hlavicou v tvare lyžičky (päste?), hlavica oddelená od tela štyrmi prstencami, prierez tela je kruhový

Rozmery: zach. dĺžka: 5,8 cm

veľkosť hlavice: 2,0 cm

priemer v mieste zlomu: 0,4 cm

váha: 1,6 g

Lokalita: Džandavláttepa

Výskum. sezóna: 2006

Sektor : 20

Sonda: 21F

Obr.: Tab. XLII/ 2

Datácia: 4./5. st. po Kr.

Dodatky, interpret.: vlasová ihlica a kozmetický nástroj

3.

06.21F024.I

kostená ihlica s kompletne zachovanou hlavicou v tvare lyžičky (päste?), hlavica oddelená od tela štyrmi prstencami, odlomený hrot, prierez telom kruhový

Rozmery: zach. dĺžka: 8,4 cm

veľkosť hlavice: 1,2 cm

priemer v mieste zlomu: 0,4 cm

váha: 2,5 g

Lokalita: Džandavláttepa

Výskum. sezóna: 2006

Sektor : 20

Sonda: 21F

Obr.: Tab. XLII/ 3

Datácia: 4./5. st. po Kr.

Dodatky, interpret.: vlasová ihlica a kozmetický nástroj

4.

06.21P023.I

hrot kostenej ihlice, kruhový prierez

Rozmery: zach. dĺžka: 3,3 cm

priemer v mieste zlomu: 0,3 cm

váha: 0,3 g

Lokalita: Džandavláttepa

Výskum. sezóna: 2006

Sektor : 20

Sonda: 21P

Obr.: Tab. XLII/ 4

Datácia: -

Dodatky, interpret.:

5.

06.21P(Z)004.I

hrot kostenej ihlice, kruhový prierez

Rozmery: zach. dĺžka: 2,9 cm

max. priemer v mieste zlomu: 0,4 cm

váha: 0,3 g

Lokalita: Džandavláttepa

Výskum. sezóna: 2006

Sektor : 20

Sonda: 21P(Z)

Obr.: -

Datácia: -

Dodatky, interpret.:

6.

06.7.000.I

fragment strednej časti tela kostenej ihlice, nezachovaný hrot ani hlavica, kruhový prierez

Rozmery: zach. dĺžka: 3,2 cm

max. priemer v mieste zlomu: 0,4 cm

váha: 0,7 g

Lokalita: Džandavláttepa

Výskum. sezóna: 2006

Sektor : 7

Sonda: -

Obr.: Tab. XLII/ 6

Datácia: -

Dodatky, interpret.:

7.

05.20S003.I

kostená ihlica s časťou hlavice, prechodový prvok medzi telom a hlavným, pravdepodobne figurálnym zobrazením je pravouhlého tvaru so štyrmi hlbšími vodorovnými žliabkami, z figurálneho zobrazenia zachovaná spodná časť s plytkými ryhami po jednej strane (možná imitácia hrivy?), prierez oválny

Rozmery: zach. dĺžka: 7,8 cm

zach. veľkosť hlavice: 1,2 cm

max. priemer tela: 0,4 cm

váha: 1,6 g

Lokalita: Džandavláttepa

Výskum. sezóna: 2005

Sektor : 20

Sonda: 20S

Obr.: Tab. XLII/ 7

Datácia: 3.-5. st. po Kr.

Dodatky, interpret.: podľa typológie od Zavjalova³⁶⁰ nový typ ihlice s figurálnou hlavickou

8.

05.10D001.I

kostená ihlica s odlomenou hlavickou, zachované dva prstence oddeľujúce telo od hlavice, cez oba prstence vedú dva hlbšie šikmé žliabky, kruhový prierez

Rozmery: zach. dĺžka: 11,2 cm

max. priemer: 0,4 cm

váha: 2,2 g

Lokalita: Džandavláttepa

Výskum. sezóna: 2005

Sektor : 7

Sonda: 10D

Obr.: Tab. XLII/ 8

Datácia: -

Dodatky, interpret.:

³⁶⁰ Забьялов, В. А.: Костяные предметы туалета из памятников Средней Азии кушанского и посткушанского времени // КСИИМК, вып. 209, Москва 1993.

9.

05.10D001.II

kostená ihlica s kompletne zachovanou hlaviceou, zlomená na dve časti (zlom v mieste napojenia hlavice), odlomený hrot, telo je od hlavice oddelené dvomi prstencami, hlavica v podobe schematickeho zobrazenia koňa, anatomické detaily sú dosiahnuté pomocou hlbokých šikmých žliabkov, prierez tela ihlice je oválny

Rozmery: zach. dĺžka: 11,8 cm

veľkosť hlavice: 2,2 cm

priemer pod prstencami: 0,8 cm

váha: 0,5 g

Lokalita: Džandavláttepa

Výskum. sezóna: 2005

Sektor : 7

Sonda: 10D

Obr.: Tab. XLII/ 9

Datácia: 3.- 5. st. po Kr.

Dodatky, interpret.: patrí k ihliciam so zobrazením koňa, populárnym v okolí Starého Termezu, takmer identická s variantou 2 zo Zartepa³⁶¹

10.

05.10D018.VIII

fragment masívnej kostenej ihlice s odlomeným hrotom a podstatnou časťou hlavice, zachovaný jeden prstenec oddeľujúci telo od hlavice, prierez tela je oválny

Rozmery: zach. dĺžka: 6,8 cm

max. priemer: 0,8 cm

váha: 2,7 g

Lokalita: Džandavláttepa

Výskum. sezóna: 2005

Sektor : 7

Sonda: 10D

Obr.: Tab. XLIII/ 10

Datácia: -

Dodatky, interpret.: na základe pomerne mohutného tela ihlice a jej oválneho prierezu pravdepodobne mala hlavicu v podobe ľudskej ruky

11.

04. 20N002.XI

hrot kostenej ihlice, kruhový prierez

Rozmery: zach. dĺžka: 4,8 cm

priemer v mieste zlomu: 0,4 cm

váha: 1,0 g

Lokalita: Džandavláttepa

Výskum. sezóna: 2004

Sektor : 20

Sonda: 20N

Obr.: Tab. XLIII/ 11

³⁶¹ Забялов, В. А.: Костяные предметы туалета из памятников Средней Азии кушанского и посткушанского времени // КСИИМК, вып. 209, Москва 1993.

Datácia: -

Dodatky, interpret.:

12.

04.7C014. I

hrot kostenej ihlice, kruhový prierez

Rozmery: zach. dĺžka: 4,4 cm

priemer v mieste zlomu: 0,5 cm

váha: 1,4 g

Lokalita: Džandavláttepa

Výskum. sezóna: 2004

Sektor : 7

Sonda: 7C

Obr.: Tab. XLIII/ 12

Datácia: -

Dodatky, interpret.:

13.

04.7D017.I

fragment kostenej ihlice, stredná časť tela bez hrotu a hlavice, kruhový prierez

Rozmery: zach. dĺžka: 4,2 cm

max. priemer: 0,5 cm

váha: 1,4 g

Lokalita: Džandavláttepa

Výskum. sezóna: 2004

Sektor : 7

Sonda: 7D

Obr.: Tab. XLIII/ 13

Datácia: -

Dodatky, interpret.:

14.

04.9C007.I

fragment kostenej ihlice - hlavica v tvare ľudskej ruky s vystretými, od seba zreteľne odlišenými prstami, dochoval sa jeden prstenec oddeľujúci telo ihlice od hlavy, stopy po opracovaní, oválny prierez tela

Rozmery: veľkosť hlavice: 3,5 cm

priemer v mieste zlomu: 0,7 cm

váha: 2,2 g

Lokalita: Džandavláttepa

Výskum. sezóna: 2004

Sektor : 7

Sonda: 9C

Obr.: Tab. XLIII/ 14

Datácia:

Dodatky, interpret.: v tomto prípade môže prstenec imitovať náramok na ruke

15.

04.9C022.II

kompletne zachovaná kostená ihlica s jednoduchou hlavicou s dvoma hrotmi tvoriacimi písmeno „V“, kruhový prierez

Rozmery: zach. dĺžka: 9,6 cm

max. priemer: 0,4 cm

váha: 1,9 g

Lokalita: Džandavláttepa

Výskum. sezóna: 2004

Sektor : 7

Sonda: 9C

Obr.: Tab. XLIII/ 15

Datácia³⁶²: 1. st. pred n. l. – 5. st. pred n. l.

Dodatky, interpret.:

16.

04.10C003.II

fragment kostenej ihlice, stredná časť tela bez hrotu a hlavice, kruhový prierez

Rozmery: zach. dĺžka: 2,8 cm

max. priemer: 0,4 cm

váha: 0,4 g

Lokalita: Džandavláttepa

Výskum. sezóna: 2004

Sektor : 7

Sonda: 10C

Obr.: Tab. XLIII/ 16

Datácia: -

Dodatky, interpret.:

17.

03.7B000.IV

kostená ihlica, z hlavice dochované dva oválne prstence, telo má kruhový prierez

Rozmery: zach. dĺžka: 12,3 cm

max. priemer: 0,7 cm

váha: nezistená

Lokalita: Džandavláttepa

Výskum. sezóna: 2003

Sektor : 7

Sonda: 7B

Obr.: Tab. XLIII/ 17

Datácia: -

Dodatky, interpret.:

³⁶² Забьялов, В. А.: Костяные предметы туалета из памятников Средней Азии кушанского и посткушанского времени // КСИИМК, вып. 209, Москва 1993.

18.

03.7C000.I

fragment strednej časti tela kostenej, nezvyčajne masívnej ihlice, odlomený hrot a hlavica, prierez oválny

Rozmery: zach. dĺžka: 6,7 cm

max. priemer: 1,0 cm

váha: nezistená

Lokalita: Džandavláttepa

Výskum. sezóna: 2003

Sektor : 7

Sonda: 7C

Obr.: Tab. XLIV/ 18

Datácia: -

Dodatky, interpret.: vzhľadom k rozmerom nemusí ísť o vlasovú ihlicu

19.

03.7C002.I

hrot kostenej ihlice, oválny prierez

Rozmery: zach. dĺžka: 5,4 cm

priemer v mieste zlomu: 0,4 cm

váha: nezistená

Lokalita: Džandavláttepa

Výskum. sezóna: 2003

Sektor : 7

Sonda: 7C

Obr.: Tab. XLIV/ 19

Datácia: -

Dodatky, interpret.:

20.

03.7C008.IV

masívna kostená ihlica, z hlavice dochovaný jeden prsteneček, prierez tela je oválny

Rozmery: zach. dĺžka: 10,3 cm

priemer v mieste zlomu: 1,1 cm

váha: nezistená

Lokalita: Džandavláttepa

Výskum. sezóna: 2003

Sektor : 7

Sonda: 7C

Obr.: Tab. XLIV/ 20

Datácia: -

Dodatky, interpret.: podľa dochovaného tela môže ísť o typ s hlavicou v tvare ruky

21.

03.7C008b.I

hrot kostenej ihlice, kruhový prierez

Rozmery: zach. dĺžka: 4,4 cm

priemer v mieste zlomu: 0,4 cm

váha: nezistená

Lokalita: Džandavláttepa

Výskum. sezóna: 2003

Sektor : 7

Sonda: 7C

Obr.: Tab. XLIV/ 21

Datácia: -

Dodatky, interpret.:

22.

03.7C012.II

fragment kostenej ihlice so zachovaným hrotom, kruhový prierez

Rozmery: zach. dĺžka: 6,9 cm

priemer v mieste zlomu: 0,4 cm

váha: nezistená

Lokalita: Džandavláttepa

Výskum. sezóna: 2003

Sektor : 7

Sonda: 7C

Obr.: Tab. XLIV/ 22

Datácia: -

Dodatky, interpret.:

23.

03.7D000.I

kompletne zachovaná kostená ihlica, hlavica tvorená bikónickým útvarom, ktorý je od tela ihlice oddelený dvoma prstencami, nad útvarom jeden prstenec, telo ihlice má kruhový prierez

Rozmery: dĺžka: 10,6 cm

veľkosť hlavice: 1,0 cm

max. priemer: 0,6 cm

váha: nezistená

Lokalita: Džandavláttepa

Výskum. sezóna: 2003

Sektor : 7

Sonda: 7D

Obr.: Tab. XLIV/ 23

Datácia: -

Dodatky, interpret.: typ ihlice s hlavickou geometrického tvaru, ktorá v tejto variante môže schematicky znázorňovať nádobu

24.

03.7D000.II

takmer kompletne zachovaná kostená ihlica, hlavica tvorená bikónickým útvarom, ktorý je od tela ihlice oddelený dvoma prstencami, nad útvarom jeden prstenec, kruhový prierez tela

Rozmery: zach. dĺžka: 7,1 cm

veľkosť hlavice: 1,0 cm

max. priemer: 0,7 cm

váha: nezistená

Lokalita: Džandavláttepa

Výskum. sezóna: 2003

Sektor : 7

Sonda: 7D

Obr.: Tab. XLIV/ 24

Datácia: -

Dodatky, interpret.: typ ihlice s hlavicou geometrického tvaru, ktorá môže schematicky znázorňovať nádobu

25.

03.7D009.II

fragment tela kostenej ihlice bez hrotu, čiastočne zachovaná hlavica, pôvodne mala dva ostré hroty tvoriace písmeno „V“, kruhový prierez

Rozmery: zach. dĺžka: 5,1 cm

max. priemer: 0,5 cm

váha: nezistená

Lokalita: Džandavláttepa

Výskum. sezóna: 2003

Sektor : 7

Sonda: 7D

Obr.: Tab. XLIV/ 25

Datácia³⁶³: 1. st. pred Kr.– 5. st. po Kr.

Dodatky, interpret.:

26.

03.7D011.II

malý fragment tela kostenej ihlice bez hrotu a hlavice, kruhový prierez

Rozmery: zach. dĺžka: 2,2 cm

max. priemer: 0,4 cm

váha: nezistená

Lokalita: Džandavláttepa

Výskum. sezóna: 2003

Sektor : 7

Sonda: 7D

Obr.: Tab. XLIV/ 26

Datácia: -

Dodatky, interpret.:

³⁶³ Забьялов, В. А.: Костяные предметы туалета из памятников Средней Азии кушанского и посткушанского времени // КСИИМК, вып. 209, Москва 1993.

27.

03.7D013.I

fragment tela kostenej ihlice s hrotom, prierez oválny

Rozmery: zach. dĺžka: 7,0 cm

max. priemer: 0,5 cm

váha: nezistená

Lokalita: Džandavláttepa

Výskum. sezóna: 2003

Sektor : 7

Sonda: 7D

Obr: Tab. XLIV/ 27

Datácia: -

Dodatky, interpret.:

Kostené krúžky:

28.

05.20Y002.I

fragment kosteného krúžku, zachovaná takmer polovica, priemer krúžku má tvar lichobežníka so šikmou stranou v jeho vnútornom obvode, hrany sú pomerne ostré, povrch je nepoškodený, zjavne leštený, vonkajší okraj krúžku a jeho vrchná strana sú zdobené pravidelnými zásekmi po obvode

Rozmery: šírka krúžku: 0,4 cm

vnútorný priemer: 1,6 cm

váha: 0,8 g

Lokalita: Džandavláttepa

Výskum. sezóna: 2005

Sektor : 20

Sonda: 20Y

Obr.: Tab. XLV/ 28

Datácia: 3./5.st. n.l.

Dodatky, interpret.: pravdepodobne prívesok alebo prsteň

29.

05.20Y022.II

fragment kosteného krúžku, zachovaná viac ako polovica obvodu, priemer krúžku má tvar obdĺžnika s rovnou stranou v jeho vnútornom obvode a vonkajšou viac zaoblenou, vnútorné hrany sú pomerne ostré, povrch je nepoškodený, zjavne leštený, vrchná strana krúžku je po obvode zdobená jemnými rytými líniami

Rozmery: šírka krúžku: 0,35 cm

vnútorný priemer: 1,3 cm

váha: 0,7 g

Lokalita: Džandavláttepa

Výskum. sezóna: 2005

Sektor : 20

Sonda: 20Y

Obr.: Tab. XLV/ 29

Datácia: 3./5.st. n.l.

Dodatky, interpret.: pravdepodobne prívesok alebo prsteň

30.

04.20C004.I

fragment kosteného krúžku, zachované takmer tri štvrtiny obvodu, priemer krúžku má tvar lichobežníka so rovnou stranou v jeho vnútornom obvode, hrany sú pomerne ostré, povrch je nepoškodený, zjavne leštený, vrchná strana krúžku je zdobená po obvode pravidelnými ryhami

Rozmery: šírka krúžku: 0,35 cm

vnútorný priemer: 1,4 cm

váha: 0,8 g

Lokalita: Džandavláttepa

Výskum. sezóna: 2004

Sektor : 20

Sonda: 20C

Obr.: Tab. XLV/ 30

Datácia: 3./5.st. n.l.

Dodatky, interpret.: pravdepodobne sa jedná o prívesok alebo prsteň

Náramok:

31.

05.20Q002.III

fragment zaoblenej kostenej alebo perleťovej doštičky - časti náramku, priečny prierez je takmer obdĺžnikový s jemne vypuklými stranami, hrany sú mierne vyhladené, dekorácia na vonkajšej strane je tvorená jednoduchým vzorom z vydlabaných krúžkov (väčší krúžok v centre, štyri skupinky menších sústredených okolo neho blízko hrany)

Rozmery: dĺžka: 3,1 cm

šírka : 1,4 cm

hrúbka: 0,4 cm

váha: 3,5 g

Lokalita: Džandavláttepa

Výskum. sezóna: 2005

Sektor : 20

Sonda: 20Q

Obr.: Tab. XLV/ 31

Datácia: 3./5.st. n.l.

Dodatky, interpret.:

Fragmenty predmetov:

32.

05.20O018.I

silne poškodený fragment kosteného predmetu, pôvodne asi v tvare tyčinky, dnes zužujúcej sa na oboch koncoch

Rozmery: zach. dĺžka: 3,2 cm

priemer: 0,4-0,5 cm

váha: nezistená

Lokalita: Džandavláttepa

Výskum. sezóna: 2005

Sektor : 20

Sonda: 200

Obr.: Tab. XLV/ 32

Datácia: -

Dodatky, interpret.: predmet sa mohol používať podobne ako ihlica

33.

04.9C022.III a, b

dva zvieracie zuby, používané ako kostené nástroje, v tvare tyčinky zužujúcej sa na oboch koncoch, prierez oválny, povrch je hladký, len s jemnými ryhami

Rozmery: zach. dĺžka: 4,0 cm

priemer: 0,3-0,5 cm

váha: nezistená

Lokalita: Džandavláttepa

Výskum. sezóna: 2004

Sektor : 7

Sonda: 9C

Obr.: Tab. XLV/ 33

Datácia: -

Dodatky, interpret.:

34.

04.9E008.I

silne poškodený fragment kosteného predmetu v tvare tyčinky, na priereze sedemhrannej, pôvodná podoba sa nedá určiť, stopy po opracovaní

Rozmery: zach. dĺžka: 4,2 cm

priemer: 0,6 cm

váha: nezistená

Lokalita: Džandavláttepa

Výskum. sezóna: 2004

Sektor : 7

Sonda: 9E

Obr.: Tab. XLV/ 34

Datácia: -

Dodatky, interpret.:

II. Korálky a závesky (kameň, sklená pasta, ulity, kost')

35.

06.21D001.I

priehľadná bezfarebná korálka zo sklenej pasty, bipyramidálneho tvaru, na priereze šesťuholná, hrany sú pomerne výrazné, povrch hladký, bez poškodenia

Rozmery: dĺžka: 1,9 cm

šírka: 1,0 cm

váha: 2,3 g

Lokalita: Džandavláttepa

Výskum. sezóna: 2006

Sektor : 20

Sonda: 21D

Obr.: Tab. XLVI/ 35

Datácia: -

Dodatky, interpret.:

36.

06.21F023.I

dva fragmenty - úlomky korálky z nepriehľadnej sklenej pasty tmavšej modrej farby, tvar korálky bol pravdepodobne sférický, ale presne sa, ako aj jej rozmery, určiť nedá

Rozmery: dĺžka oboch fragmentov: 0,4 cm

váha: <0,1 g

Lokalita: Džandavláttepa

Výskum. sezóna: 2006

Sektor : 20

Sonda: 21F

Obr.: Tab. XLVI/ 36

Datácia: -

Dodatky, interpret.:

37.

06.21F024.II

malá korálka z nepriehľadnej sklenej pasty žltej farby, tvar cylindrický, nepoškodený hladký povrch

Rozmery: dĺžka: 0,45 cm

šírka: 0,35 cm

váha: <0,1 g

Lokalita: Džandavláttepa

Výskum. sezóna: 2006

Sektor : 20

Sonda: 21F

Obr.: Tab. XLVI/ 37

Datácia: -

Dodatky, interpret.:

38.

06.21P001.I

malá korálka z nepriehľadnej sklenej pasty zelenej farby, tvar cylindrický, nepoškodený hladký povrch

Rozmery: dĺžka: 0,5 cm

šírka: 0,35 cm

váha: <0,1 g

Lokalita: Džandavláttepa

Výskum. sezóna: 2006

Sektor : 20

Sonda: 21P

Obr.: Tab. XLVI/ 38

Datácia: -

Dodatky, interpret.:

39.

05.20O010.III

masívna korálka z polopriehľadného karneolu, svetločervená s farebnými nečistotami v štruktúre kameňa, tvar súdkovitý s priečne odrezanými koncami, prierez obdĺžnikový, obojstranne konvexný, povrch korálky je poškodený plytkými vrypami

Rozmery: dĺžka: 3,1 cm

šírka: 1,2 cm

váha: 11,2 g

Lokalita: Džandavláttepa

Výskum. sezóna: 2005

Sektor : 20

Sonda: 200

Obr.: Tab. XLVI/ 39

Datácia:

Dodatky, interpret.:

40.

05.20O019.I

fragmenty korálky z nepriehľadnej sklenej pasty, štruktúra tvorená farebnými pruhmi (čierna, hnedá, biela, červená, tyrkysová), pôvodný tvar korálky je neurčiteľný

Rozmery: dĺžka: -

šírka: -

váha: 1.0 g

Lokalita: Džandavláttepa

Výskum. sezóna: 2005

Sektor : 20

Sonda: 200

Obr.: Tab. XLVI/ 40

Datácia:

Dodatky, interpret.:

41.

05.20Q001.V

nepriehľadná korálka zo sklenej pasty čiernej farby, sférického tvaru so sploštenými koncami, po stranách pravidelný dekor - štyri biele bodky, povrch matný, nepoškodený

Rozmery: dĺžka: 0,5 cm

šírka: 0,9 cm

váha: 0,4 g

Lokalita: Džandavláttepa

Výskum. sezóna: 2005

Sektor : 20

Sonda: 20Q

Obr.: Tab. XLVI/ 41

Datácia: -

Dodatky, interpret.:

42.

05.20Q002.I

nepriehľadná korálka z miestneho mäkkého drobnivého kameňa, farba biela až bledohnedá, tvar diskovitý s mierne zaoblenými hranami, spodná strana korálky je šikmo skosená, na povrchu silne poškodená štruktúra kameňa

Rozmery: dĺžka: 0,2-1,1 cm

šírka: 2,45 cm

váha: 3,5 g

Lokalita: Džandavláttepa

Výskum. sezóna: 2005

Sektor : 20

Sonda: 20Q

Obr.: Tab. XLVI/ 42

Datácia: -

Dodatky, interpret.: jedna z možných interpretácií je, že ide o praslen, ale pravdepodobnejšia je korálka, vzhľadom k rozmerom a váhe

43.

05.20Q002.II

nepriehľadná korálka z miestneho mäkkého drobnivého kameňa, farba biela až bledohnedá, tvar diskovitý so zaoblenými hranami, na povrchu silne poškodená štruktúra kameňa

Rozmery: dĺžka: 0,7 cm

šírka: 1,25 cm

váha: 1,6 g

Lokalita: Džandavláttepa

Výskum. sezóna: 2005

Sektor : 20

Sonda: 20Q

Obr.: Tab. XLVI/ 43

Datácia: -

Dodatky, interpret.: jedna z možných interpretácií je, ide o praslen, ale pravdepodobnejšia je korálka, vzhľadom k rozmerom a váhe

44.

05.20Q020.I

korálka z polopriehľadného karneolu, oranžovočervenej farby, tvar bipyramidálny s priečne odrezanými koncami, na priereze šesťuholná, hladký nepoškodený povrch

Rozmery: dĺžka: 2,1 cm

šírka: 0,9 cm

váha: 1,9 g

Lokalita: Džandavláttepa

Výskum. sezóna: 2005

Sektor : 20

Sonda: 20Q

Obr.: Tab. XLVI/ 44

Datácia: -

Dodatky, interpret.:

45.

05.20R012.I

časť korálky zo sklenej pasty, pôvodne bledej farby, sférického tvaru s mierne sploštenými vrcholmi, povrch korálky je silne poškodený

Rozmery: dĺžka: 0,45 cm

šírka: 0,5 cm

váha: < 0,1 g

Lokalita: Džandavláttepa

Výskum. sezóna: 2005

Sektor : 20

Sonda: 20R

Obr.: Tab. XLVI/ 45

Datácia: -

Dodatky, interpret.:

46.

05.20Y002.VI

nepriehľadný fragment korálky zo sklenej pasty tmavej farby so zachovanou časťou kanálka na prevlečenie po celej dĺžke, tvar ťažko určiteľný, možno hranolovitý, korálka silne poškodená pravdepodobne ohňom

Rozmery: dĺžka: 1,2 cm

šírka: 0,5 cm

váha: nezistená

Lokalita: Džandavláttepa

Výskum. sezóna: 2005

Sektor : 20

Sonda: 20Y

Obr.: Tab. XLVI/ 46

Datácia: -

Dodatky, interpret.:

47.

05.20Y002.VII

súbor 24 koráliek pochádzajúcich z jednej vrstvy, pravdepodobne tvorili časť náhrdelníku alebo náramku, z celkového počtu sa dá rozlíšiť 7 odlišných druhov koráliek

1) čiastočne priesvitná korálka hnedej farby z chalcedónu, diskovitého tvaru so zaoblenými hranami, perforovaná pozdĺžne, povrch mierne poškodený drobnými ryhami

Rozmery: dĺžka: 1,7 cm

šírka: 1,5 cm

výška: 0,6 cm

váha: nezistená

2) kostená korálka charakteristickej farby s nádychom do žltá, perforovaná pozdĺžne, diskovitého tvaru s priečne odrezanými koncami pri otvoroch, pozdĺžne hrany sú výrazne zaoblené, povrch hladký

Rozmery: dĺžka: 1,0 cm

šírka: 1,2 cm

výška: 0,3 cm

váha: 1,0 g

3) tri nepriehľadné korálky zo sklenej pasty tmavomodrej farby, sférického tvaru s miernym sploštením pri otvoroch, štruktúra sklenej pasty je na povrchu poškodená bielymi nepravidelnými škvrnami

Rozmery: dĺžka: 0,7 cm

šírka: 0,8 cm

váha: nezistená

4) korálka oranžovej farby z morského koralu, tvar cylindrický, prierez kruhový

Rozmery: dĺžka: 0,6 cm

šírka: 0,4 cm

váha: nezistená

5) dve malé nepriehľadné korálky zelenej farby, pravdepodobne zo sklenej pasty, tvar u oboch približne sférický, prierez kruhový, povrch hladký a perleťovo lesklý

Rozmery: dĺžka: 0,4 cm

šírka: 0,4 cm

váha: nezistená

6) fragment nepriehľadnej korálky zo sklenej pasty hnedej farby, tvar pôvodne cylindrický, prierez kruhový, je silne poškodená, zlý stav dochovania

Rozmery: dĺžka:

šírka:

váha: nezistená

7) 15 koráliek z takmer priehľadnej modrej sklenej pasty, tvar miestami nepravidelný, ale v zásade cylindrický so zaoblenými hranami pri vrcholoch až sférický (v jednom prípade diskovitý), prierez kruhový, povrch ľahko poškodený drobnými ryhami

Rozmery: dĺžka: 0,4 cm

šírka: 0,4 cm

váha: nezistená

Lokalita: Džandavláttepa

Výskum. sezóna: 2005

Sektor : 20

Sonda: 20Y

Obr.: Tab. XLVI/ 47

Datácia: -

Dodatky, interpret.:

48.

05.20Y002.XII

fragment kruhového, v strednej časti perforovaného predmetu z organického materiálu (kost?), pravdepodobne korálky, silne poškodené ohňom, pôvodný tvar mohol byť súdkovitý

Rozmery: dĺžka: 1,2 cm

šírka: 1,9 cm

váha: 1,2 g

Lokalita: Džandavláttepa

Výskum. sezóna: 2005

Sektor : 20

Sonda: 20Y

Obr.: Tab. XLVII/ 48

Datácia: -

Dodatky, interpret.: jedna z možných interpretácií predmetu je, že ide o praslen, ale pravdepodobnejšia je korálka, vzhľadom k rozmerom a váhe

49.

05.20Y005.I

nepriehľadná korálka zo sklenej pasty tmavej farby, takmer sférického tvaru, mierne sploštená na vrcholoch, na poškodenom povrchu má biele škvrny

Rozmery: dĺžka: 0,7 cm

šírka: 0,7 cm

váha: 0,3 g

Lokalita: Džandavláttepa

Výskum. sezóna: 2005

Sektor : 20

Sonda: 20Y

Obr.: Tab. XLVII/ 49

Datácia: -

Dodatky, interpret.:

50.

05.20Z006.I

korálka oranžovej farby z morského koralu, tvar je cylindrický, prierez kruhový, povrch hladký, na niektorých miestach poškodený

Rozmery: dĺžka: 0,9 cm

šírka: 0,5 cm

váha: 0,3 g

Lokalita: Džandavláttepa

Výskum. sezóna: 2005

Sektor : 20

Sonda: 20Z

Obr.: Tab. XLVII/ 50

Datácia: -

Dodatky, interpret.:

51.

05.9D003.I

korálka z priehľadnej sklenej pasty, bezfarebná s jemným zeleným nádychom, majúca tvar trojbokého hranolu, pozdĺžne perforovaná, povrchová vrstva korálky je nepoškodená

Rozmery: dĺžka: 0,7 cm

hrana: 0,4 cm

váha: <0,1 g

Lokalita: Džandavláttepa

Výskum. sezóna: 2005

Sektor : 7

Sonda: 9D – južná časť

Obr.: Tab. XLVII/ 51

Datácia: -

Dodatky, interpret.:

52.

05.10D002.III

kostená korálka pôvodne diskovitého tvaru, časť odlomená a povrch lomu dodatočne vyhladený, pozdĺžne perforovaná, farba biela so žltým nádychom

Rozmery: dĺžka: 1,35 cm

šírka: 0,4 cm

výška: 0,3 – 0,55 cm

váha: 1,4 g

Lokalita: Džandavláttepa

Výskum. sezóna: 2005

Sektor : 7

Sonda: 10D

Obr.: Tab. XLVII/ 52

Datácia: -

Dodatky, interpret.:

53.

05.10D003.I

fragment silne poškodenej korálky z priehľadnej sklenej pasty modrozelenej farby, presnejší tvar neurčiteľný, zvyšky kanáliku na prevlečenie

Rozmery: dĺžka: 0,85 cm

váha: 0,3 g

Lokalita: Džandavláttepa

Výskum. sezóna: 2005

Sektor : 7

Sonda: 10D

Obr.: Tab. XLVII/ 53

Datácia: -

Dodatky, interpret.:

54.

05.10D025.I

nepriehľadná korálka jasnej oranžovej farby z morského koralu, tvar je cylindrický, prierez kruhový, na povrchu je korálka poškodená hlbšími vrypami

Rozmery: dĺžka: 0,65 cm

priemer: 0,35 cm

váha: 0,1 g

Lokalita: Džandavláttepa

Výskum. sezóna: 2005

Sektor : 7

Sonda: 10D

Obr.: Tab. XLVII/ 54

Datácia: -

Dodatky, interpret.:

55.

05.11C004.I

korálka z priehľadnej sklenej pasty, bezfarebná s jemným nádychom do biela, majúca tvar šesťbokého hranolu, pozdĺžne perforovaná, povrchová vrstva je sieťovito popraskaná

Rozmery: dĺžka: 1,6 cm

priemer: 0,7 cm

váha: 1,3 g

Lokalita: Džandavláttepa

Výskum. sezóna: 2005

Sektor : 7

Sonda: 11C

Obr.: Tab. XLVII/ 55

Datácia: -

Dodatky, interpret.:

56.

05.11C004.II

korálka z čierneho lešteného kameňa, tvar má približne diskovitý s ostrými hranami, na jednej strane je bočná hrana vyššia, vedú z nej do stredu korálky dva otvory, spájajúce sa k druhej nižšej strane do jedného kanáliku, povrch je nepoškodený

Rozmery: priemer: 0,7 cm

výška hrany: 0,3 – 0,6 cm

váha: 1,3 g

Lokalita: Džandavláttepa

Výskum. sezóna: 2005

Sektor : 7

Sonda: 11C

Obr.: Tab. XLVII/ 56

Datácia: -

Dodatky, interpret.: môže to byť rozdeľovač, identický nález pochádza z povrchového zberu na lokalite Talaškantepa

57.

05.11C005.VII

malá korálka z nepriehľadného kameňa bielej farby s hnedým nádychom, tvar sférický, na jednom konci sploštený, povrch nepoškodený

Rozmery: dĺžka: 0,4 cm

priemer: 0,5 cm

váha: 0,2 g

Lokalita: Džandavláttepa

Výskum. sezóna: 2005

Sektor : 7

Sonda: 11C

Obr.: Tab. XLVII/ 57

Datácia: -

Dodatky, interpret.:

58.

05.11C008.I

korálka, na prvý pohľad z bielej nepriehľadnej sklenej pasty, tá ale tvorí len povrchovú vrstvu hrubú 1 – 2 mm, vnútro korálky je z priehľadnej sklenej pasty, tvar sférický s mierne sploštenými vrcholmi

Rozmery: dĺžka: 1,0 cm

priemer: 1,4 cm

váha: 2,3 g

Lokalita: Džandavláttepa

Výskum. sezóna: 2005

Sektor : 7

Sonda: 11C

Obr.: Tab. XLVII/ 58

Datácia: -

Dodatky, interpret.:

59.

05.12D003.I

korálka zo sýtočerveného, polopriehľadného karneolu, s drobnými nečistotami v štruktúre kameňa, tvar je sférický, s mierne sploštenými koncami, povrch nepoškodený

Rozmery: dĺžka: 1,3 cm

priemer: 1,4 cm

váha: 3,8 g

Lokalita: Džandavláttepa

Výskum. sezóna: 2005

Sektor : 7

Sonda: 12D

Obr.: Tab. XLVII/ 59

Datácia: -

Dodatky, interpret.:

60.

04.20H002.III

malá korálka z nepriehľadnej sklenej pasty tmavošedej farby, tvar cylindrický, pri vrcholoch mierne sploštený, hladká štruktúra povrchu mierne poškodená

Rozmery: dĺžka: 0,7 cm

šírka: 0,7 cm

váha: 0,3 g

Lokalita: Džandavláttepa

Výskum. sezóna: 2004

Sektor : 20

Sonda: 20H

Obr.: Tab. XLVII/ 60

Datácia: -

Dodatky, interpret.:

61.

04.7A000.I

fragment korálky z priehľadného skla jasnej modrej farby, zachovaný kanálik na prevlečenie, tvar bikónický, mierne asymetrický, so zaobleným prechodom medzi oboma časťami, prierez kruhový, povrch hladký, nepoškodený

Rozmery: dĺžka: 0,5 cm

šírka: 0,8 cm

váha: 0,3 g

Lokalita: Džandavláttepa

Výskum. sezóna: 2004

Sektor : 7

Sonda: 7A

Obr.: Tab. XLVII/ 61

Datácia: -

Dodatky, interpret.: korálka bez presného nálezového kontextu, nájdená v sonde pri odoberaní konzervačnej vrstvy z predošlého roku

62.

04.7E002.I

menší fragment korálky z nepriehľadnej sklenej pasty bielej farby s modrastým nádychom, pôvodný tvar sférický alebo súdkovitý

Rozmery: max. dĺžka: 0,5 cm

váha: <0,1 g

Lokalita: Džandavláttepa

Výskum. sezóna: 2004

Sektor : 7

Sonda: 7E

Obr.: Tab. XLVII/ 62

Datácia: -

Dodatky, interpret.:

63.

04.7E004.I

kamenná korálka kvádrovitého (rovnobežnostenného) tvaru z nepriehľadnej horniny oranžovohnedej farby, perforovaná po dĺžke, povrch vyhladený, nepoškodený

Rozmery: dĺžka: 0,8 cm

šírka: 0,65 cm

výška: 0,45 cm

váha: 0,5 g

Lokalita: Džandavláttepa

Výskum. sezóna: 2004

Sektor : 7

Sonda: 7E

Obr.: Tab. XLVIII/ 63

Datácia: -

Dodatky, interpret.:

64.

04.7E004.II

fragment korálky z nepriehľadnej sklenej pasty tmavomodrej farby, pôvodný tvar sférický, mierne nepravidelný, zachovaná časť kanálka na prevlečenie, štruktúra povrchu poškodená

Rozmery: max. dĺžka: 0,8 cm

váha: 0,3 g

Lokalita: Džandavláttepa

Výskum. sezóna: 2004

Sektor : 7

Sonda: 7E

Obr.: Tab. XLVIII/ 64

Datácia: -

Dodatky, interpret.:

65.

03.7B007.I

korálka z bieleho, jemne pórovitého kameňa, približne sférického tvaru, pozdĺžne segmentovaná, pomerne jemne vyhladené ryhy sú ukončené asi tri milimetre od oboch otvorov kanálka na prevlečenie priečnou ryhou, plocha vrcholov je hladká a výrazne vypuklá, povrch korálky je nepoškodený

Rozmery: dĺžka: 1,1 cm

šírka: 1,1 cm

váha: nezistená

Lokalita: Džandavláttepa

Výskum. sezóna: 2003

Sektor : 7

Sonda: 7B

Obr.: Tab. XLVIII/ 65

Datácia: -

Dodatky, interpret.:

66.

03.7C003.VII

kamenná korálka nevýraznej šedej farby, s tmavou škvrnou na povrchu, má tvar pravidelného kvádra s jemne vyhladenými hranami, povrch korálky je mierne poškodený prasklinami, otvor na prevlečenie je v smere pozdĺžnej strany

Rozmery: max. dĺžka: 0,9 cm

šírka: 0,6 cm

výška: 0,4 cm

váha: nezistená

Lokalita: Džandavláttepa

Výskum. sezóna: 2003

Sektor : 7

Sonda: 7C

Obr.: Tab. XLVIII/ 66

Datácia:

Dodatky, interpret.:

67.

03.7D011.I

korálka z čiernej nepriehľadnej sklenej pasty, jednoduchého sférického tvaru, povrch je takmer nepoškodený

Rozmery: dĺžka: 0,6 cm

šírka: 0,6 cm

váha: nezistená

Lokalita: Džandavláttepa

Výskum. sezóna: 2003

Sektor : 7

Sonda: 7D

Obr.: Tab. XLVIII/ 67

Datácia: -

Dodatky, interpret.:

68.

03.7D012.II

korálka z červenooranžovej sklenej pasty, nepriehľadná, diskovitého tvaru so zaoblenými hranami, priečne perforovaná, hladký leštený povrch korálky je poškodený ľahko, vo vnútornej časti viditeľné praskliny

Rozmery: dĺžka v mieste otvoru: 0,3 cm

šírka: 0,8 cm

váha: nezistená

Lokalita: Džandavláttepa

Výskum. sezóna: 2003

Sektor : 7

Sonda: 7D

Obr.: Tab. XLVIII/ 68

Datácia: -

Dodatky, interpret.:

69.

04.4.000.I

korálka z jasnočerveného polopriehľadného karneolu, bipyramidálneho tvaru so zaoblenými koncami, na priereze šesťuholná, ale s veľmi nevýraznými, oblými hranami, povrch je čiastočne poškodený bielym povlakom

Rozmery: dĺžka: 1,6 cm

max. priemer: 0,8 cm

váha: nezistená

Lokalita: Džandavláttepa

Výskum. sezóna: 2004

Sektor : 4

Obr.: Tab. XLVIII/ 69

Datácia: -

Dodatky, interpret.:

Mušle:

70.

05.20O019.II

fragment malej mušle pieskovej farby

Rozmery: max. dĺžka: 2,6 cm

max. šírka: 2,1 cm

váha: nezistená

Lokalita: Džandavláttepa

Výskum. sezóna: 2005

Sektor : 20

Sonda: 20O

Obr.: Tab. XLVIII/ 70

Datácia: -

Dodatky, interpret.:

71.

04.20F007.I

malá schránka ulitníka rodu *Cypraea Moneta*, bielej farby, perforovaná na užšom konci

Rozmery: max. dĺžka: 1,7 cm

max. šírka: 1,2 cm

váha: nezistená

Lokalita: Džandavláttepa

Výskum. sezóna: 2004

Sektor : 20

Sonda: 20F

Obr.: Tab. XLVIII/ 71

Datácia: -

Dodatky, interpret.:

72.

04.9E013.I

malá schránka ulitníka rodu *Cypraea Moneta*, perforovaná na užšom konci

Rozmery: max. dĺžka: 1,7 cm

max. šírka: 1,3 cm

váha: nezistená

Lokalita: Džandavláttepa

Výskum. sezóna: 2004

Sektor : 7

Sonda: 9E

Obr.: Tab. XLVIII/ 72

Datácia:

Dodatky, interpret.:

Kamenné koliesko:

73.

05.10C000.II

fragment kamenného krúžku svetlošedej farby, zachovaná takmer polovica, priemer krúžku má takmer štvorcový tvar, hrany sú vyhladené až zaoblené, povrch je nepoškodený, zjavne leštený, zdobený po obvode vrchnej strany ryhami, ktoré vytvárajú „V“, s vrcholom pri vonkajšej hrane a ramenami smerujúcimi k hrane vnútornej

Rozmery: hrana krúžku: 0,45 cm

vnútorný priemer: približne 1,7-1,8 cm

váha: 0,8 g

Lokalita: Džandavláttepa

Výskum. sezóna: 2005

Sektor : 7

Sonda: 10C

Obr.: Tab. XLVIII/ 73

Datácia: -

Dodatky, interpret.: pravdepodobne ide o prívesok alebo prsteň

III. KOVOVÉ PREDMETY

Šperky a ozdoby:

74.

06.21F001.II

malý bronzový cvočík, hladká konvexná hlavička má zo spodnej strany ihlu, tá je ohnutá v polovici svojej dĺžky a má kruhový prierez

Rozmery: dĺžka ihly: 0,7 cm

priemer hlavičky: 0,55 cm

váha: >0,1 g

Lokalita: Džandavláttepa

Výskum. sezóna: 2006

Sektor : 20

Sonda: 21F

Obr.: Tab. XLIX/ 74

Datácia: -

Dodatky, interpret.:

75.

04.20N003.I

bronzový terčík kruhového tvaru, dnes s odlomenou časťou okraja, mierne konvexný, pôvodne asi s reliéfnou výzdobou, značne skorodovaný, v spodnej časti sa zachovala časť ihlice

Rozmery: priemer: 2,6 cm

dĺžka ihlice: 1,75 cm

váha: 3,9 g

Lokalita: Džandavláttepa

Výskum. sezóna: 2004

Sektor : 20

Sonda: 20N

Obr.: Tab. XLIX/ 75

Datácia: -

Dodatky, interpret.: slúžil ako spona či ozdoba odevu

76.

04.20D001.I

drobný prstienok z ľahkého nekvalitného kovu (5 fragmentov), k tenkej páskovej obrúčke prsteňa je pripevnený štítok kruhového tvaru lemovaný po obvode drobnými guľičkami, do ktorého bolo vložené sklíčko fialovej farby

Rozmery: priemer prsteňa: neurčiteľný

priemer sklíčka: 0,7 cm

váha: 1,4 g

Lokalita: Džandavláttepa

Výskum. sezóna: 2004

Sektor : 20

Sonda: 20D

Obr.: Tab. XLIX/ 76

Datácia: pravdepodobne novoveký predmet

Dodatky, interpret.:

77.

04.4.000.II prsteň

bronzový prsteň s žltohnedým očkom z kameňa, poškodený koróziou, chýba časť obrúčky, presný tvar je preto neurčiteľný, pásková obrúčka sa postupne rozširuje do pomerne vysokého lôžka, do ktorého je vložený kruhový, mierne konkávny kameň, pôvodne snáď priesvitný a bez dekorácie na povrchu

Rozmery: zach. dĺžka: 4,2 cm

priemer: 0,6 cm

váha: nezistená

Lokalita: Džandavláttepa

Výskum. sezóna: 2004

Sektor : 4

Obr.: Tab. XLIX/ 77

Datácia: -

Dodatky, interpret.:

78.

05.9D033.III

bronzová náušnica vyrobená z drôtu, pravdepodobne v tvare neuzavretého kruhu, na jednej strane sa zužujúceho, z druhej strany je malá časť odlomená

Rozmery: max. priemer drôtu: 0,3 cm

min. priemer drôtu: 0,15 cm

priemer náušnice: 1,9 cm

váha: 0,9 g

Lokalita: Džandavláttepa

Výskum. sezóna: 2005

Sektor : 7

Sonda: 9D

Obr.: Tab. XLIX/ 78

Datácia: -

Dodatky, interpret.:

79.

04.20H002.I

bronzová náušnica vyrobená z drôtu stočeného približne do tvaru oválu, v spodnej časti pevne pripojený príviesok (pyramidálny či hrozienkovitý), kvôli skorodovaniu predmetu sa jeho presný tvar nedá určiť

Rozmery: max. dĺžka: 1,6 cm

max. šírka: 0,8 cm

váha: 0,5 g

Lokalita: Džandavláttepa

Výskum. sezóna: 2004

Sektor : 20

Sonda: 20H

Obr.: Tab. XLIX/ 79

Datácia: 1./3. st. n. l.

Dodatky, interpret.: ovál z bronzového drôtu je v dnešnej podobe neprerušovaný, spojenie dvoch koncov pravdepodobne spôsobila korózia

80.

03.9B002.II

fragment spodnej časti oválu možnej drobnej bronzovej náušnice, má kruhový prierez, uprostred mierne sa rozširujúci, pripomína tak „lunicovitý“ tvar náušnice

Rozmery: max. šírka: 1,5 cm

max. priemer: 0,4 cm

min. priemer: 0,2 cm

váha: nezistená

Lokalita: Džandavláttepa

Výskum. sezóna: 2004

Sektor : 7

Sonda: 9B

Obr. : -

Datácia: -

Dodatky, interpret.:

Predmety nejasného účelu, fragmenty:

81.

04.7C009.I

čiastočne poškodená bronzová ihlica s hlavicou v tvare roztepanej oválnej plôšky – lyžičky či špachtle, prípadne sa jedná priamo o kozmetický nástroj, prierez tela je kruhový, kus hlavice chýba, pri vyberaní bola ihlica zlomená na dve časti, je poškodená koróziou

Rozmery: dĺžka: 9,7 cm

priemer: 0,4 cm

váha: 4,8 g

Lokalita: Džandavláttepa

Výskum. sezóna: 2004

Sektor : 7

Sonda: 7C

Obr.: Tab. XLIX/ 81

Datácia: -

Dodatky, interpret.:

82.

04.7C/9C005.I

malý bronzový predmet, poškodený koróziou, pravdepodobne kliniec alebo malá ihlica, ohnutý do oblúku a zlomený na dve časti, na jednej strane rozšírený do plochej jednoduchej hlavice, prierez tela je kruhový

Rozmery: dĺžka: 3,8 cm

priemer hlavice: 0,6 cm

váha: 2,3 g

Lokalita: Džandavláttepa

Výskum. sezóna: 2004

Sektor : 7

Sonda: 7C/9C

Obr.: Tab. XLIX/ 82

Datácia: -

Dodatky, interpret.:

83.

04.9B012.I

časť hrotu bronzového predmetu, pravdepodobne ihlice alebo klinca, kruhový prierez

Rozmery: dĺžka: 2,2 cm

max. priemer: 0,15 cm

váha: nezistená

Lokalita: Džandavláttepa

Výskum. sezóna: 2004

Sektor : 7

Sonda: 9B

Obr.: Tab. XLIX/ 83

Datácia: -

Dodatky, interpret.:

84.

04.9B015.I

časť predmetu z bronzového drôtu ohnutého do oblúka, pravdepodobne háčika alebo ihly, prierez telom je kruhový, smerom k vrcholu sa drôt splošťuje, predmet je skorodovaný

Rozmery: dĺžka: približne 8 cm

priemer: 0,2 cm

váha: nezistená

Lokalita: Džandavláttepa

Výskum. sezóna: 2004

Sektor : 7

Sonda: 9B

Obr.: Tab. XLIX/ 84

Datácia: -

Dodatky, interpret.:

85.

04.9C016.V

časť bronzového predmetu (ihlice?) poškodeného koróziou, tvoreného esovito prehnutým drôtom s oblým zakončením na jednej strane, predmet je zlomený na dve časti, drôt má kruhový prierez

Rozmery: dĺžka: 4,1 cm

priemer: 0,3 – 0,4 cm

váha: 1,7 g

Lokalita: Džandavláttepa

Výskum. sezóna: 2004

Sektor : 7

Sonda: 9C

Obr.: Tab. XLIX/ 85

Datácia: -

Dodatky, interpret.:

86.

04.9E018.I

časť bronzového predmetu, hlavička a časť tela pravdepodobne klinca alebo ihlice, telo sa smerom k plochej hlavičke plynule rozširuje, poškodené koróziou

Rozmery: dĺžka: 0,8 cm

priemer hlavičky: 0,6 cm

priemer ihlice: 0,2 cm

váha: 0,5 g

Lokalita: Džandavláttepa

Výskum. sezóna: 2004

Sektor : 7

Sonda: 9E

Obr.: Tab. L/ 86

Datácia: -

Dodatky, interpret.:

87.

04.10C003.I

vrchná časť poškodeného bronzového predmetu, tvorená hranatým uškom s fragmentom tela, pravdepodobne sa jedná o vrchnú časť zvončeka alebo rolničky, ozdoba odevu alebo časť šperku

Rozmery: priemer: 0,8 cm

váha: nezistená

Lokalita: Džandavláttepa

Výskum. sezóna: 2004

Sektor : 7

Sonda: 10C

Obr.: -

Datácia: -

Dodatky, interpret.:

88.

04.10C009.I

fragment malého predmetu z kovu šedej farby, pravdepodobne olova, podlhovastého vretenovitého tvaru s odlomenou špičkou, povrch je poškodený zárezmi, možno sa jedná o kozmetický alebo chirurgický nástroj - špachtľu

Rozmery: dĺžka: 5,0 cm

max. priemer: 0,5 cm

váha: nezistená

Lokalita: Džandavláttepa

Výskum. sezóna: 2004

Sektor : 7

Sonda: 10C

Obr.: Tab. L/ 88

Datácia: -

Dodatky, interpret.:

89.

04.4.000.III

bronzový hrotitý predmet mierne poškodený koróziou, pravdepodobne jednoduchá ihlica s plochou hlavicou alebo väčší kliniec, prierez je štvorhranný s jasnými hranami

Rozmery: dĺžka: 9,6 cm

max. priemer: 0,55 cm

váha: nezistená

Lokalita: Džandavláttepa

Výskum. sezóna: 2004

Sektor : 4

Obr.: Tab. L/ 89

Datácia: -

Dodatky, interpret.:

90.

04.7E001.I

fragment bronzového predmetu s plastickou dekoráciou, tenký pásik/tyčinka kovu má pozdĺž svojej stredovej osi štyri pyramidálne výstupky, poškodené koróziou

Rozmery: dĺžka: ? cm

priemer: ? cm

váha: nezistená

Lokalita: Džandavláttepa

Výskum. sezóna: 2004

Sektor : 7

Sonda: 7E

Obr.: Tab. L/ 90

Datácia: -

Dodatky, interpret.: mohlo by ísť o ozdobu kovania

91.

04.9C001.I

časť bronzového nástroja kľúčovitého tvaru s trojuholníkovým očkom, telo má kruhový prierez

Rozmery: dĺžka: ? cm

priemer: ? cm

váha: nezistená

Lokalita: Džandavláttepa

Výskum. sezóna: 2004

Sektor : 7

Sonda: 9C

Obr.: Tab. L/ 91

Datácia: -

Dodatky, interpret.: mohlo by ísť o držadlo predmetu

92.

04.20E004c.I

tenší pásik/tyčinka z bronzu, stočená do špirály, predmet poškodený koróziou

Rozmery: dĺžka: ? cm

priemer: ? cm

váha: nezistená

Lokalita: Džandavláttepa

Výskum. sezóna: 2004

Sektor : 20

Sonda: 20E

Obr.: Tab. L/ 92

Datácia:

Dodatky, interpret.:

93.

04.20N002.X

fragment kovového predmetu, kúsok drôtu prehnutý do oblúku, kruhový prierez, silne poškodený koróziou

Rozmery: dĺžka: ? cm

priemer: ? cm

váha: nezistená

Lokalita: Džandavláttepa

Výskum. sezóna: 2004

Sektor : 20

Sonda: 20N

Obr.: Tab. L/ 93

Datácia: -

Dodatky, interpret.:

Skratky:

АО – Археологические Открытия

АСГЭ - Археологический сборник Государственного Эрмитажа

ИМКУ – История матеральной культуры Узбекистана

КСИИМК – Краткие сообщения о докладах и полевых исследованиях Института истории матеральной культуры

МТЭ – Материалы Тохаристанской экспедиции

СА - Советская археология, **РА** – Российская археология

ТХАЭЭ – Труды Хорезмской археолого-этнографической экспедиции

MDAFA – Mémoires de la Délégation Archéologique Française en Afghanistan

SRAA. – Silk Road Art and Archaeology

Zoznam literatúry:

Абдуразаков, А. А., Безбородов, М. А., Заднепровский, Ю. А: Стеклоделие Средней Азии в древности и средневековье. Москва, 1963.

Альбаум, Л. И.: Балалык - Тепе. Ташкент, 1960.

Алексеева, Е. М.: Античные бусы Северного Причерноморья, Т. 1 // Археология СССР. Москва, 1975.

Алексеева, Е. М.: Античные бусы Северного Причерноморья, Т. 2 // Археология СССР. Москва, 1978.

Алексеева, Е. М.: Античные бусы Северного Причерноморья, Т. 3 // Археология СССР. Москва, 1982.

Аскарлов, А. А.: Древнеземледельческая культура эпохи бронзы юга Узбекистана. Ташкент, 1977.

Горбунова, Н. Г.: Скотоводы Бактрии, Согда и Центральных Кызылкумов// АСГЭ. Издательство Эрмитажа, 2001.

Древнейшие государства Кавказа и Средней Азии// Археология СССР. Москва, 1985.

Древности Таджикистана – каталог выставки. Душанве, 1985.

Жуков, В. Д.: Археологическая разведка в Шахристане Хайрабадтепе// ИМКУ 2. Ташкент, 1961.

Забьялов, В. А.: Костяные предметы туалета из памятников Средней Азии кушанского и посткушанского времени // КСИИМК, вып. 209, Москва 1993.

Забьялов, В. А.: Раскоп 6 на городище Зартепа//АО, Москва, 1986.

Коляков, С. М.: Мастерская по обработке рога и кости в крепости Капарас// Этнография и археология Средней Азии. Москва, 1979.

Кругликова, И. Т.: Дильберджин (раскопки 1970-1972гг.), часть 1. Москва, 1974.

Культура и искусство древнего Узбекистана - каталог выставки/книга 1 и 2. Москва, 1991.

Левушкина, С. В.: Цветной металл Кампыртепа// Древняя и средневековая культура Сурхандарьи. Ташкент, 2002.

Литвинский, Б. А.:Украшения из могильников Западной Ферганы. Москва, 1973.

Литвинский, Б. А.: Орудя труда и утвар из могильников западной Ферганы. Москва, 1978.

Литвинский, Б. А., Седов, А. В.: Тепай – шах, Культура и связи кушанской Бактрии. Москва, 1983.

Литвинский, Б. А., Седов, А. В.: Культы и ритуалы кушанской Бактрии. Москва, 1984.

Лунева, В.: Бусы и подвески из Кампыртепа// МТЭ 1. Ташкент, 2000.

Лунева, В.: Ювелирное украшения из Кампыртепа// МТЭ 2. Ташкент, 2001.

Лунева, В.: Некоторые технологические приемы бактрийско-кушанского ювелирного производства// Древняя и средневековая культура Сурхандарьи. Ташкент, 2002.

Лунева, В.: Классификация ювелирных украшений Кампыртепа// МТЭ 3. Ташкент, 2002.

Лунева, В.: Ювелирное искусство Северной Бактрии. Ташкент, 2005.

Мандельштам, М. А.: Новые данные о Тулхарском могильнике по работам 1958г. //АРТ, 1961.

Мандельштам, М. А.: Памятники кочевников кушанского времени в Северной Бактрии// Тр. ТАЭ VII. Ленинград, 1975.

Массон, М. Е.: Работы Термезской комплексной экспедиции// ТАКЭ 2. Ташкент, 1945.

Неразик, Е. Е.: Археологический комплекс первых веков нашей эры из Хорезма// СА 2. Москва, 1987.

Пидаев, Ш. Р.: Аккурган. Ташкент, 1978.

Пидаев, Ш. Р.: Поселения кушанского времени Северной Бактрии. Ташкент, 1978.

Пташникова, И. В.: Бусы древнего и раннесредневекового Хорезма// Тр. ХАЭЭ 1, Москва 1952.

Пугаченкова, Г. А.: Халчаян - К проблеме художественной культуры северной Бактрии. Ташкент, 1966.

Пугаченкова, Г. А.: Художественные сокровища Дальверзинтепе. Ленинград, 1978.

Пугаченкова, Г. А., Ртвеладзе, Э. В.: Дальверзинтепе- кушанский город на юге Узбекистана. Ташкент, 1978.

Пугаченкова, Г. А., Ртвеладзе, Э. В.: Северная Бактрия – Тохаристан. Ташкент, 1990.

Рапопорт, Ю. А., Неразик, Е. Е.: Топраккала. Дворец.// Тр. ХАЭЭ 14. Москва, 1984.

Рапопорт, Ю. А., Неразик, Е. Е., Левина, Л. М.: В низовьях Окса и Яксарта// Образы древнего Приаралья. Москва, 2000.

Распопова, В.И.: Металлические изделия раннесредневекового Согда. Leningrad, 1980.

Ртвеладзе, Э. В.: Несколько древнеегипетских предметов из Северной Бактрии// СА 2. Москва, 1977.

Ртвеладзе, Э. В.: Могильник кушанского времени у Ялангтуш-Тепе// СА 2. Москва, 1983.

Ртвеладзе, Э. В., Пидаев, Ш. Р.: Древняя и средневековая культура Сурхандарьи (Сборник научных статей). Ташкент, 2001.

Сарианиди, В. И.: Афганистан- Сокровища безымянных царей. Москва, 1983.

Седов, А. В.: Ковадан на пороге раннего средневековья. Москва, 1987.

Скугарова, Н. Г.: Костяные заколки Кампыртепа// Древняя и средневековая культура Сурхандарьи. Ташкент, 2001.

Сулейманов, Р. Х.: Археологические находки комплекса Сеталак I. Ташкент, 1983.

Толстов, С. П.: Хорезмская археолого-этнографическая экспедиция Академии Наук СССР (1945-1948)// ТХАЭЭ 1. Москва, 1952.

Толстов, С. П.: Древний Хорезм. Москва, 1964.

Трудновская, С. А.: Украшения позднеантичного Хорезма по материалам раскопок Топрак-кала// Тр. ХАЭЭ 1. Москва, 1952.

Трудновская, С. А.: Предметы вооружения и быта// Тр. ХАЭЭ 12, Москва, 1981.

Фахретдинова, Д. А.: Ювелирное искусство Узбекистана. Ташкент, 1988.

Филанович, М. И.: Две находки в Шаштепе в Ташкенте// ИМКУ 20. Ташкент, 1986.

Шедевры древнего искусства Таджикистана. Москва, 1983.

Шейко, К., Никитенко, Г. Н.: К изучению квартала-блока н. 5 на Кампыртепа// МТЭ 2. Ташкент, 2001.

Шишкин, В. А.: Варахша, Москва, 1963.

Σαρίφ, Μ.: Τα ελληνιστικά στοιχεία στα κοσμήματα της Γανδαράς. Θεσσαλονίκη, 1978.

Abdullaev, K., Stančo, L.: Djandavlattepa: Preliminary report of the 2002 excavation season// *Studia Hercynia VII*. Prague, 2003. P. 165-168.

Abdullaev, K., Stančo, L.: Djandavlattepa – sectors 7 and 20. Preliminary report of the 2004 excavation season// *Studia Hercynia IX*. Prague, 2005. P. 273-275.

Abdullaev, K., Stančo, L.: Djandavlattepa 2005. Preliminary excavation report//*Studia Hercynia X*. Prague, 2006. P. 167-171.

Beck, H. C.: The beads from Taxila. Delhi, 1941.

Callieri, P.: Saidu Sharif I (The buddhist sacred area, The monastery). Rome, 1989.

Cambon, P., dir.: Afghanistan, les trésors retrouvés. Catalogue du exposition temporele du Musée Guimet. Paris, 2007.

Chaqalaq Tepe: Fortified village in North Afghanistan excavated in 1964 – 1967. Kyoto University, 1970.

Cribb, J., Errington, E., Claringbull, M. (ed.): The Crossroads of Asia. Transormation in Image and Symbol in the Art of Ancient Afghanistan and Pakistan. Cambridge, 1992.

Dalton, M. O.: The Treasure of the Oxus. London, 1926.

Dani, A. H.: Shaikhan Dheri Excavation (1963 and 1964 seasons)// *Ancient Pakistan*, 1966.

Durman Tepe and Lalma: Buddhist sites in Afghanistan surveyed in 1963 – 1965. Kyoto University, 1968.

Fussman, G., Guillaume, O.: Surkh Kotal en Bactriane// *MDAFA XXXII*, Tome II. Paris, 1990.

Ghirshman, R.: Begram. Le Caire// *MDAFA 12*. Paris, 1946.

Guillaume, O., Rougeulle, A.: Fouilles d' Ai- Khanoum VII, Les petits objets// *MDAFA XXXI*, Paris, 1987.

Higgins, R.: Greek and Roman Jewellery. London, 1961(1980).

Marshall, F. H.: Catalogue of the Jewellery, Greek, Etruscan and Roman in the Depts. of Antiquities, British Museum. London, 1911.

Marshall, J.: Taxila III. Cambridge, 1951.

Neva, E.: Ancient jewelry from Central Asia//Transoxiana 6, 2003 or http://www.transoxiana.org/0106/neva_jewelry_central_asia.html (stiahnuté 20. 6. 2007)

Neva, E.: Artistic features of Jewelry art from Central Asia//Transoxiana 8, 2004 or http://www.transoxiana.org/0108/neva-art_jewelry.html (stiahnuté 20. 6. 2007)

Neva, E.: Types and Forms of Ancient Jewelry from Central Asia (IV BC – IV AD)//Transoxiana 10, 2006 or <http://www.transoxiana.org/0110/neva-jewelry.html>

Oxus - Katalog der Ausstellung// Museum Rietberg Zürich, 1989.

Sarianidi, V.: Bactrian Gold. Leningrad, 1985.

Simonenko, V. A.: Der linkshändige Sarmatenfürst von Porogi und die vornehme Dame aus dem Nogajčik-Kurgan// Gold der Steppe, Archäologie der Ukraine. Schleswig, 1991.

Simonenko, A.: Chinese and East Asian Elements in Sarmatian Culture of the North Pontic Region, in S.R.A.A. VII, 2001.

Sklenář, K.: Archeologický slovník 3. Keramika a sklo. NM Praha, 1998.

Steppengold- Grabschätze der Skythen und Sarmaten am unteren Don. Frankfurt am Main, 2003.

Venclová, N.: Prehistoric glass in Bohemia. Prague, 1990.

Yatsenko, S. A.: The costume of the Yuech-Chihs: Kushans and its analogies// SRAA 7. Kamakura, 2001.

Résumé

„The Jewellery of Kushan Central Asia“

During the archeological excavations 2002 – 2006 on site of Jandavlattepa in Southern Uzbekistan (Czech – Uzbek expedition, Charles University in Prague and Academy of Sciences in Samarkand) was gained a significant number of adornments and jewellery. Main aim of this MA- thesis was the creation of catalogue of these small finds and their comparison with other archeological complexes of Central Asia.

Jandavlattepa is situated in the region of ancient Bactria, so the bulk of adornments analysed in this work consists of artifacts from Bactrian archeological sites. The study concentrates on the Kushan period (1.- 4. century AD) and is divided in three parts:

1. adornments and jewellery extended among common population, in which the finds from Jandavlattepa can be included
2. extraordinary jewellery of the elite
3. catalogue of finds

Group of common jewellery is treated more in detail and consists of the groups of head adornments (diadems, earrings, hairpins, temple pendants), neck and clothing adornments (necklaces, pendants, clasps, buckles, sew – on plaques) and adornments of hands and legs (bracelets, finger-rings, anklets). Localities with concentration of finds are Yalangtush Tepe, Zartepa, Kampyrtepa and Dalvezintepe from Southern Uzbekistan and necropoles Babashov, Aruktau, Tup – Chona and Tepai – Shah from Southern Tajikistan.

Brief survey of extraordinary jewellery presents gold findings from two localities: Dalverzintepe and hoard from necropole Tillya Tepe (Northern Afghanistan).

Catalogue of finds from Jandavlattepa contains more than 110 objects, from which group of bone hairpins (27) is of great interest as well as bone rings (3), beads and pendants (62) and metal findings (20).

Zoznam vyobrazení:

Tab. I:

1. geografická mapa Baktrie, stiahnuté 20. 8. 2007 z:
<http://ximebenj.club.fr/doc%20PDF/Carre-de-la-Bactriane-du-nord.pdf>
2. mapa z: Oxus - Katalog der Ausstellung// Museum Rietberg Zürich, 1989. S.20

Tab. II:

1. typologická tabuľka kostených ihlíc: Забьялов, В. А.: Костяные предметы туалета из памятников Средней Азии кушанского и посткушанского времени // КСИИМК, вып. 209, Москва 1993. С. 34.

Tab. III:

1. ihlica zo Zartera: Культура и искусство древнего Узбекистана - каталог выставки/ книга 2. Москва, 1991., с. 24.
2. ihlica z Aj- Chanúmu: Guillaume, O., Rougeulle, A.: Fouilles d' Ai- Khanoum VII, Les petits objets// MDAFA XXXI, Paris, 1987. Pl. 27/3.
3. ihlice z Aktere II: Древности Таджикистана – каталог выставки. Душанве, 1985. С.145.
4. ihlice z Dalverzintepre: Пугаченкова, Г. А., Ртвеладзе, Э. В.: Дальверзинтепе- кушанский город на юге Узбекистана. Ташкент, 1978. С.110.
5. a 6. ihlice z Džandavláttera, kat. č. 14 (04.9C007.I) a sektor 2A, autor fotografií: L. Stančo

Tab. IV:

1. ihlica zo Zartera: Культура и искусство древнего Узбекистана - каталог выставки/книга 2. Москва, 1991., с. 24.
2. ihlica z Кампуртера: Лунева, В.: Ювелирное искусство Северной Бактрии. Ташкент, 2005. С.108, рис. 6/2.
3. ihlica z Кампуртера: Лунева, В.: Ювелирное искусство Северной Бактрии. Ташкент, 2005. С.108, рис. 6/3.

Tab. V:

1. ihlica zo Zartera: Культура и искусство древнего Узбекистана - каталог выставки/книга 2. Москва, 1991., с. 24.
2. ihlica zo Zartera: Древнейшие государства Кавказа и Средней Азии// Археология СССР. Москва, 1985. С. 400/26 (1).
3. ihlica zo Zartera: Забьялов, В. А.: Костяные предметы туалета из памятников Средней Азии кушанского и посткушанского времени // КСИИМК, вып. 209, Москва 1993. С. 33.
4. ihlica zo Zartera: Забьялов, В. А.: Раскоп 6 на городище Зартепа//АО, Москва, 1986.
5. ihlica z Džandavláttera, kat. č. 9 (05.10D001.II), autor fotografie: L. Stančo

Tab.VI:

1. a 2. ihlice zo Zartera: Древнейшие государства Кавказа и Средней Азии// Археология СССР. Москва, 1985. С. 400/26 (2-7).
3. ihlica z Džandavláttera, kat. č. 3 (06.21F024.I), autor fotografie: L. Stančo
4. ihlica z Džandavláttera, kat. č. 1. (06.21F001.II), kresba: P. Belaňová
5. nálezy ihlíc z Chairabádtera: Жуков, В. Д.: Археологическая разведка в Шахристане Хайрабадтепе// ИМКУ 2. Ташкент, 1961. С. 186/5.

Tab.VII:

1. a 2. kostené ihlice z Džandavláttera, kat. č. 23. (03.7D000.I), 24. (03.7D000.II), 15. (04.9C022.II), autor fotografie: L. Stančo
3. ihlica zo Zartera: Древнейшие государства Кавказа и Средней Азии// Археология СССР. Москва, 1985. С. 400/26 (9).
4. ihlica z Aj-Chanúmu: Guillaume, O., Rougeulle, A.: Fouilles d' Ai- Khanoum VII, Les petits objets// MDAFA XXXI, Paris, 1987.
5. ihlice z Kampyrtera: Лунева, В.: Ювелирное искусство Северной Бактрии. Ташкент, 2005. С.108, рис. 6/5,6.

Tab. VIII:

1. a 2. ihlice z Kampyrtera: Лунева, В.: Ювелирное искусство Северной Бактрии. Ташкент, 2005. С.107, рис. 5/5,6.
3. a 4. ihlice zo Surch – Kotalu: Fussman, G., Guillaume, O.: Surkh Kotal en Bactriane// MDAFA XXXII, Tome II. Paris, 1990. Pl. 5/ 216, 218.

Tab. IX:

1. ihlice z Kampyrtera: Лунева, В.: Ювелирное искусство Северной Бактрии. Ташкент, 2005. С.108, рис. 6.
2. ihlice z Kampyrtera: Лунева, В.: Ювелирное искусство Северной Бактрии. Ташкент, 2005. С.107, рис. 5.
3. predmety z Jalangtuš Tere: Ртвеладзе, Э. В.: Могильник кушанского времени у Ялангтуш-Тепе// СА 2. Москва, 1983. С. 134, рис.9.
4. ihlice z Bábašovského pohrebiska: Мандельштам, М. А.: Памятники кочевников кушанского времени в Северной Бактрии// Тр. ТАЭ VII. Ленинград, 1975. Табл. XXXIX.

Tab.X:

1. ihlice z Terai – Šach: Литвинский, Б. А., Седов, А. В.: Тепаи – шах, Культура и связи кушанской Бактрии. Москва, 1983. С. 235/XXX.
2. ihlica z Kavakaly: Культура и искусство древнего Узбекистана - каталог выставки/книга 1. Москва, 1991. С. 195.
3. rímska kostená ihlica, stiahnuté 20. 8. 2007 z: <http://www.ancienttouch.com/1140.jpg>
4. železná ihlica z Kampyrtera: Лунева, В.: Ювелирное искусство Северной Бактрии. Ташкент, 2005. С.107, рис. 5.

Tab.XI:

1. náušnice z Kampyrtera: Лунева, В.: Ювелирное искусство Северной Бактрии. Ташкент, 2005. С.107, 108, рис. 5, 6.
2. náušnice z Jalangtuš Tere: Ртвеладзе, Э. В.: Могильник кушанского времени у Ялангтуш-Тепе// СА 2. Москва, 1983. С. 129, рис.4.
3. náušnica z Terai – Šach: Литвинский, Б. А., Седов, А. В.: Тепаи – шах, Культура и связи кушанской Бактрии. Москва, 1983. С. 235/XXX.
4. náušnice z Tur – Чопу: Литвинский, Б. А., Седов, А. В.: Культы и ритуалы кушанской Бактрии. Москва, 1984. С.215/II.
5. a 6. náušnice z Džandavláttera, kat. č. 79 (04.20H002.I) a č. 78 (05.9D033.III), autor fotografií: L. Stančo

Tab. XII:

1. náušnice z Aruktanského pohrebiska: Мандельштам, М. А.: Памятники кочевников кушанского времени в Северной Бактрии// Тр. ТАЭ VII. Ленинград, 1975. Табл. XVIII.
2. náušnice z Babašovského pohrebiska: Мандельштам, М. А.: Памятники кочевников кушанского времени в Северной Бактрии// Тр. ТАЭ VII. Ленинград, 1975. Табл. XLI.
3. náušnice z pohrebiska Džety – Asar: Рапопорт, Ю. А., Неразик, Е. Е., Левина, Л. М.: В низовьях Окса и Яксарта// Образы древнего Приаралья. Москва, 2000. Илл. 54.

Tab. XIII:

1. amforovité závesky, Aruktau: Мандельштам, М. А.: Памятники кочевников кушанского времени в Северной Бактрии// Тр. ТАЭ VII. Ленинград, 1975. Табл. XVIII.
2. a 3. amforovité náušnice, Biškentské pohrebisko V: Литвинский, Б. А., Седов, А. В.: Культы и ритуалы кушанской Бактрии. Москва, 1984. С.130-131/ 31,32.
4. záušnice: Лунева, В.: Ювелирное искусство Северной Бактрии. Ташкент, 2005. С.108, рис. 6.

Tab. XIV:

1. korálky, Aruktanské pohrebisko: Мандельштам, М. А.: Памятники кочевников кушанского времени в Северной Бактрии// Тр. ТАЭ VII. Ленинград, 1975. Табл. XIX.
2. a 3. korálky, Babašovské pohrebisko: Мандельштам, М. А.: Памятники кочевников кушанского времени в Северной Бактрии// Тр. ТАЭ VII. Ленинград, 1975. Табл. XLIV, XLIII.

Tab. XV:

- 1.- 3. závesky z Кампуртера: Лунева, В.: Ювелирное искусство Северной Бактрии. Ташкент, 2005. С.104, 105, рис. 1, 2.
4. zvonček z Tur – Chony: Литвинский, Б. А., Седов, А. В.: Культы и ритуалы кушанской Бактрии. Москва, 1984. С. 222/ IX.
5. zvonček z Teraí – Šach: Литвинский, Б. А., Седов, А. В.: Тепаи – шах, Культура и связи кушанской Бактрии. Москва, 1983. С. 235/XXX.
6. zvonček z Jalangtuš Тере: Ртвеладзе, Э. В.: Могильник кушанского времени у Ялангтуш-Тепе// СА 2. Москва, 1983. С. 136, рис.11.

Tab. XVI:

1. – 3. závesky a korálky z Tur – Chony: Литвинский, Б. А., Седов, А. В.: Культы и ритуалы кушанской Бактрии. Москва, 1984. С.59/19, Табл. XIX.

Tab. XVII:

1. spona z Biškentského pohrebiska VII: Oxus - Katalog der Ausstellung// Museum Rietberg Zürich, 1989. S. 59/30.
2. spona z Babašovského pohrebiska: Мандельштам, М. А.: Памятники кочевников кушанского времени в Северной Бактрии// Тр. ТАЭ VII. Ленинград, 1975. Табл. XLII.
3. a 4. spony z Tulcharského pohrebiska: Горбунова, Н. Г.: Скотоводы Бактрии, Тогда и Центральных Кызылкумов// АСГЭ. Издательство Эрмитажа, 2001. С. 149, рис. 15.
5. a 6. nálezy z Džandavláttera, 5. rímska spona typu lunula, 6. terčik, kat. č. 75 (04.20N003.I), kresby: K. Urbanová

Tab. XVIII:

1. a 2. typu praciek v Strednej Ázii: Горбунова, Н. Г.: Скотоводы Бактрии, Тогда и Центральных Кызылкумов// АСГЭ. Издательство Эрмитажа, 2001. С. 136-137/ 4,5.

Tab. XIX:

1. párová zárona z Babašova: Мандельштам, М. А.: Памятники кочевников кушанского времени в Северной Бактрии// Тр. ТАЭ VII. Ленинград, 1975. Табл. XXXVI.

2. pracku z Kamputera: Лунева, В.: Ювелирное искусство Северной Бактрии. Ташкент, 2005. С.114, рис. 12.

3. pracka z Džandavláttera, autor fotografie: L. Stančo

Tab. XX:

1. náramku z Kamputera: Лунева, В.: Ювелирное искусство Северной Бактрии. Ташкент, 2005. С.111, 112, рис. 9, 10.

2. náramku z Jalangtuš Tere: Ртвеладзе, Э. В.: Могильник кушанского времени у Ялангтуш-Тепе// СА 2. Москва, 1983. С. 129, 131, рис.4, 6.

3. náramok z Dalverzin Tere: Пугаченкова, Г. А., Ртвеладзе, Э. В.: Дальверзинтепе-кушанский город на юге Узбекистана. Ташкент, 1978. С.110.

4. náramku z Terai – Šach: Литвинский, Б. А., Седов, А. В.: Тепаи – шах, Культура и связи кушанской Бактрии. Москва, 1983. С. 233, 235/ XXVIII, XXX.

5. náramku z Tur – Chopu: Литвинский, Б. А., Седов, А. В.: Культы и ритуалы кушанской Бактрии. Москва, 1984. С.59/19, Табл. III.

Tab.XXI:

1. náramku z Aruktanského pohrebiska: Мандельштам, М. А.: Памятники кочевников кушанского времени в Северной Бактрии// Тр. ТАЭ VII. Ленинград, 1975. Табл. XVII.

2. náramku z Babašovského pohrebiska: Мандельштам, М. А.: Памятники кочевников кушанского времени в Северной Бактрии// Тр. ТАЭ VII. Ленинград, 1975. Табл. XL.

Tab.XXII:

1. perleťové náramky zo Surch – Kotalu: Fussman, G., Guillaume, O.: Surkh Kotal en Bactriane// MDFAFA XXXII, Tome II. Paris, 1990. Pl. VIII.

2. perleťové náramky z Dalverzintepa: Dalvarzintepa šachristoni 1989 – 1993. Tokio. P. 52

3. perleťové náramky zo Saidu Šarif: Callieri, P.: Saidu Sharif I (The buddhist sacred area, The monastery). Rome, 1989. P.172, fig. 133.

4. a 5. náramky z Džandavláttera,4.- zo sektoru 2A, 5.- kat. č. 31 (05.20Q002.III), autor fotografií: L. Stančo

6. náramky zo skulptúry Dalverzintepa: Лунева, В.: Ювелирное искусство Северной Бактрии. Ташкент, 2005. С. 112, рис.10/7-8.

Tab.XXIII:

1. náramku z Jalangtuš Tere: Ртвеладзе, Э. В.: Могильник кушанского времени у Ялангтуш-Тепе// СА 2. Москва, 1983. С. 135, рис.10.

2. súbor z Dalverzintepa: Пугаченкова, Г. А., Ртвеладзе, Э. В.: Дальверзинтепе-кушанский город на юге Узбекистана. Ташкент, 1978. С.111.

3. náramok z Džandavláttera, kat. č. 47 (05.20Y002.VII), autor fotografie: L. Stančo

Tab.XXIV:

1. prstene z Kamyrtera: Лунева, В.: Ювелирное искусство Северной Бактрии. Ташкент, 2005. С. 112, рис.10.
2. prstene z Jalangtuš Tepe: Ртвеладзе, Э. В.: Могильник кушанского времени у Ялангтуш-Тепе// СА 2. Москва, 1983. С. 129, 135, рис. 4, 10.
3. prsteň z Džandavláttera, kat. č. 77 (04.4.000.II), autor fotografie: L. Stančo
4. prstene z Tepai – Šach: Литвинский, Б. А., Седов, А. В.: Тепаи – шах, Культура и связи кушанской Бактрии. Москва, 1983. С. 212, 235/ VII, XXX.
5. prstene z Tur – Chony: Литвинский, Б. А., Седов, А. В.: Культы и ритуалы кушанской Бактрии. Москва, 1984. С.25/11, Табл. II.

Tab.XXV:

1. prstene z Aruktanského pohrebiska: Мандельштам, М. А.: Памятники кочевников кушанского времени в Северной Бактрии// Тр. ТАЭ VII. Ленинград, 1975. Табл. XVII.
2. prstene z Babašovského pohrebiska: Мандельштам, М. А.: Памятники кочевников кушанского времени в Северной Бактрии// Тр. ТАЭ VII. Ленинград, 1975. Табл. XLI.
3. súbor predmetov z Dalverzin Tepe: Пугаченкова, Г. А., Ртвеладзе, Э. В.: Дальверзинтепе- кушанский город на юге Узбекистана. Ташкент, 1978. С.111.

Tab.XXVI:

1. kostené kolieska z Jalangtuš Tepe: Ртвеладзе, Э. В.: Могильник кушанского времени у Ялангтуш-Тепе// СА 2. Москва, 1983. С. 129, 131, рис. 4, 6.
2. kostené koliesko z Tepai – Šach: Литвинский, Б. А., Седов, А. В.: Тепаи – шах, Культура и связи кушанской Бактрии. Москва, 1983. Табл. XXXIII/26.
3. a 4. kostené kolieska z Džandavláttera, kat.č. 28 (05.20Y002.I), 30. (05.20C004.I), autor fotografií: L. Stančo
5. kolieska zo Surch – Kotalu: Fussman, G., Guillaume, O.: Surkh Kotal en Bactriane// MDAFA XXXII, Tome II. Paris, 1990. Pl. VIII.

Tab.XXVII:

1. zlatý poklad z Dalverzintere: Культура и искусство древнего Узбекистана - каталог выставки/книга 1. Москва, 1991. С. 129.
2. náušnice z Dalverzintere: Лунева, В.: Ювелирное искусство Северной Бактрии. Ташкент, 2005. С.107, рис. 5.

Tab. XXVIII:

1. nákrčníky a pektorál z Dalverzintere: Лунева, В.: Ювелирное искусство Северной Бактрии. Ташкент, 2005. С.106, рис. 3.
2. náramky z Dalverzintere: Лунева, В.: Ювелирное искусство Северной Бактрии. Ташкент, 2005. С.111, рис. 9.

Tab.XIX:

1. rekonštrukcia odevov a polohy šperku z Tillja Tepe: Yatsenko, S. A.: The costume of the Yuech-Chih: Kushans and its analogies// SRAA 7. Kamakura, 2001. P. 87.

Tab. XXX – XL:

Všetky ilustrácie z tabuliek pochádzajú z: Sarianidi, V.: Bactrian Gold. Leningrad, 1985.
Preto pri ich popise budem uvádzať číslo strany, prípadne obrázku.

Tab.XXX:

1. náušnica so záveskom. Ill. 32
2. trúbkovité závesky: P. 245
3. inkrustované náušnice: Ill. 33
4. náušnice s Erotkami: Ill. 36

Tab.XXXI:

1. sieťovaná koruna: P. 239
2. figúrka kozorožca so stromčekom: Ill. 116, 121
3. palmetová koruna: Ill. 13

Tab.XXXII:

1. ihlica s jednoduchými rozetkami: Ill. 16
2. terčová ihlica: Ill. 20
3. ihlica so štvorlístkom: Ill. 18
4. rozetkovitá ihlica: Ill. 19
5. strieborné náušnice s granát. hlavicami: P. 259

Tab.XXXIII:

1. spánkový závesok s „Pánom zvierat“: Ill. 44
2. spánkový závesok s protómami koňa: Ill. 40
3. spánkové závesky s Anahitou: Ill. 50

Tab.XXXIV:

1. nákrčník z mužského hrobu: Ill. 68, 69
2. nákrčník trúbkovitý: P. 238
3. pektorál z hrobu 5: Ill. 64

Tab.XXXV:

1. zlatá retiazka: P. 227
2. figúrky „muzikantov“: Ill. 59
3. náhrdelník: Ill. 63
4. náhrdelník: Ill. 61
5. náhrdelník: Ill. 66, 67

Tab.XXXVI:

1. aplika – muž s delfínom: Ill. 86
2. „Kušánska Afrodité“: Ill. 80
3. „Baktrijská Afrodité“: Ill. 99

Tab.XXXVII:

1. rozetková brošňa: Ill. 43
2. Eros na delfínovi s inkrustáciou: Ill. 87
3. Eros na delfínovi: Ill. 85

Tab.XXXVIII:

1. spona s Dionýzom a Ariadné: Ill. 79
2. spona s bojovníkom: Ill. 83
3. opasok: Ill. 88
4. zlaté pracky: P. 242

Tab.XXXIX:

1. náramky s antilopami: Ill. 105
2. náramky s levími hlavičkami: Ill. 104
3. posuvný náramok: Ill. 101, 102
4. trúbkovité náramky: P. 238

Tab.XL:

1. štítok so sediacou Athénou: Ill. 108
2. tyrkys so sediacou postavou: Ill. 109
3. stojaca Athéna – amulet: Ill. 73
4. zebu: Ill. 70
5. losujúci héroovia: Ill. 71
6. gryf: Ill. 74

Tab. XLI:

1. zlatá aplika z Taxily: Cambon, P., dir.: Afghanistan, les trésors retrouvés. Catalogue de l'exposition temporaire du Musée Guimet. Paris, 2007. P. 105.
2. zlatá aplika z Taxily: Σαριφ, Μ.: Τα ελληνιστικά στοιχεία στα κοσμήματα της Γανδαράς. Θεσσαλονίκη, 1978. Π. III/4.
3. zlatý nákrčník z Taxily: Σαριφ, Μ.: Τα ελληνιστικά στοιχεία στα κοσμήματα της Γανδαράς. Θεσσαλονίκη, 1978. Π. II/3.
4. náušnice z pohrebiska Ksirov: Oxus - Katalog der Ausstellung// Museum Rietberg Zürich, 1989. S. 50.

Tab.XLII - L

Ilustrácie ku katalógu nálezov z Džandavláttepa, autor fotografií: L. Stančo

Tab.XLII:

1. 06.21F001.II, fragment kostenej ihlice
2. 06.21F010.I, fragment kostenej ihlice
3. 06.21F024.I, fragment kostenej ihlice
4. 06.21P023.I, fragment kostenej ihlice
6. 06.7.000.I, fragment kostenej ihlice
7. 05.20S003.I, fragment kostenej ihlice
8. 05.10D001.I, fragment kostenej ihlice
9. 05.10D001.II, fragment kostenej ihlice

Tab.XLIII:

10. 05.10D018.VIII, fragment kostenej ihlice
11. 04.20N002.XI, fragment kostenej ihlice
12. 04.7C014.I, fragment kostenej ihlice
13. 04.7D017.I, fragment kostenej ihlice
14. 04.9C007.I, fragment kostenej ihlice
15. 04.9C022.II, kostená ihlica

- 16. 04.10C003.II, fragment kostenej ihlice
- 17. 03.7B000.IV, fragment kostenej ihlice

Tab. XLIV:

- 18. 03.7C000.I, fragment kostenej ihlice
- 19. 03.7C002.I, fragment kostenej ihlice
- 20. 03.7C008.IV, fragment kostenej ihlice
- 21. 03.7C008b.I, fragment kostenej ihlice
- 22. 03.7C012.II, fragment kostenej ihlice
- 23. 03.7D000.I, kostená ihlica
- 24. 03.7D000.II, fragment kostenej ihlice
- 25. 03.7D013.I, fragment kostenej ihlice
- 26. 03.7D011.II, fragment kostenej ihlice
- 27. 03.7D011.II, fragment kostenej ihlice

Tab. XLV:

- 28. 05.20Y002.I, kostené koliesko
- 29. 05.20Y022.II, kostené koliesko
- 30. 05.20C004.I, kostené koliesko
- 31. 05.20Q002.III, fragment perleťového náramku
- 32. 05.20O018.I, fragment kosteného predmetu
- 33. 04.9C022.III a, b, dva zuby, kostené nástroje
- 34. 04.9E008.I, fragment kosteného predmetu

Tab. XLVI:

- 35. 06.21D001.I, korálka
- 36. 06.21F023.I, korálka
- 37. 06.21F024.II, korálka
- 38. 06.21P001.I, korálka
- 39. 05.20O010.III, korálka
- 40. 05.20O019.I, korálka
- 41. 05.20Q001.V, korálka
- 42. 05.20Q002.I, korálka
- 43. 05.20Q002.II, korálka
- 44. 05.20Q020.I, korálka
- 45. 05.20R012.I, korálka
- 46. 05.20Y002.VI, korálka
- 47. 05.20Y002.VII, súbor 24 ks korálok

Tab. XLVII:

- 48. 05.20Y002.XII, korálka
- 49. 05.20Y005.I, korálka
- 50. 05.20Z006.I, korálka
- 51. 05.9D003.I, korálka
- 52. 05.10D002.III, korálka
- 53. 05.10D003.I, korálka
- 54. 05.10D025.I, korálka
- 55. 05.11C004.I, korálka
- 56. 05.11C004.II, korálka
- 57. 05.11C005.VII, korálka

- 58. 05.11C008.I, korálka
- 59. 05.12D003.I, korálka
- 60. 04.20H002.III, korálka
- 61. 04.7A000.I, korálka
- 62. 04.7E002.I, korálka

Tab.XLVIII:

- 63. 04.7E004.I, korálka
- 64. 04.7E004.II, korálka
- 65. 03.7B007.I, korálka
- 66. 03.7C003.VII, korálka
- 67. 03.7D011.I, korálka
- 68. 03.7D012.II, korálka
- 69. 04.4.000.I, korálka
- 70. 05.20O019.II, fragment mušle
- 71. 04.20F007.I, ulita
- 72. 04.9E013.I, ulita
- 73. 05.10C000.II, fragment kosteného krúžku

Tab.XLIX:

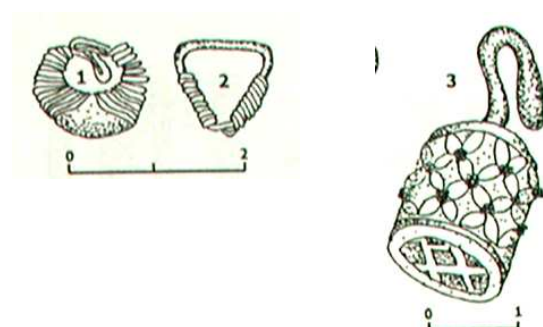
- 74. 06.21F001.II, kovový cvočík
- 75. 04.20N003.I, kovový terčík
- 76. 04.20D001.I, fragmenty prsteňa
- 77. 04.4.000.II, fragment prsteňa
- 78. 05.9D033.III, fragment náušnice
- 79. 04.20H002.I, kovová náušnica
- 81.04.7C009.I, fragment kovovej ihlice
- 82. 04.7C/9C005.I, fragment kovovej ihlice
- 83. 04.9B012.I, fragment kovovej ihlice
- 84. 04.9B015.I, fragment kovovej ihlice alebo nástroja
- 85. 04.9C016.V, fragment kovovej ihlice

Tab.L:

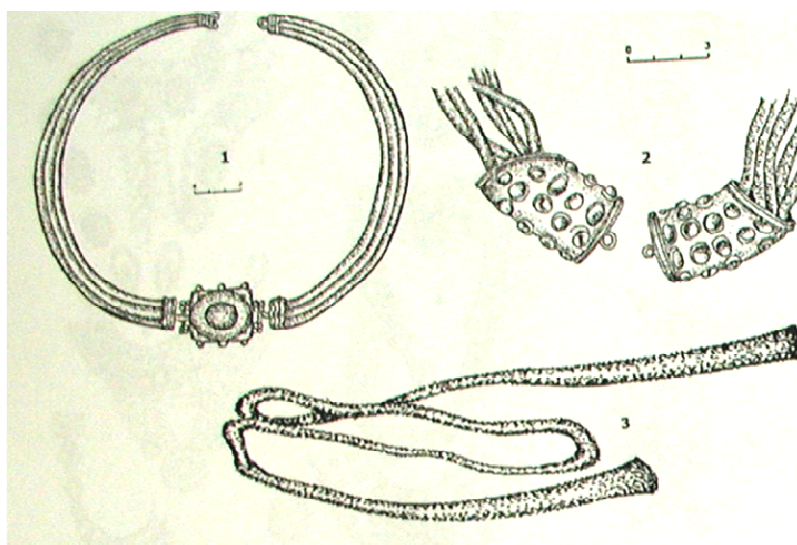
- 86. 04.9E018.I, hlavička kovovej ihlice
- 88. 04.10C009.I, kovový nástroj – špachtľ'a
- 89. 04.4.000.III, kovová ihlica
- 90. 04.7E001.I, fragment kovového predmetu
- 91. 04.9C001.I, fragment kovového predmetu
- 92. 04.20E004c.I, fragment kovového predmetu
- 93. 04.20N002.X, fragment kovového predmetu

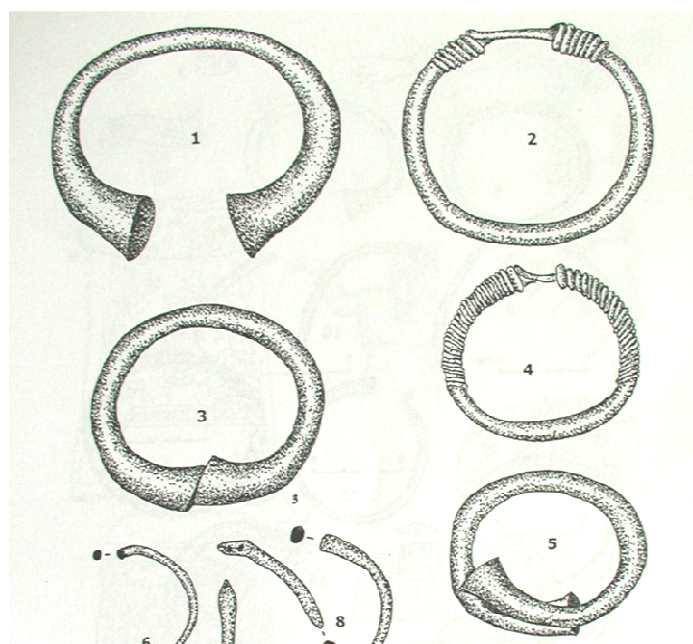
1.

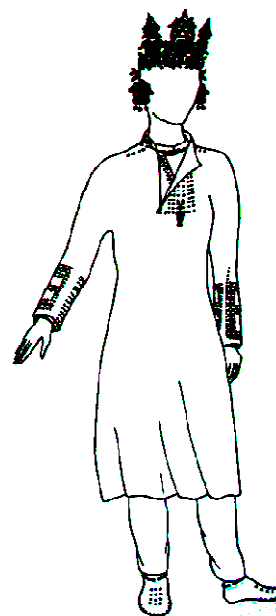
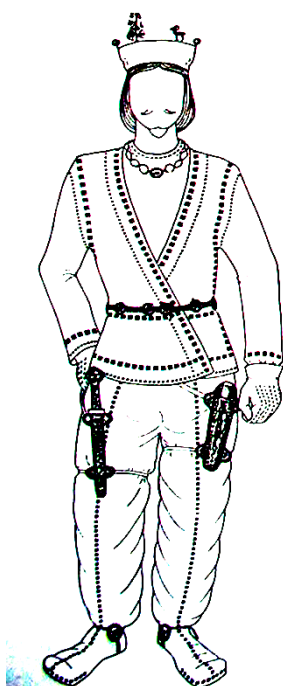
2. náušnice

1. nákrčníky a pektorál

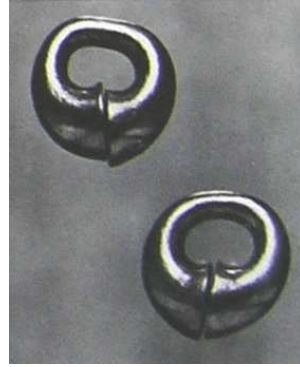
2. náramky

1. rekonštrukcia odevov a polohy šperku v hroboch 1, 2, 3, 4 a 6

1.

2.

3.

4.

1.

2.

3.

1.

2.

3.

4.

5.

1.

2.

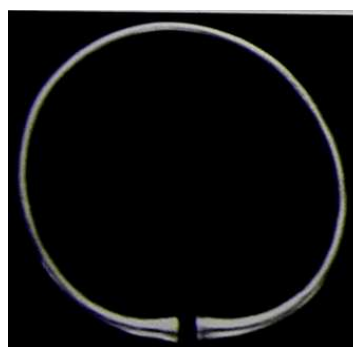
3.

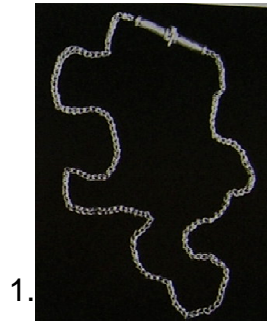
1.

2.

3.

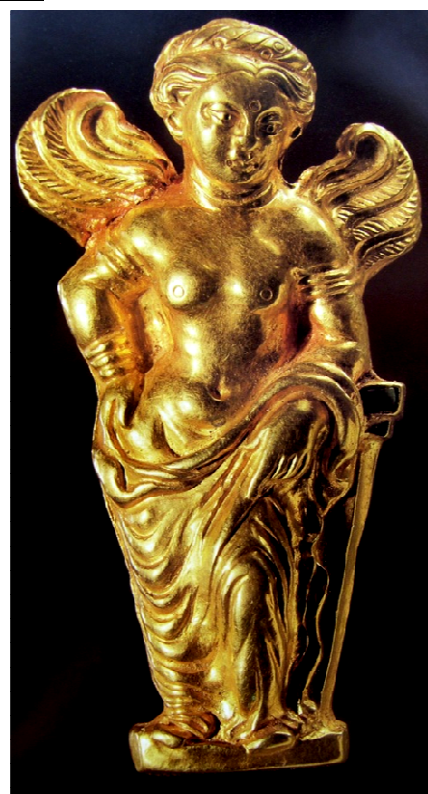
1.

2.

3.

1.

2.

3.

Tillja Tepe – spony

Tab. XXXVIII

1.

2.

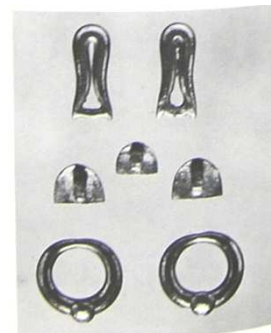

Tillja Tepe – opasok a pracky

3.

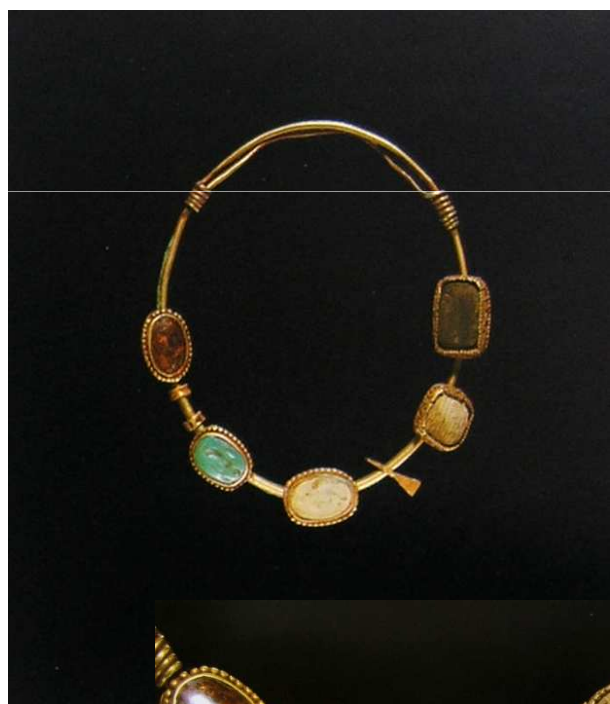
4.

1.

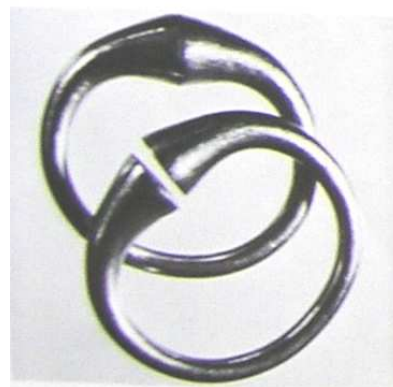
2.

3.

4.

1.

2.

3.

4.

5.

6.

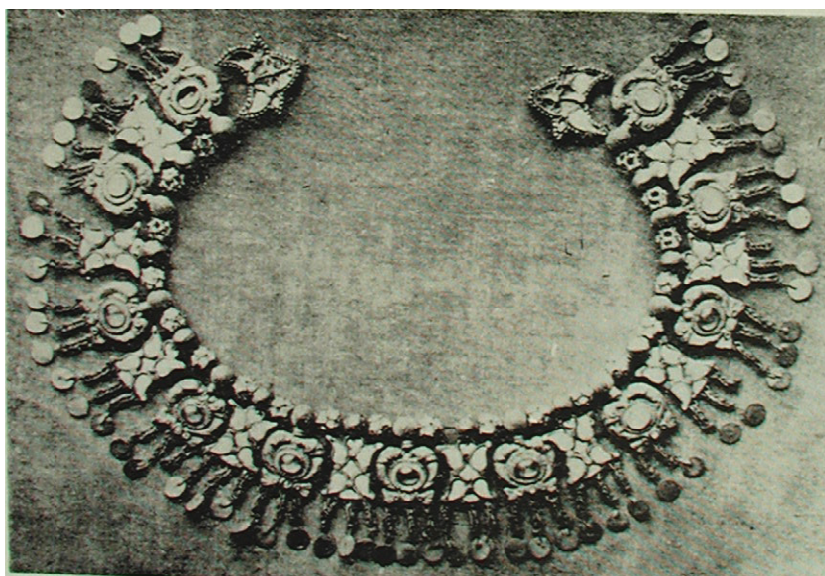

1.

2.

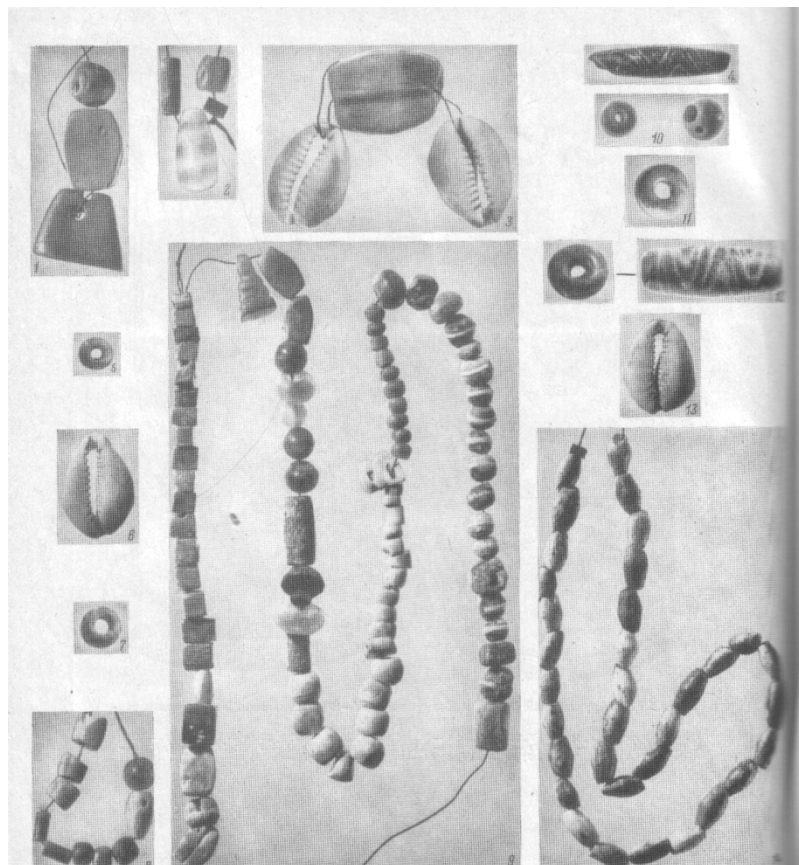

3.

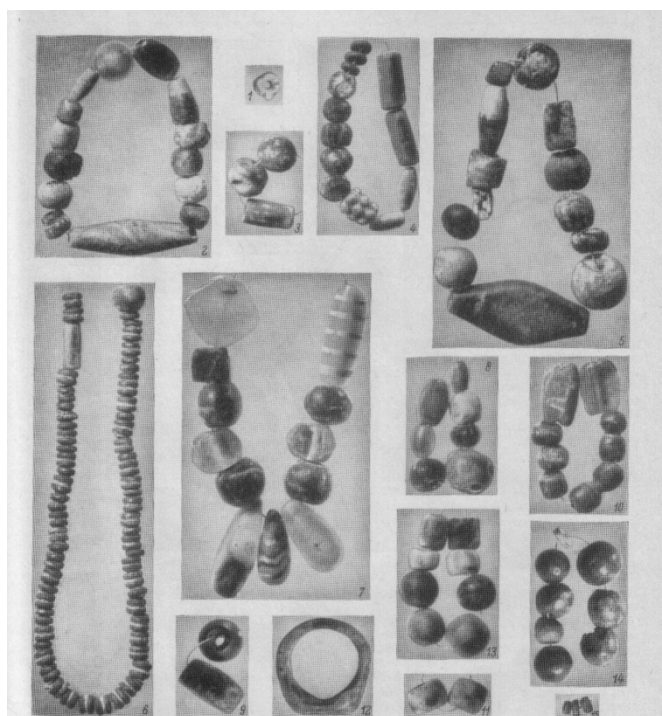
1. až 3. Taxila

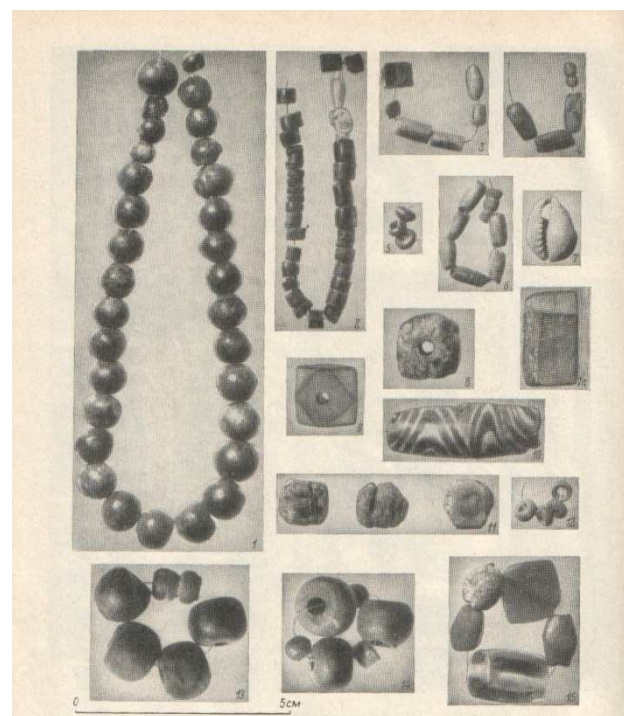
4. pohrebisko Ksirov

1. Aruktanské pohřebisko

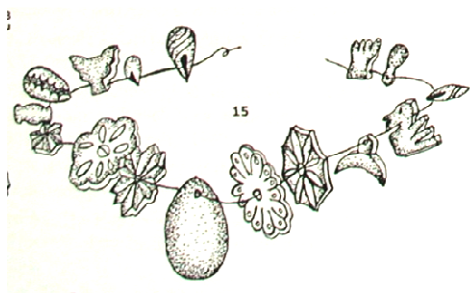

2.

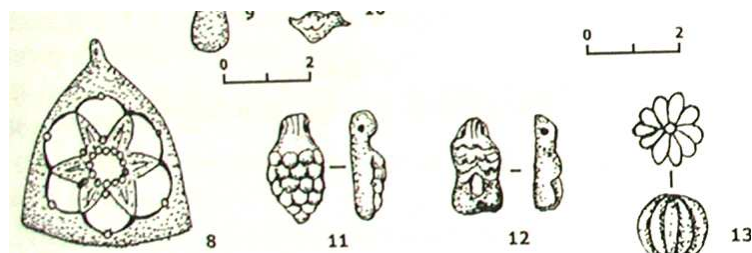

3.

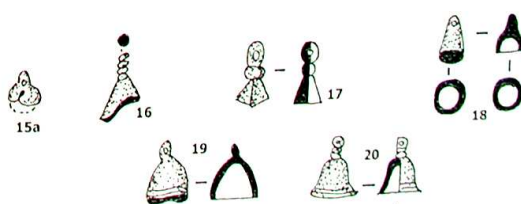
2. a 3. Babašovské pohřebisko

1.

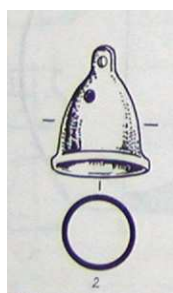

2.

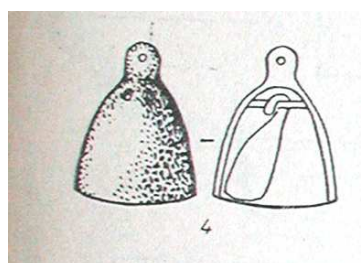

3.

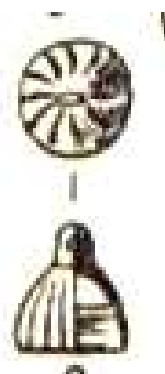
1. až 3. Kamyrtapa

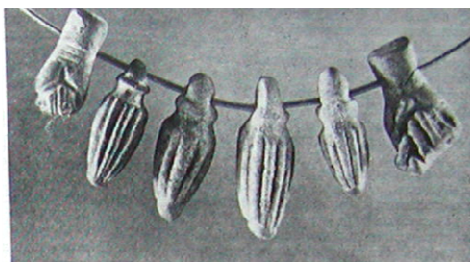
4. Tup - Chona

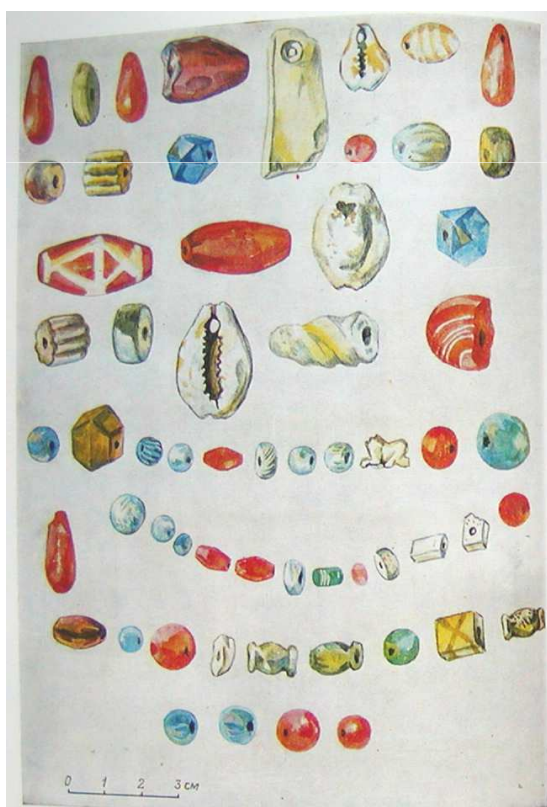
5. Tepai - Šach

6. Jalangtuš Tepe

1.

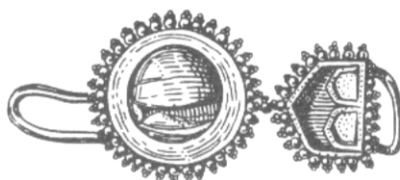
2.

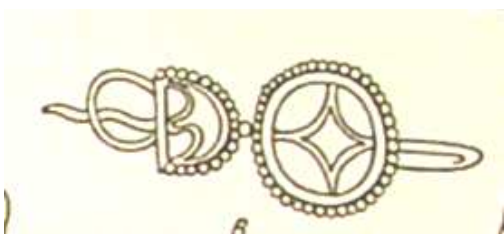
3.

1. Biškentské pohrebisko VII

2. Babašovské pohrebisko

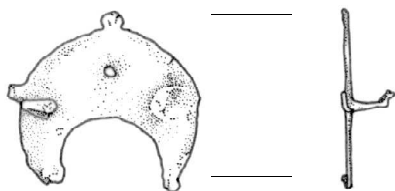

3.

4.

3. a 4. Tulcharské pohrebisko

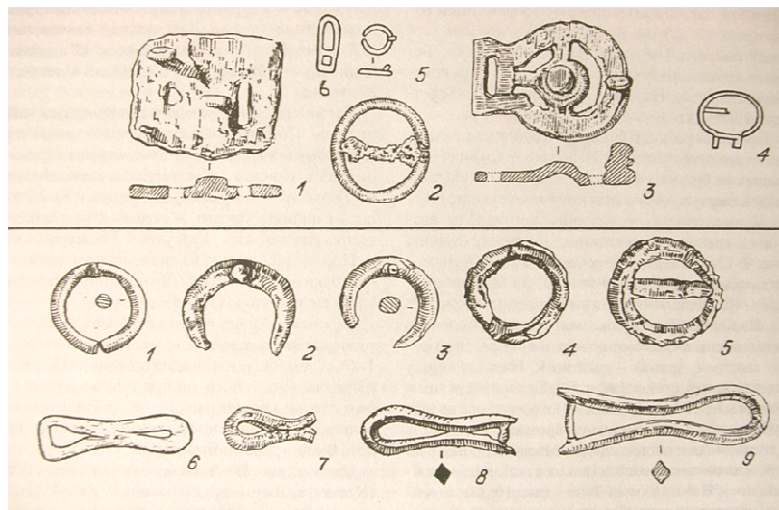

5.

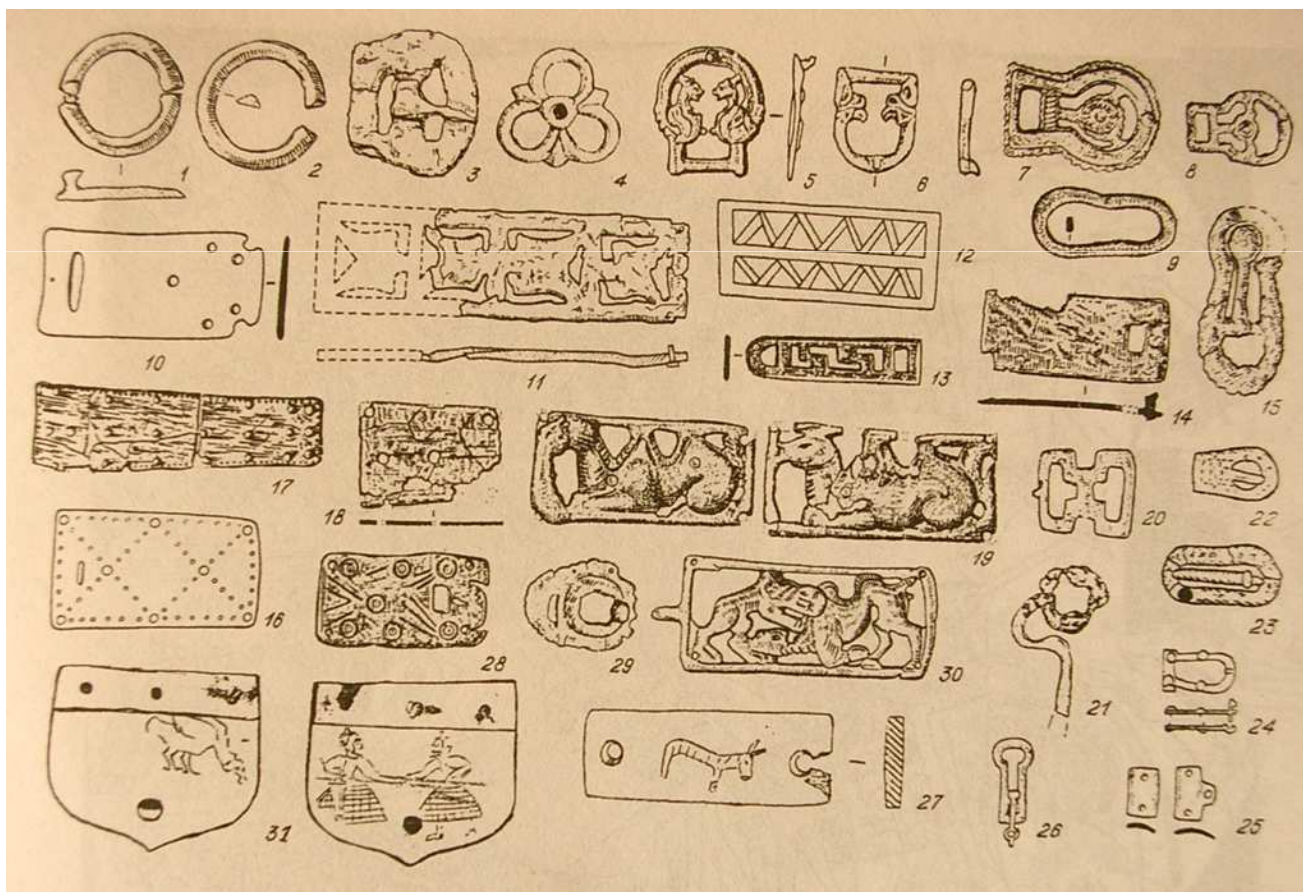

6.

5. a 6. Džandavláttepa

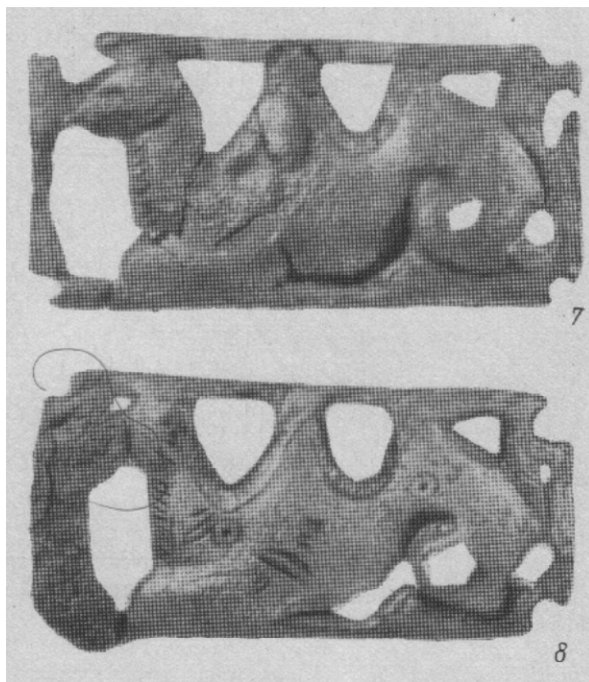

1.

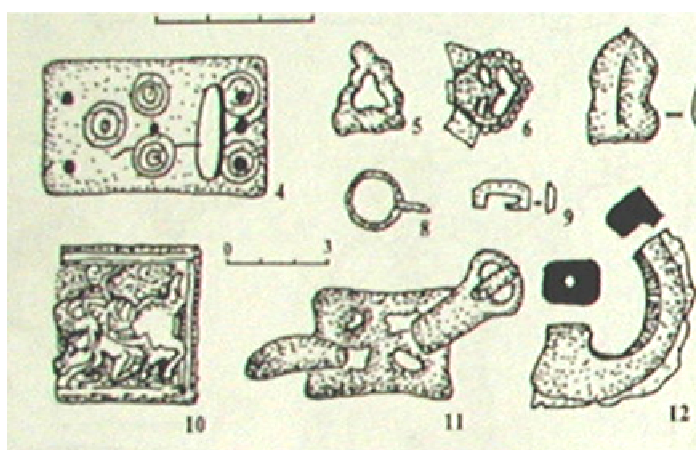

2.

1. a 2. Typy praciek a zápon, ktoré sa vyskytli na stredoázijských lokalitách

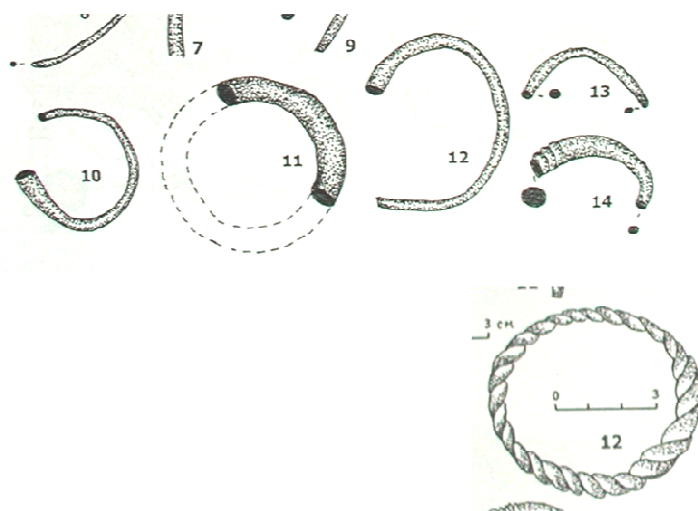
1. Babašovské pohrebisko

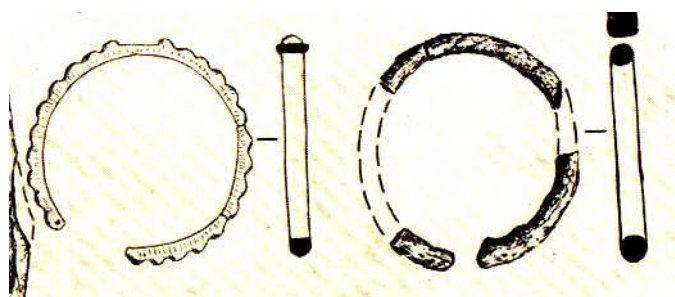
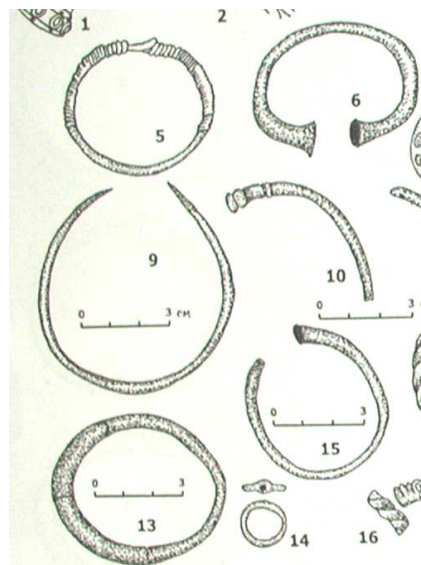
2. Kampyrtepa

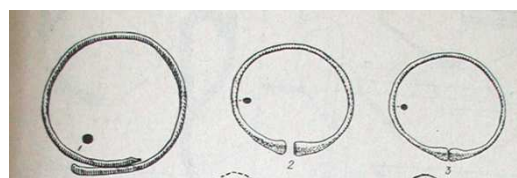
3. Džandavláttepa

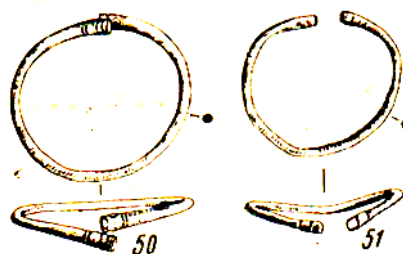
1. Kamyrtapa

3. Dalverzintepa

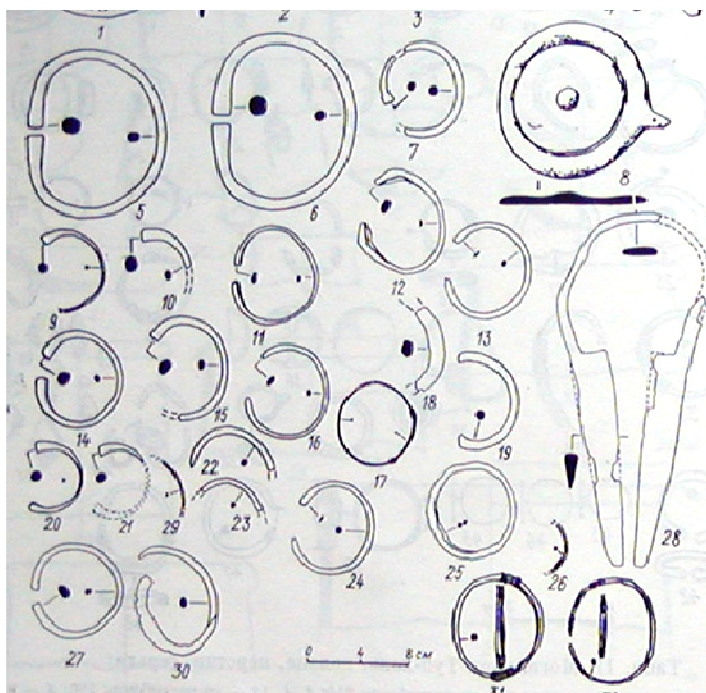
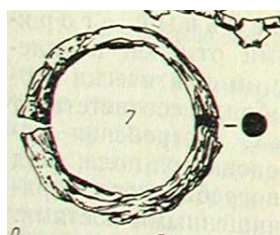

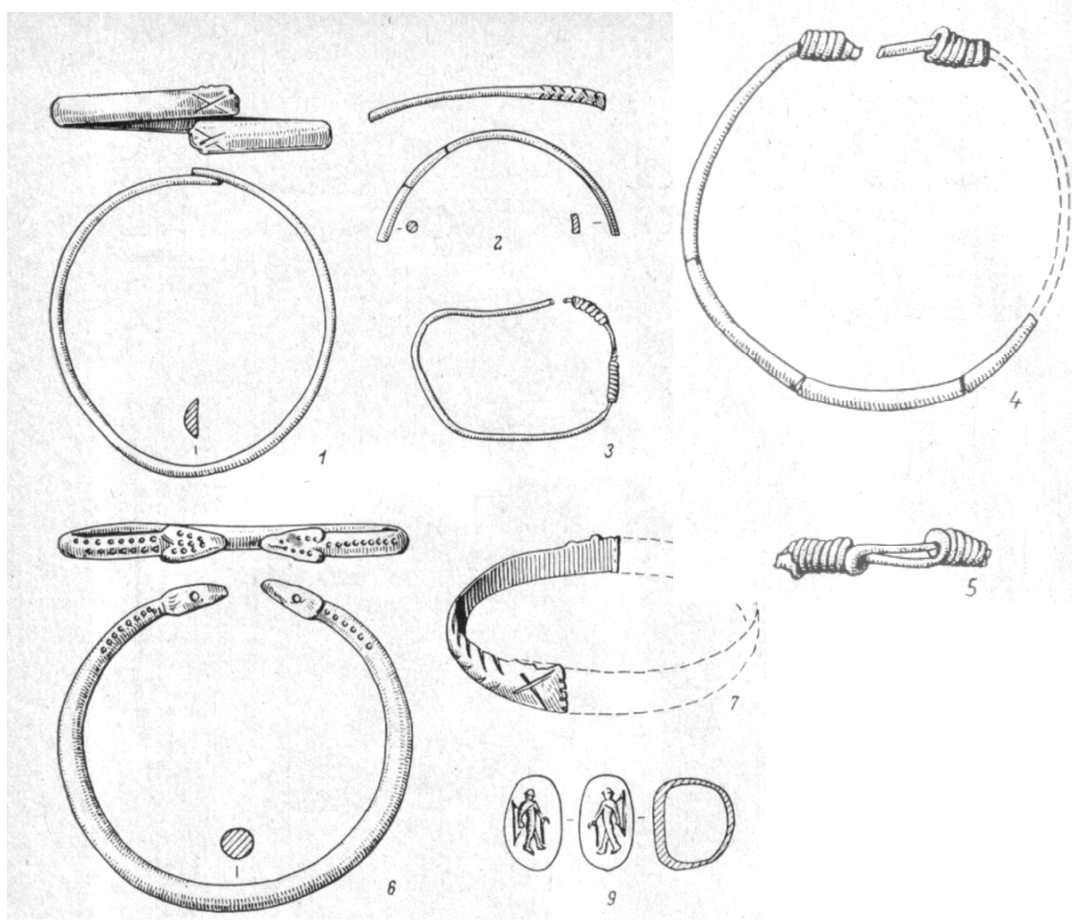
4. Tepai - Šach

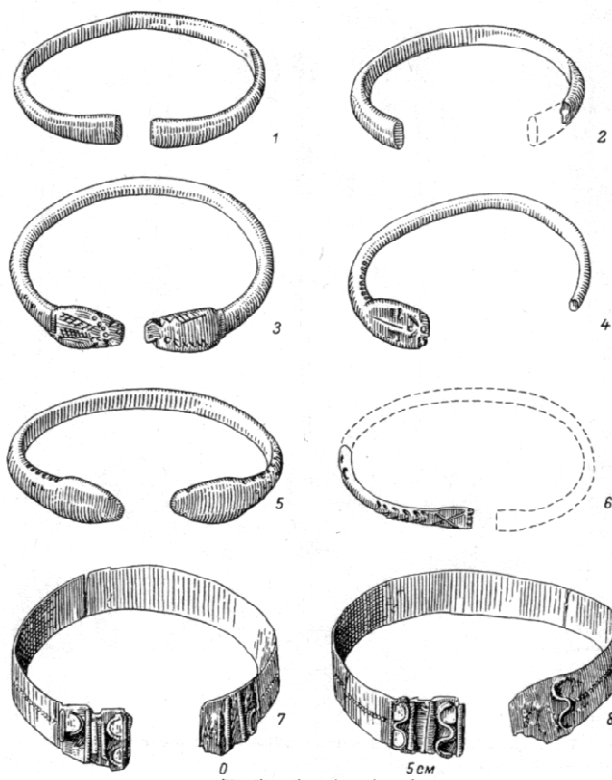
5. Tup - Chona

2. Jalangtuš Tepe

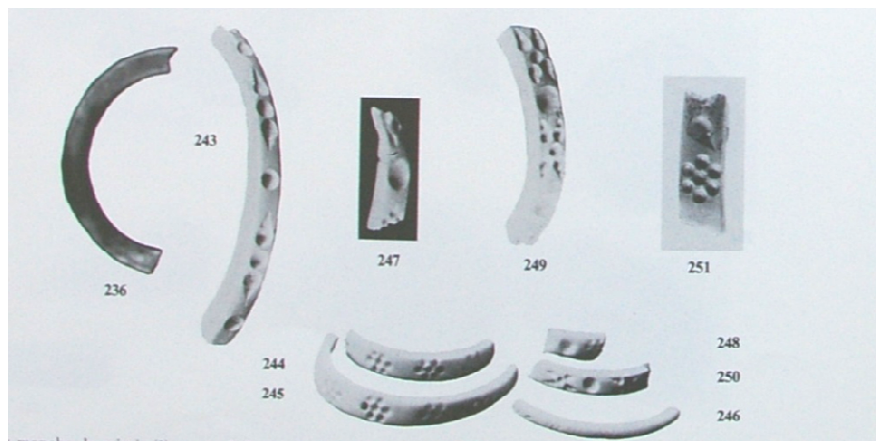

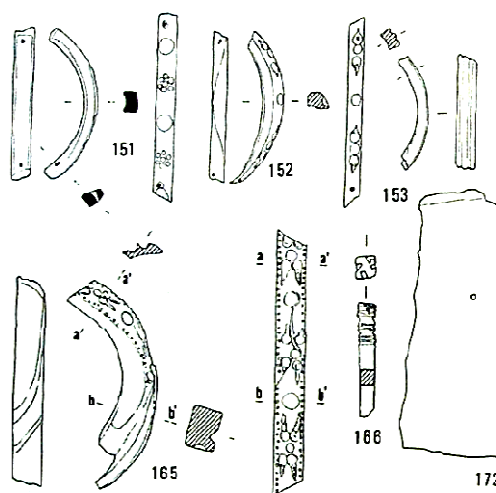
1. Aruktanské pohrebisko

2. Babašovské pohrebisko

1. Surch - Kotal

2. Dalverzintepe

3. Saidu Šarif

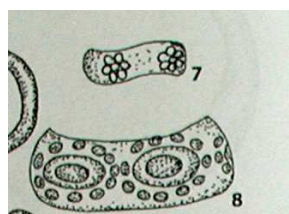

4.

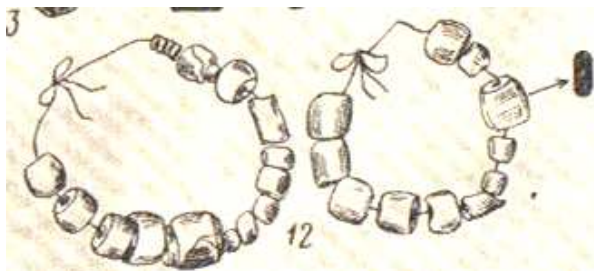

5.

4. a 5. Džandavlátpepa

6. Náramky zo skulptúry Dalverzintepe

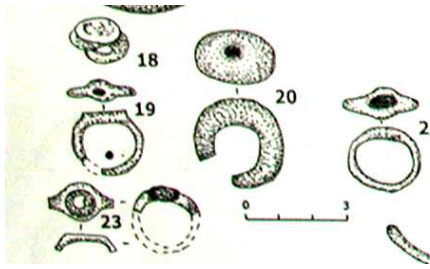
1. Jalangtuš Tepe

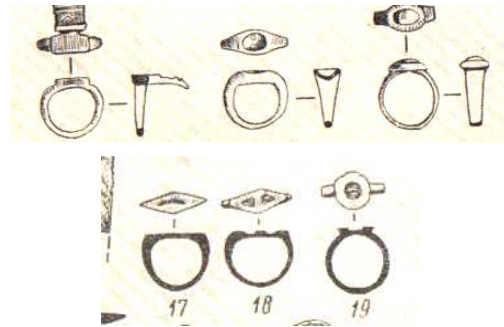
2. Dalverzintepe, súbor viacerých nálezov s náramkami

3. Džandavláttepa

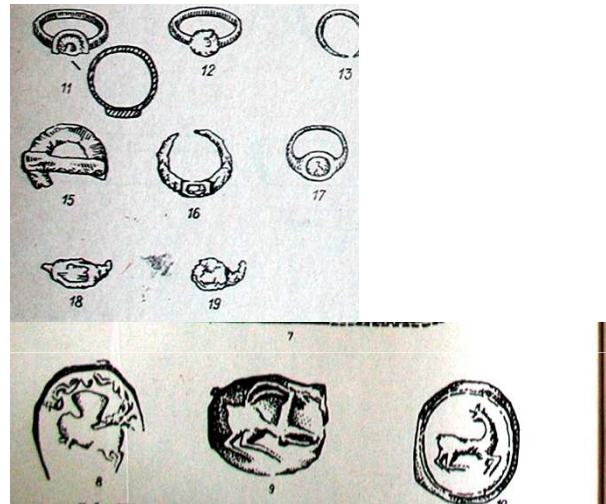
1. Kampyrtepa

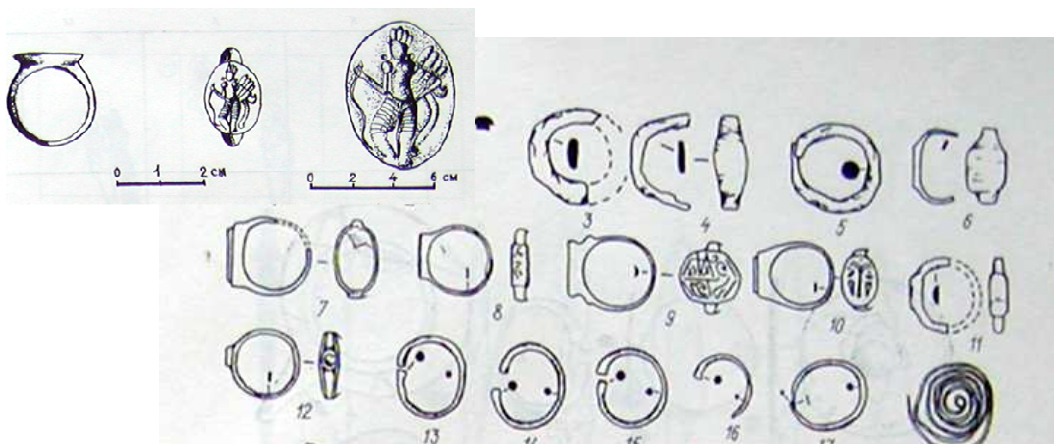
2. Jalangtuš Tepe

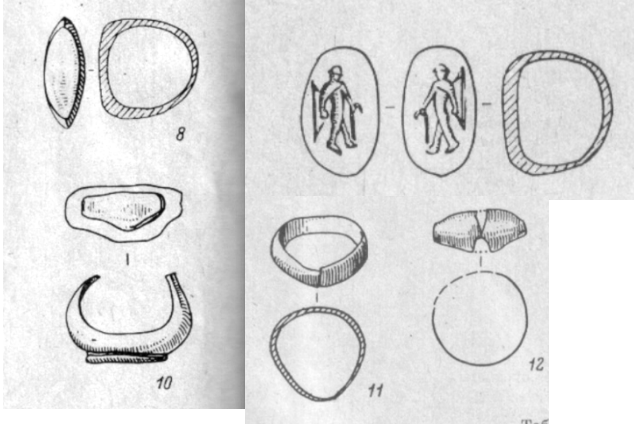
3. Džandavláttepa

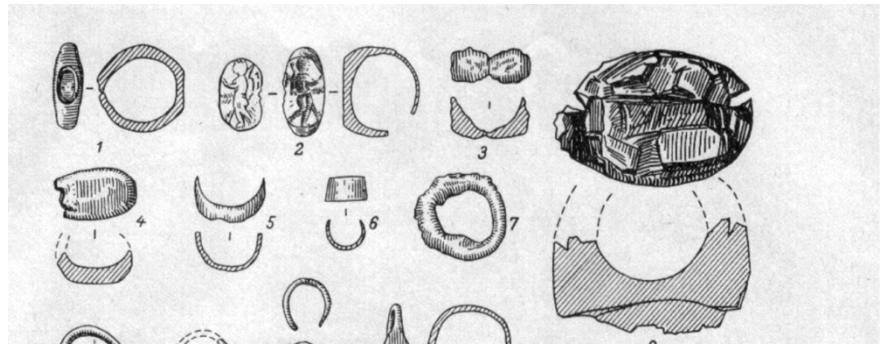
4. Tepai - Šach

5. Tup - Chona

1. Aruktanské pohrebisko

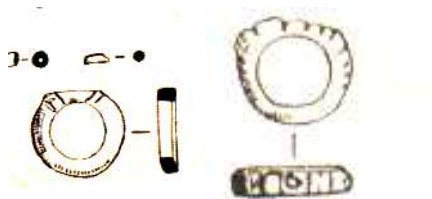

2. Babašovské pohrebisko

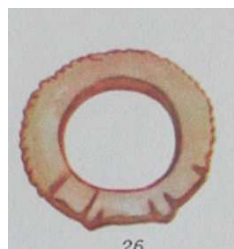
Kostené kolieska

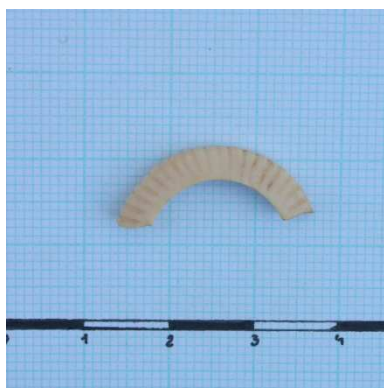
3. medzi nálezmi sú dve kostené kolieska, Dalverzintepe

1. Jalangtuš Tepe

2. Tepai - Šach

3.

4.

3. a 4. Džandavlátpepa

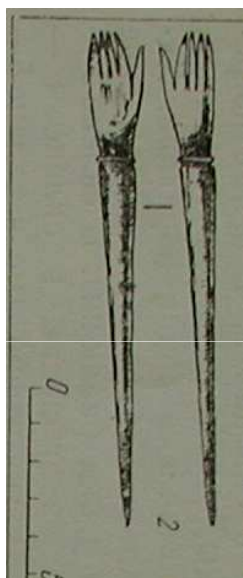
5. Surch - Kotal

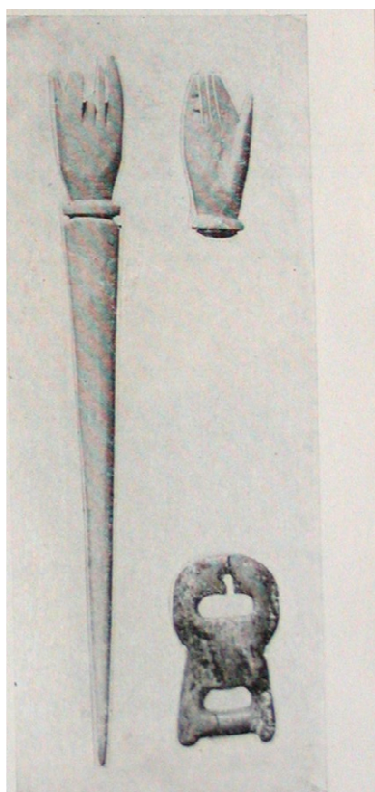
1. Zartepa

2. Aj-Chanúm

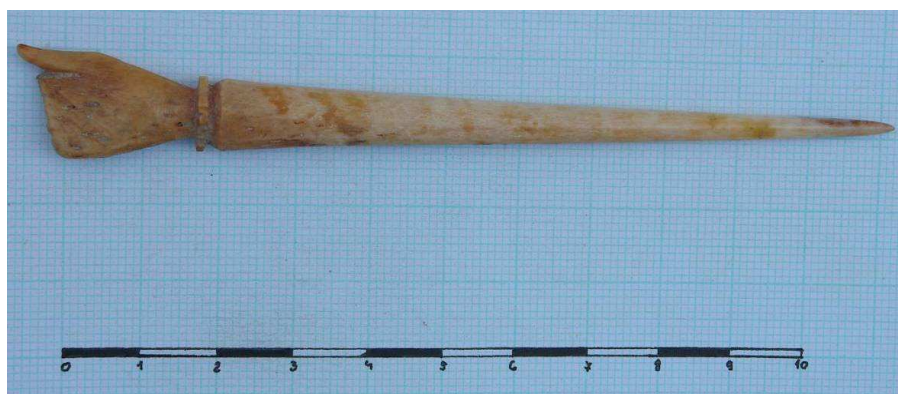
4. Dalverzintepe

3. Aktepe II

6. Džandavláttepa

7. Džandavláttepa, sektor 2A

Kostené ihlice – antropomorfná skupina

Tab. IV

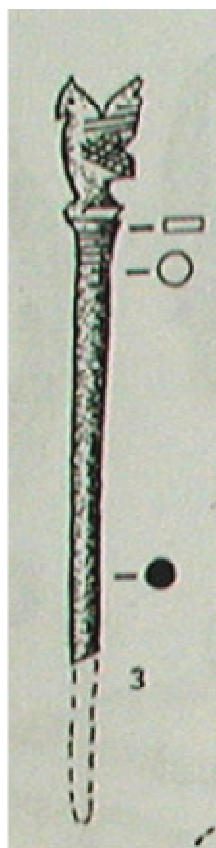

2. Kampyrtepa

1. Zartepa

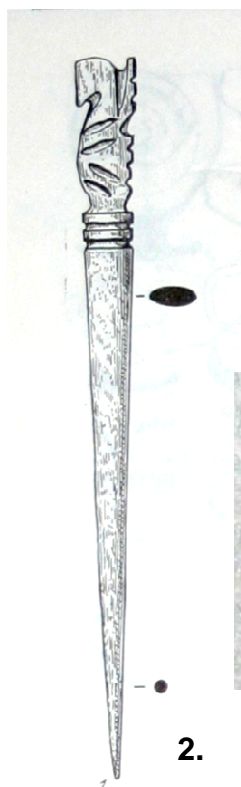
Kostené ihlice – zoomorfná skupina

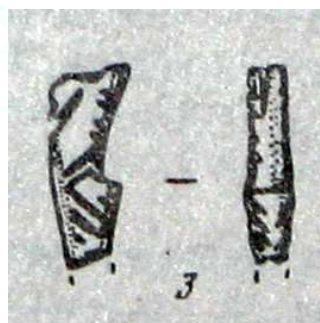
3. Kampyrtepa

1

2.

3.

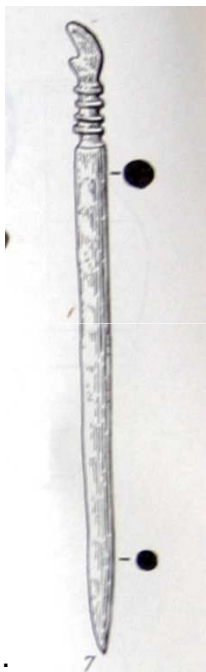
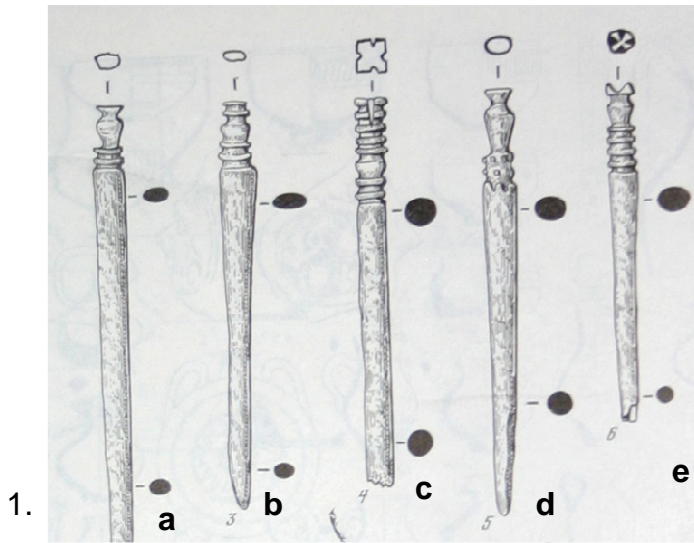

4.

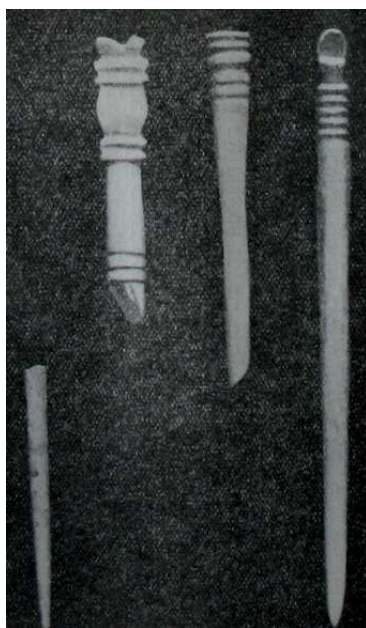
1. - 4. Zartepa

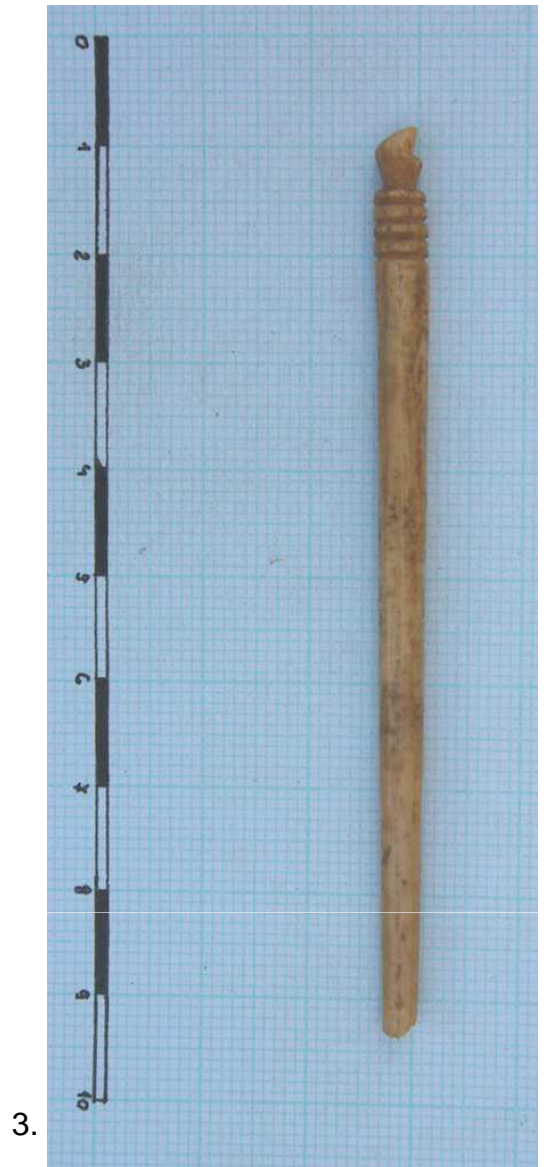
5. Džandavláttepa

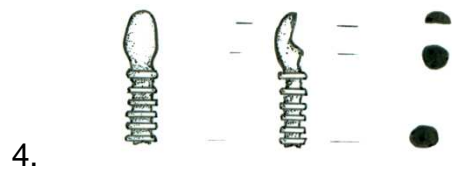
1. a 2. Zartepa

5. Chairabádtepa

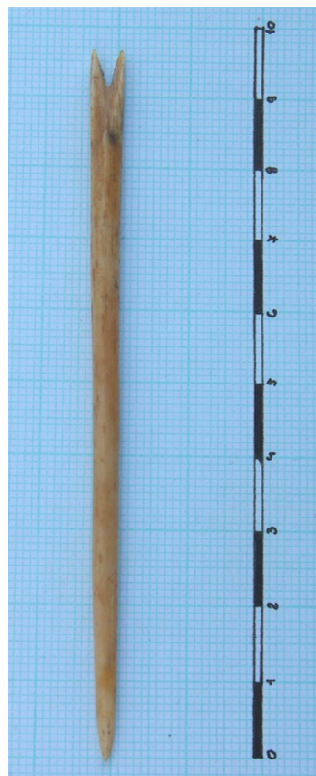
21F 001, I

3. a 4. Džandavláttepa

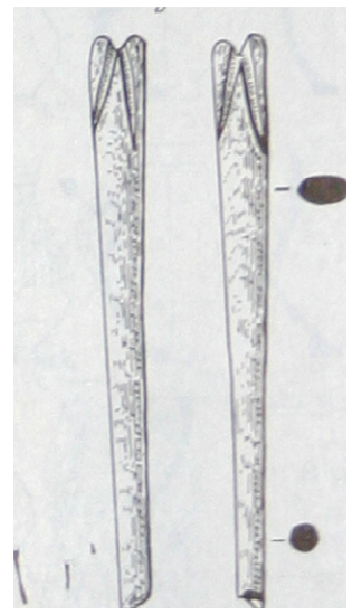

1.

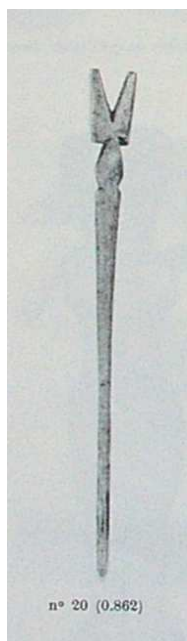

2.

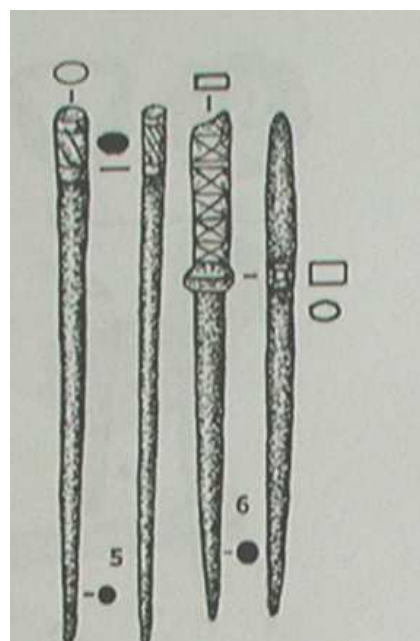
1. a 2. Džandavláttepa

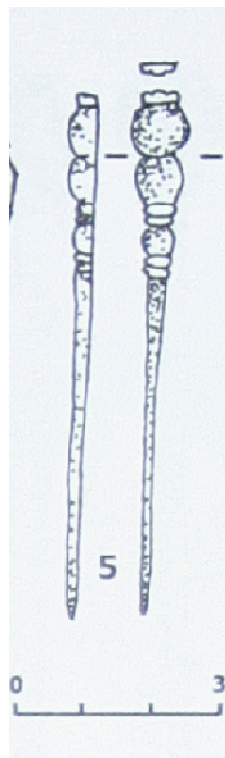
3. Zartepa

4. Aj-chanúm

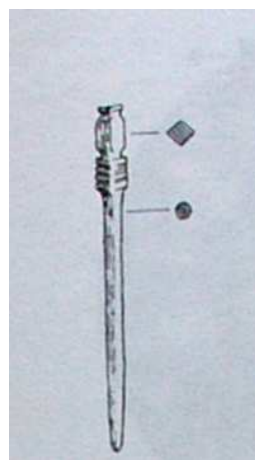
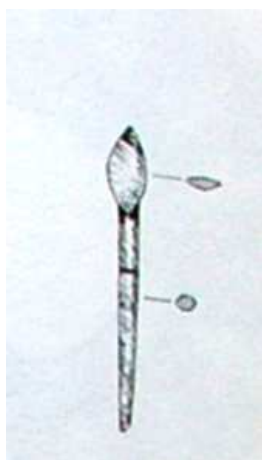
5. Kampyrtepa

1.

2.

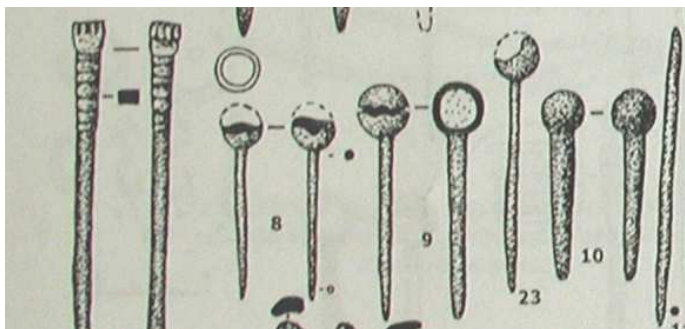
1. a 2. Kampyrtepa

3.

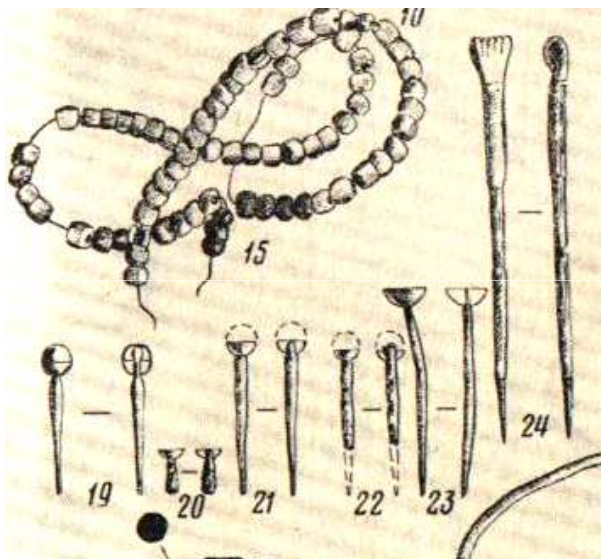
4.

3. a 4. Surch - Kotal

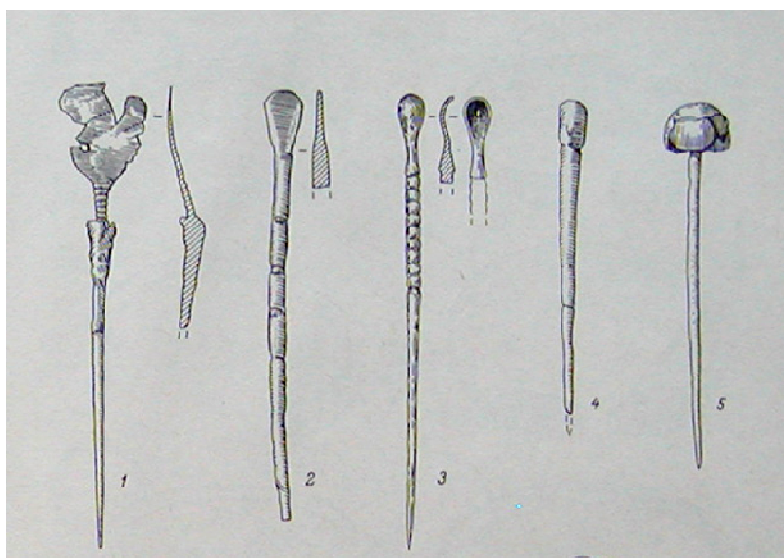

1.

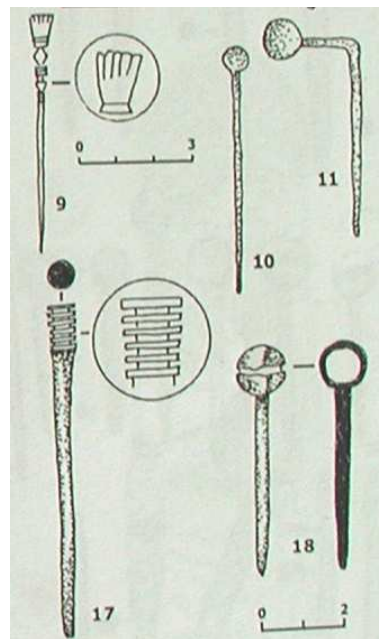
1. a 2. Kampyrtepa

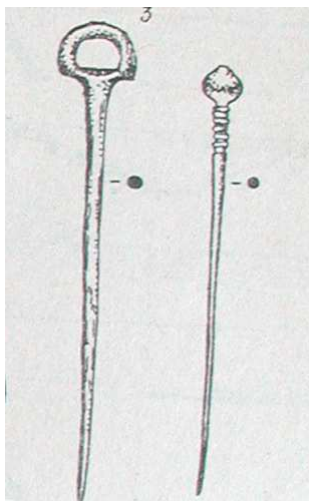
3. Jalangtuš Tepe

4. Babašovské pohrebisko

2.

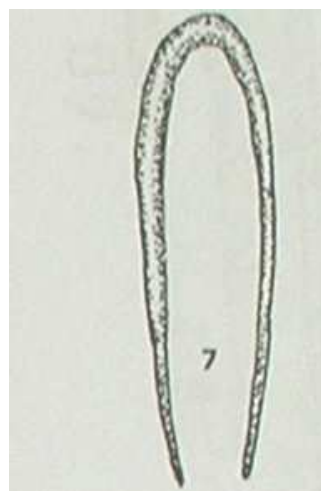
1. Tepai - Šach

2. Kavadkala

3. rímska ihlica,
1.- 2. stor. n. l.

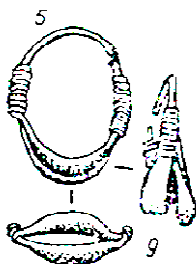

4. Kampyrtepa

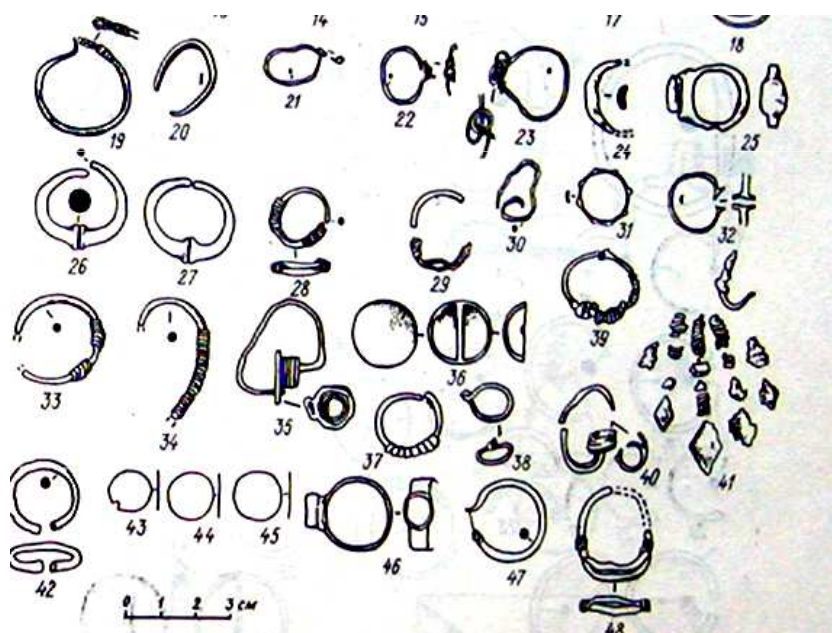

1. Kamyrtepa

2. Jalangtuš Tepe

3. Tepai - Šach

4. Tup - Chona

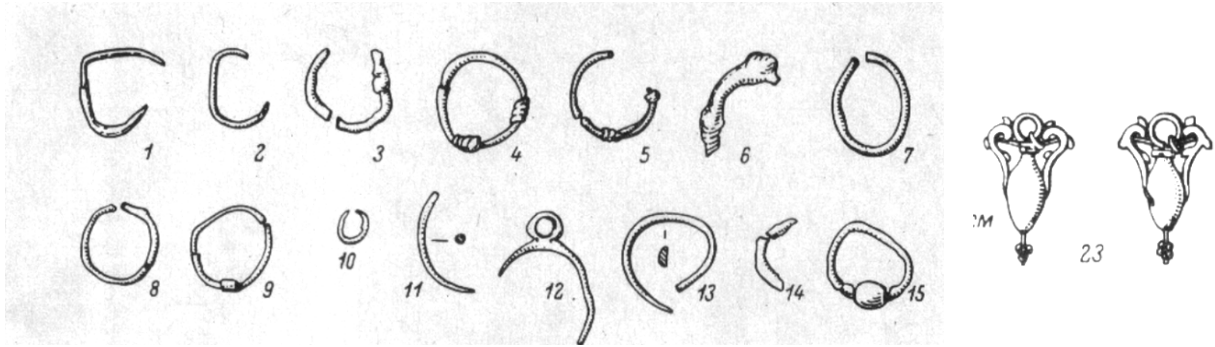

5.

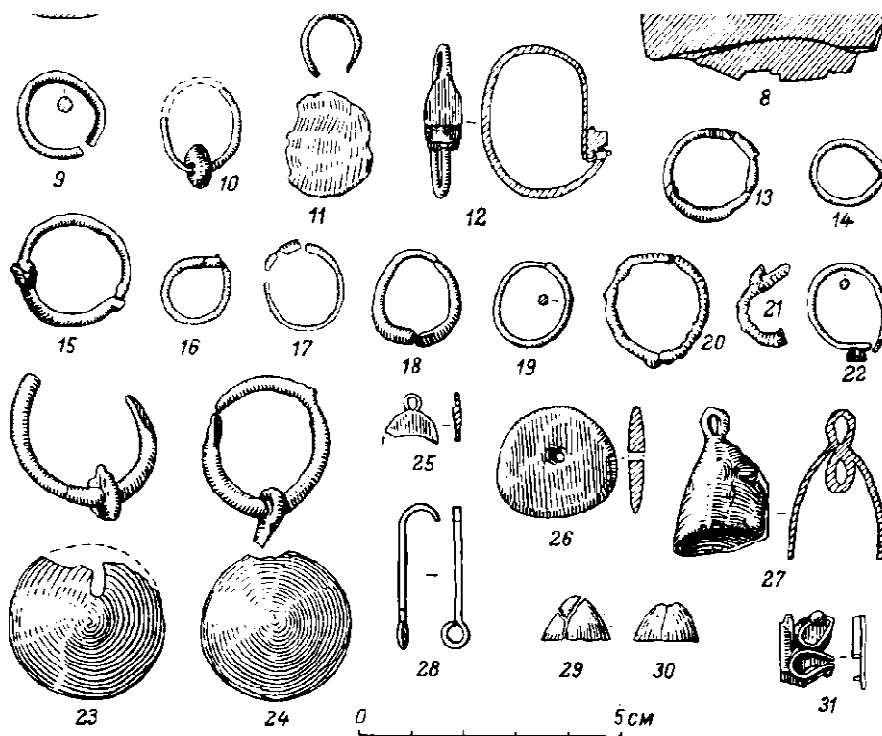

6.

5. a 6. Džandavláttepa

1. Aruktanské pohrebisko

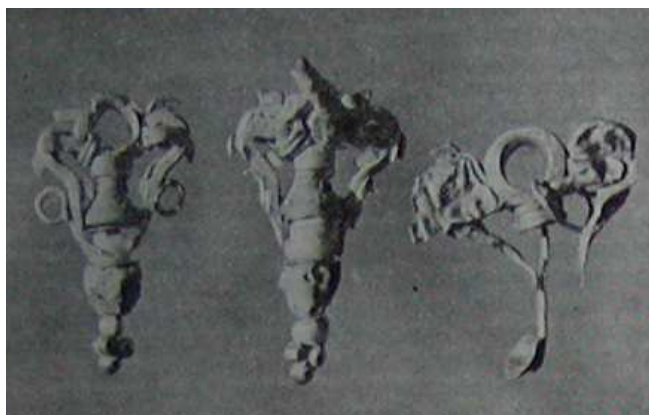
2. Babašovské pohrebisko

3. Pohrebisko Džety – Asar

1. amforovité závesky náušnic,
Aruktanské pokrebisko

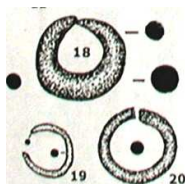
2.

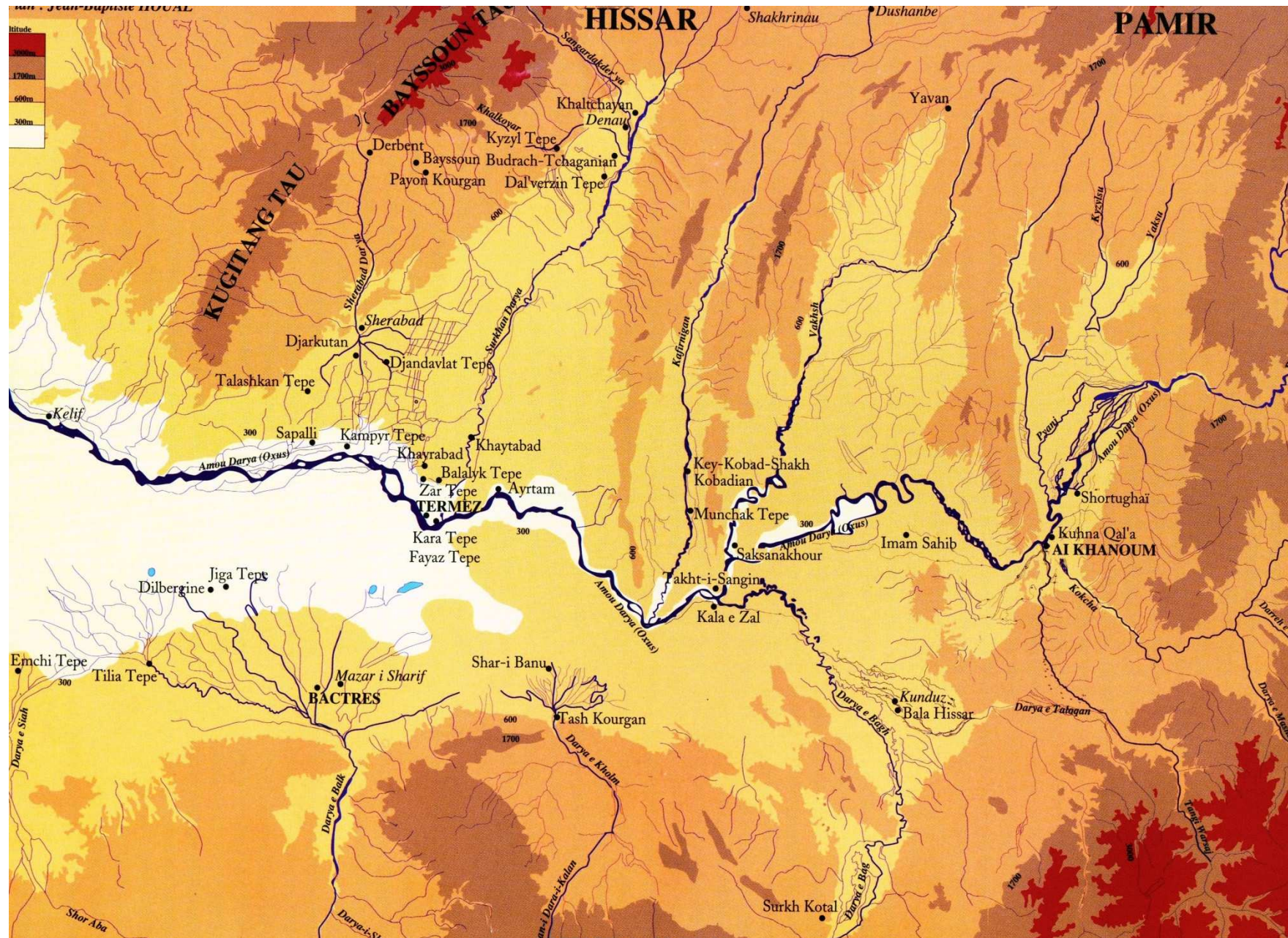
3.

2. a 3. náušnice s amforovitými přívěskami,
Biškentské pohrebisko V

Záušnice

4. Kampyrtepa

Geografická mapa Baktrie s niektorými vyznačenými lokalitami

Tab. II

Группа Вариант	А						Б			Г								Р
	1	2	3	4	5	6	1	2	3	1	2	3	4	5	6	7	8	
А																		
Б																		
В																		
Г																		
Д																		

Typologická tabuľka kostných ihlíc Strednej Ázie, podľa Zavjalova (1993)